

VIGILIA

1996 / 11

II. JÁNOS PÁL PÁPA: Magyarország, kereszténység, kultúra

Az egyház a társadalomról
Az amerikai, a német és a magyar püspökkari körlevél
tükrében

Békés Gellért, Károlyi Amy, Rákos Sándor,
Takáts Gyula és Vasadi Péter versei

J. BACZAK: Egy éjszakai ügyeletes feljegyzései

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Igazságosabb és testvériesebb világot!	801
II. JÁNOS PÁL PÁPA:	Magyarország, kereszténység, kultúra	802
RÓNAI ZOLTÁN:	Egyház és állam az új Spanyolországban	805
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ:	Pedro de Luna alkonya	809

AZ EGYHÁZ A TÁRSADALOMRÓL

SZIGNUM		
MÉDIAKUTATÁS BT.:	A körlevél sajtóvisszhangja	817
	Igazságosabb társadalmat! (Az amerikai püspöki kar körlevele) (Mezősi Krisztina fordítása)	826
JOACHIM SIKORA —		
ELIZABETH JÜNEMANN:	A konzultációs folyamat (Kemény Éva fordítása)	839
MATTHIAS SEILMANN:	A konzultációs folyamat értékelése (Kemény Éva fordítása)	843

SZÉPÍRÁS

VASADI PÉTER:	Korszerűtlen; Vendég a kupéban; Vagy-vagy (versek)	846 847
JACEK BACZAK:	Egy éjszakai ügyeletes feljegyzései (elbeszélés; Éles Márta fordítása)	848
KÁROLYI AMY:	Lépések cseréje; Ki; Átszállóhely (versek)	855
RÁKOS SÁNDOR:	Próba; Ajánlás (versek)	856
TAKÁTS GYULA:	Elindult Csu oda (vers)	856
BÉKÉS GELLÉRT:	Őszi óda (vers)	857
KISS SZEMÁN		
RÓBERT:	A családregény a két világháború közötti magyar irodalomban	858

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)

867

Igazságosabb és testvériesebb világot!

Evvel a címmel jelent meg a magyar püspöki kar körlevele augusztus végén. A körlevél valódi meglepetést okozott országszerte, s igen kedvező visszhangot váltott ki. Sokan örömmel fogadták, hogy az egyház nem önmagáról szól, hanem a társadalomról, nem magáért szólalt fel, hanem a szegények, az igazságtalanságtól vagy jogtalanságtól sújtottak érdekében. A körlevelet elemzők fordulatot emlegettek a magyar egyházban, s ennek okait, indítékait, valódiságát próbálták földeríteni. Az egyház — mondták — elsőként vállalkozik arra, hogy áttekintő képet adjon az utóbbi években Magyarországon zajló folyamatokról. Ezt a feladatot a püspöki kar keresztény szakemberek bevonásával végezte el, hogy így az Evangélium szellemében, a katolikus társadalmi tanítás fényében értékelhesse országunk helyzetét.

Valójában az egyház e körlevéllel sem tett mást, mint küldetését teljesítette. E világi boldogulásunk és túlvilági üdvösségünk nem választható el egymástól. Az üdvösség örömhírének embernevelő ereje is van, mégpedig nemcsak a magánéletben, hanem a társadalom formálásában is. Ezt ismerte fel az egyház, amikor — az elmúlt száz évben — kifejlesztette szociális tanítását, s egyre határozottabban és elkötelezettebben állt ki az ember védelmében, a jog és az igazságosság, a testvéries szolidaritás és a szubszidiaritás megvalósulása mellett.

Az egyház társadalmi tanításának alapelvei azonban csak úgy válhatnak igazán hatékonyá, ha azoknak fényében valóban átvizsgálják egy-egy ország vagy térség életét, s konkrét döntésekre jutnak. Ez történt tíz évvel ezelőtt, amikor az Amerikai Egyesült Államok püspökei körlevelet adtak ki a gazdasági életről. Hasonló körlevél készült Ausztriában is.

E körlevelek legfőbb eredménye az volt, hogy a másokért való felelősségtudatra ébresztették rá a híveket, s összefogásra hívták meg az egész társadalmat, hívőket és nem-hívőket egyaránt. Ennek érdekében a német püspöki kar más úton indult el két évvel ezelőtt. „Irányelveket” tett közzé, s azokat széleskörű társadalmi és tudományos vitára bocsátotta. Ez a „tanácskozási folyamat” szinte az egész országot megmozgatta: egyének és csoportok, tudományos intézmények és társadalmi szervezetek gondolkodtak, vitatkoztak azon, hogyan lehetne jobbitani az emberek, a társadalom életét. A folyamat összegzése nyomán ezekben a hetekben várható a végső körlevél megjelenése.

Magyarság, kereszténység, kultúra

II. JÁNOS PÁL PÁPA

A pápa 1996.
szeptember 21-én
fogadta a IV.
Nemzetközi
Hungarológiai
Kongresszus résztvevőit;
ott elhangzott beszédét
Szörényi László
fordításában közöljük.

Nagy örömmel és tiszta szívből köszöntöm Önöket, mint az éppen ma befejeződő Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus résztvevőit. Éppen egy hete fejeztem be második magyarországi látogatásomat, s újra megtapasztalhattam, hogy ennek a nemeslelkű népnek a kultúrájába milyen mélyen behatoltak a keresztény értékek, amelyek e népnek a századok folyamán ihletet és táplálékot adtak. Hálas vagyok Sárközy Péter professzor úrnak, aki a megjelentek nevében kifejtette a kongresszus célkitűzéseit.

A magyarság ebben az évben ünnepli az ország 1100. és a pannonhalmi monostor alapításának 1000. évfordulóját. Abban az örömben volt részem, hogy eltölthettem egy estét a Főapátság szerzeteseivel, velük énekelve a vesperást, a gótikus templom megragadó környezetében, amelyben valóban „a történelem lélegzete érezhető”. Az ezeréves évfordulón tartott ünnepélyes vesperáson megindultan gondoltam mindazon szerzetesekre, akik apostoli és térítő munkájukkal elértek, hogy a magyarok hite, dacolva a különböző korok viszontagságaival, megmaradjon és megerősödjék. Imáimba foglaltam azokat a szerzeteseket is, akik negyven évi tiltás után, hét évvel ezelőtt kezdték újra a szerzeteséletet Magyarországon. Kérem az Urat, ez az esemény járuljon hozzá hatékonyan a magyar katolikus egyház újjászületéséhez az új körülmények között. Minden egyes szerzetesközösség élő hagyományban őrzi, gazdagítja és adja tovább a hitnek és a léleknek a kincseit. Így történt Magyarországon is ezer éven át. Az új évezred is ismerhesse meg a spirituális értékek virágzását a magyar nép javára!

A hit hirdetői egyúttal *a kultúra terjesztői* is voltak szerte Európában, így Magyarországon is. A magyar iskoláztatást a Szentszék által Magyarországra küldött bencés szerzetesek alapozták meg, s az országban megtelepedett szerzetesrendek és világi papok fejlesztették tovább. A magyar történelem számos kiváló személyisége tanult ezekben az iskolákban. Ezeken az imádságra és a tanulásra szentelt helyeken sajátították el azokat az elveket, amelyeket a születő nemzet szellemi alapjává Szent István király tett.

A magyarok ebben az esztendőben ünneplik honfoglalásukat. Meg kell azonban említeni, hogy nem a Kárpát-medencébe történő letelepedésük változtatta meg pusztító és erőszakos életmódjukat. Géza fejedelemnek, majd Szent István királynak volt az érdeme, hogy megnyitotta a magyarok szívét a keresztény hit és a virágzó középkori európai kultúra befogadására. Ez volt a nemzet *máso-*

dik, valódi születése. A kereszténység és a kultúra ilyen szoros összeköttetésben állt egymással a nemzeti lét hajnalától fogva.

Az ország sok és súlyos megpróbáltatást állt ki több mint ezer éves története folyamán. Minden alkalommal, amikor drámai események forgatták fel a politikai és társadalmi rendet, mindig feltűntek nagy lelkek, szentek, akik meg tudták mutatni honfitársaiknak az utat az Evangélium fényében. Szent Imre és Szent László, Szent Margit és Szent Erzsébet után a későbbi századokban is mindig akadtak olyanok, akik keresztény életükkel, a hithez való hősies ragaszkodásukkal, áldozatos felebaráti szeretetükkel irányították és erősítették a magyarságot, és gazdagították a magyar kultúrát is.

Ennek a kultúrának megbecsült és áldozatos kutatói Önök. A magyar kultúrában — és nem csupán abban — évszázadok hosszú során egységet alkotott a „szent” és a „profán”. Örömmel utalok itt az egyetemalapító Pázmány Péter bíborosra, a magyar nyelv egyik legnagyobb mesterére, aki grazi teológiai tanárként, majd esztergomi érsekként oly sokat tett a magyarság egységéért. Szívesen idézem föl Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök alakját; ő nemcsak a huszadik századi katolikus megújulás és szociális gondolat legnagyobb úttörője volt, hanem a liturgikus nyelvet is megújította műveiben, amelyeket boldog emlékezetű elődöm, XI. Piusz is nagy örömmel üdvözölt.

De gondolhatunk a közelmúlt példaképeire is: a felebaráti szeretet hőisére, Batthyány-Strattmann Lászlóra, vagy Mindszenty bíborosra, aki az elnyomó hatalommal szemben az evangéliumi igazság rendíthetetlen tanúja volt. Vagy arra a pásztorra, aki saját testéből formált pajzsot, hogy még önmaga feláldozásával is megvédje juhait életét? Apor Vilmos püspökre gondolok, akinek sírja előtt állhattam imádkozva éppen egy héttel ezelőtt. Elég ezt a néhány nevet említenünk, hogy megláthassuk azon hősök és névtelen szentek sokaságát, akik életük alázatos, de hatékony tanúbizonyságával gazdagabbá tették az emberiséget és az egyházat.

Tudományos tanácskozásuk során sok oldalról közelítették meg a *magyar kereszténység és a kultúra kapcsolatait*. A kultúrának egészen különös szerepe van az ember formálódásának útján. A kultúrák sokrétűsége és sokszínűsége, amelyek különböző korszakokban és különböző etnikai csoportokban formálódtak ki, az emberiség valódi gazdagságát alkotja. Éppen ezért tévedés megvetéssel és ellenséges indulattal tekinteni azokra a kultúrákra, melyek különböznek a magunkétól. Az ilyen viselkedés *új barbárság magvát* veti el: a pusztítás és a halál előhírnöke.

Dolgoznunk kell tehát az *emberiség egyesítésének* megvalósulásáért amelyet Izajás próféta megjósolt, hirdetvén azt az időt, amelyben az emberek ekevassá kovácsolják kardjaikat, lándzsáikat pedig sarlóvá, hogy együtt menjenek az Úr világosságába (vö. Iz 2, 4-5.). Az embereknek e testvéri, Isten akarta közössége azonban csak akkor valósulhat meg, ha minden nép hozzáteszi saját érté-

kes hagyományait és kultúráját. Örömmel látom, hogy erre a kongresszusra harminchat országból gyűltek össze tudósok. Önök azért jöttek össze különböző országokból és kontinensekről, hogy a magyar keresztény kultúra múlt és jelen értékeit elmélyítsék, s ez jelképes értéket nyer: jelzi, melyik az az út, amely Magyarországot, Európa és a világ jövője felé vezet!

Mostani magyarországi látogatásom mottója ez volt: „Reményünk Krisztus.” Előttünk áll egy új ezredév. A mai keresztények tudnak-e majd méltók lenni elődeikhez, és úgy átlépni a 2000. év küszöbét, hogy magasra emeljék a hitnek atyáiktól örökölt fátklyáját?

Néhány héttel ezelőtt adta ki a Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevelét, amelyben nagy vonalakban kifejti, hogyan kell egy *igazságosabb és testvéribb világot* felépíteni. Ebben a püspökök érintik a kultúra témáját is, hangsúlyozva, hogy ez lényeges szerepet játszik azoknak az embereknek az életében, akik úton vannak a teljes érettség felé. A magyar kultúrában, amelyről Önök ezekben a napokban tanácskoztak, *elsődleges szerepet játszott a keresztény hit*, s ez biztosította számára az összeköttetést a kontinens többi kultúrájával is. Ha nem akarnánk tudomást venni erről a hozzájárulásról, az azt jelentené, hogy lehetetlenné tennénk a kapcsolatteremtést a magyar nép lelkének mély rétegével.

Az elmúlt évtizedek diktatórikus rendszere nem csupán a személyi szabadságot akadályozta, hanem törekedett arra is, hogy a keresztény kultúra hagyományainak megismerését eltörölje, mégpedig oly módon, hogy újraértelmezte és meghamisította a múltat. Csak a változás óta eltelt évek hozták napfényre: egész nemzedékek nőttek föl úgy, hogy nem is tudtak a keresztény hagyományról, és ily módon meg lettek fosztva azoktól az értékektől és eszményektől, amelyek abban gyökereznek. Éppen ez az egyik oka annak a bizonytalanságnak és zűrzavarnak, amelytől sok mai fiatal szenved. Itt az idő, hogy újra a remény távlatait adjuk nekik. „Reményünk Krisztus.”

Az Önök munkája is — az Önöké, akik a magyar kultúra különböző arculatainak tudós tanulmányozói — hozzájárulhat az értékek ezen visszaszerzéséhez, amelytől a nemzet jövője függ. Hála az Önök segítségének is, hogy a szeretett magyar nép felveheti a küzdelmet a jelen nehézségeivel, amint őseik is meg tudták ezt tenni, a jelenleginél egyáltalán nem könnyebb korokban.

A magyar irodalom egyik nagy költője, Balassi Bálint — aki azért is kedves nekem, mert kapcsolatban állt hazámmal — a maga gyönyörű vallásos énekeit pontosan a török veszedelem éveiben írta, amely a magyar nemzetnek pusztta fennmaradását is fenyegette. Isten segítségével és minden gyermekének egyetértő odaadásával Magyarország újra le fogja tudni győzni azokat a nehézségeket, amelyek ma akadályozzák előrehaladását.

Ezzel a jókívánsággal, melyet a „Magna Domina Hungarorum” és Szent István király közbenjárására bízok, adom Önökre áldásomat.

Egyház és állam az új Spanyolországban

RÓNAI ZOLTÁN

1924-ben született Újpesten. Húsz éves kora óta külföldön él. Egyetemi tanulmányait Salzburgban és Madridban végezte. Író, műfordító. Legutóbbi írását 1996. 7. számunkban közzeltük.

A katolikus vallás és az egyház mindig nagy szerepet játszott Spanyolországban és jelentős befolyást gyakorolt életére, ez pedig olyan egyéniségeket adott az egyháznak, mint a rendalapító Szent Domonkos, Loyolai Szent Ignác és Kalazanci Szent József, valamint a misztikus Avilai Szent Teréz és Keresztes Szent János. Az 1812-es liberális alkotmány is kijelentette, hogy az ország vallása a katolikus, „és mindig az is lesz”. Ez azonban nem akadályozott meg — vagy talán bizonyos fokig meg is magyaráz — olyan kirobbanásokat, mint a madridi kolostorok felgyújtása 1834-ben és az 1909-es barcelonai „tragikus hét”. Mindenre feltette azonban a koronát 1936-37-ben, a polgárháború alatt a „köztársasági” vagy „vörös” zónában folyt üldözés, melynek 6.832 pap, szerzetes, apáca és papnövendék esett áldozatául. Közülük többet II. János Pál pápa boldoggá is avatott.

Így érthető, hogy a spanyol püspöki kar Gomá bíboros, prímás kezdeményezésére 1937-ben a „nemzeti hadsereg” harcát „kereszteshadjárattá” minősítette, annak kedvező kimenetelét „felszabadításnak” tekintette, s az egyház a győztes, nem demokratikus rendszert messzemenően támogatta. Viszont ez az elméletileg „nemzeti mozgalmon” alapuló rendszer többek között éppen abban különbözött a német nemzeti szocializmustól és az olasz faszizmustól, hogy kifejezetten elismerte az egyház tanító küldetését hit és erkölcs dolgában, ha alkalomadtán cenzúrázták is a pápai megnyilatkozásokat, például 1950-ben XII. Piusz szavait a közvéleményről és szólásszabadságról. Végredeleltében Franco tábornok is „az egyház hű fiának” vallotta magát. Az egyház tekintélye abban is kifejezésre jutott, hogy a hármass régenstanács egyik tagja a rangidős érsek volt.

A rendszerváltozás után

A rendszerváltozás lényegesen módosította az egyház helyzetét. Az 1978-as alkotmánnyal a katolikus vallás megszűnt államvallás lenni; a 16. paragrafus leszögezi az állam nem felekezeti, ezen a téren semleges voltát. Ugyanakkor azonban elismeri az egyház történelmi szerepét, és szentesíti a vele való együttműködést. Az egyház megtartja egyes kiváltságait, mint az adómentesség, és az állam anyagi támogatását élvezi, amíg nem tudja fedezni saját költségeit.

Ezzel szemben a katolikus hit- és erkölcsstan a közoktatásban már nem kötelező tantárgy — régebben az volt az egyetemen is —, a tisztí állományú táborig lelkészek helyére „vallási szolgálat” lép, a fegyveres erők aktusai alkalmából mondott miséken a rész-

vétel nem kötelező, a fegyintézeti lelkészek pedig már nem állami alkalmazottak.

Éveken keresztül az állam — értsd: a szocialista kormányzat — és az egyházi vezetés közötti viszony meglehetősen hűvös volt, de javulás állott be, amikor 1993 elején a püspöki kar elnökévé a „haladó” és „párbeszédre kész” hírben álló Elfas Yanes zaragozai érseket választották. Néhány hónappal később az új madridi székesegyháznak a pápa által történt felszentelésén a kormány tagjai is megjelentek. A márciusi választások eredménye további javulást helyez kilátásba.

Vitás kérdések

Bizonyára a hitoktatás kérdése a legfontosabb. Ezt minden állami iskolában biztosítják, a részvétel azonban önkéntes. Vita tárgyát képezi, hogy kínáljanak-e helyette mást, és ha igen, mit. Jelenleg a korábbi, középuniós kormányzattal kötött megállapodás értelmében az általános iskolákban a hittanra nem járóknak etika órát adnak, de javasolták felügyelet alatti tanulóóra bevezetését is, míg mások az órarenden kívüli hitoktatás mellett kardoskodnak. Középiskolai fokon szóba került „vallási kultúra” tanítása, melyben ismertetnék a különböző vallások tanait és kulturális kihatását. Leginkább azonban az kavarta fel a kedélyeket, hogy a szocialista közoktatási miniszter rendelete szerint a hittanból szerzett jegynek nem lesz akadémiai értéke, vagyis nem veszik figyelembe az egyetemi felvételnél fontos átlagosztályzat kiszámításánál. Ez hátrányos a hittan tanulók számára, de ellentétben áll a Szentszékkal kötött 1979-es megállapodással is, hogy a hit- és erkölcsstan fő tantárgy marad. A gimnáziumi tanárok pedig kijelentették, hogy nem hajlandók „vallási kultúrát” tanítani, ha osztályzata nem számít. A püspöki kar ezekben a kérdésekben az eljárást a Katolikus Szülők Szövetségének engedte át.

A hitoktatás ügye

Megoldásra vár azonban az általános iskolai hitoktatók ügye is. Helyzetük kényes, mert anyagi okokból sem az egyház, sem az állam nem akar munkaadóként fellépni. Szerény fizetésük óradíj jellegű, szünetekben és az óra elmaradása esetén nem kapják, és nincsenek biztosítva. Ilyen körülmények között főleg olyan pedagógusok vállalkoznak rá — rövid tanfolyam és alkalmassági vizsga után —, akik más állást nem találtak, s mihelyt lehet, fel is hagynak ezzel a tevékenységgel. Ez is hozzájárul, hogy az iskolás ifjúság vallási ismeretei nagyon hiányosak, ami például a történelemtanulásnál is megnyilvánul.

Természetesen más a helyzet az egyházi és szerzetesi iskolákban, melyek mind számukat, mind magas színvonalukat tekintve ma is fontos szerepet játszanak a közoktatásban. Az 1994-95-ös tanévben a 2.916 iskolának több mint másfél millió tanulója volt. (Ehhez járul még 195 egyetemi kar és főiskola 115.000 hallgatóval.)

Az egyház finanszírozása

A másik fontos kérdés az egyház finanszírozása. Egy átmenetinek szánt szabályozás szerint az adófizető eldöntheti, jövedelmi adójának 0,52%-át a katolikus egyház támogatására vagy más

szociális célra akarja-e fordítani. Az utóbbi esetben a szociális ügyek minisztériuma rendelkezik vele, akárcsak azokéval, akik nem nyilatkoznak. 1993-ban — ez az utolsó, rendelkezésre álló adat (1987) — az adófizetők 42%-a óhajtotta az egyházat támogatni a bevezetés évének 35%-ával szemben. Ezt a köznyelvben tévesen „egyházi adónak” nevezett hányadot szeretné az egyház 1%-ra emelni. Az összeget azután az állam ki is egészíti, s így az egyház 1995-ben 18,9 milliárd pesetát kapott, ami az előző évekhez viszonyítva az állami hozzájárulás 3,5%-os emelkedését jelentette. Mindenesetre a püspöki kar főtitkára hangsúlyozta, hogy az egyház az önfinanszírozás útján halad: az összköltségvetésnek csak jó egynegyedét kapja az államtól. Erről azonban nem mond le. A többi közvetlenül a hívektől származik rendszeres hozzájárulás, illetve meghatározott célú gyűjtések (szemináriumok, Karitás, missziók) formájában. Itt az a cél, hogy a rendszeres hozzájárulást a jövedelmi adóból le lehessen vonni.

Az egyház és az állam viszonyára kihatottak olyan kérdések is, mint az 1993-as szocialista választási programba felvett új abortusztörvény, mely bővítette volna a terhességmegszakítás lehetőségét. A tervezet benyújtására azonban nem került sor, s belátható időn belül nem is valószínű. Ez áll a szellemi fogyatékosok sterilizálására is, mely a püspökök nyilatkozata szerint összeférhetetlen az emberi méltósággal, és sérti a testi épség jogát.

A közelmúlt politikai és gazdasági botrányaival kapcsolatban Yanes érsek hangsúlyozta, hogy az egyház nem támogat egy pártot sem, és nem kormányváltozást, hanem erkölcsi megújulást szorgalmaz mind a közéletben, mind a magánéletben. A korrupció elleni harcban nem lehet mindent a törvényhozástól és a törvényszékektől elvárni; az egész társadalomban szükség van új erkölcsi légkörre. A hatalom gyakorlását szigorúbban kell ellenőrizni, a politikusok megbízatását pedig időben korlátozni. Fontos feladatokként jelölte meg munkaalkalmak teremtését, a család támogatását, a még meg nem született élet védelmét, a rászorultakkal és a bevándorlókkal való törődést, a fejlődés és a béke szolgálatát, valamint azt, hogy a politikusok csak beváltható ígéreteket tegyenek.

A számok tükrében

A hatvanhét spanyol egyházmegyében kereken 20.000 világi pap működik, a papnövendékek száma pedig évek óta 1.900 körül mozog. A papság átlagos életkora 57 év. Ha az irányzat nem változik, 2015-ig csökken majd a papok száma. Van továbbá 14.700 fogadalmas szerzetes — ebből 8.900 pap — és 65.000 apáca, ebből 14.500 klauzúrás, ami az egész világon élők 20%-át jelenti.

Rendkívül érdekesek a hívőkre vonatkozó adatok. A püspöki kar megbízásaiból végzett felmérés szerint a 39 millió spanyol 90%-a tekinti magát katolikusnak, a maradék 10%-on kis protestáns közösségek, szekták, mohamedánok és izraeliták osztoznak a felekezeten kívüliekkel és agnosztikusokkal. A katolikusoknak azonban csak 23%-a tesz mindig eleget vallási kötelezettségeinek

A spanyolok vallásossága

(mishallgatás, böjt stb.), „majdnem mindig” 11%-a, „alkalomszerűen” 20%-a, soha 43%-a.

Összehasonlítható adatokkal az állami vezetés alatt álló Szociológiai Kutatóközpont szolgált *Vallás és társadalom Spanyolországban* című tanulmányában (1994). Míg 1965-ben a spanyolok 83%-a állította, hogy „valamilyen mértékben” gyakorolja vallását, jó negyedszázaddal később ezt 53%-a tette, amivel „a spanyolok vallásossága az európai átlag szintjére süllyedt”. Ez az érték 1% elhajtásnál meg is felel a fenti „mindig”, „majdnem mindig” és „alkalomszerűen” összegének. Az utóbbi azonban a valóságban lényegesen nagyobb és a „soha” kisebb méretű: országos viszonylatban ugyanis a párok 80%-a köt egyházi házasságot, az újszülöttek több mint 90%-át megkeresztelik, és 80%-nál magasabb a Spanyolországban fényesen megünnepelt elsőáldozások száma.

Amando de Miguel szociológus mindezzel kapcsolatban meg is állapította: „A vallásgyakorlás csökkenése nem jelenti, hogy nem fejlődött volna ki egy személyes, egyéni vallásosság. Sokan lelkiismeretükben katolikusnak érzik magukat, még ha egyes konkrét kérdésekben — mint a fogamzásgátló szerek használata — saját szempontokat is követnek, és nem sokat törődnek az egyházi előjárók véleményével”. (Hadd jegyezzük meg, hogy születési arányszámban Spanyolország és Olaszország jelenleg a világon az utolsó két helyet foglalja el.)

Vannak azonban más, a fenti fejlemények láttán meglepő tények is. Madridban például a spanyol népi vallásosságra oly jellemző nagyheti körmenetek résztvevőinek, a rendező testvéreletek tagjainak a száma öt év alatt majdnem megkétszereződött, a passió jeleneteit ábrázoló szobrokkal tartott körmeneteké pedig háromszorosára emelkedett. Országszerte szaporodnak a betlehemes és passiójátékok is. Még egy apróság: a televízióban hetente meggyőződhet arról az ember, hogy sok labdarúgó a pályára lépéskor, a bíró pedig a jelt adó első fütty előtt keresztet vet.

Az említett tények megítélése korántsem egybehangzó. A szigorú álláspont képviselői az „alkalomszerű” gyakorlatban a vallásosság „elfajulását” látják, számukra az egyházi esküvő, az elsőáldozás és a gyászmisén való részvétel inkább társadalmi, mint vallási erény, a keresztvetés a pályán pedig majdnem babonás. Mások szerint viszont legalább így kapcsolatban maradnak az egyházzal, illetve hitüket, ha csak egy kis gesztussal is, de megvallják, s hogy misére csak azok járnak, akik annak valóban szükségét érzik, és nem a környezetre való tekintettel akarnak csupán vallási kötelezettségeiknek „eleget tenni”.

A valóság megint sokkal bonyolultabb, mint első pillantásra gondolná az ember. Talán erre is alkalmazhatók Keresztes Szent János sorai Takács Zsuzsa fordításában:

*Csak tudásunk, mely tudatlan,
tudja azt, mi tudhatatlan.*

Pedro de Luna alkonya

Jegyzetek egy kusza történethez

Született 1925-ben Jánoshalmán. Újságíró, történész. Éveken át a Magyar Rádió Vallási Műsorok Önálló Szerkesztőségének vezetője volt. Számos művelődéstörténeti cikk és könyv szerzője. Legutóbbi írását 1995. 6. és 7. számunkban közöltük, két részben.

VI. Pál pápa 1974-es szentföldi útja megnyitotta a pápai légi utazások korszakát. Felkereste mind az öt világrészt, de Európában, tizenhét olaszországi látogatásán kívül, csak két várost keresett fel: a jelenések ötvenedik évfordulóján a portugáliai Fatimát, és az egyházak világtanácsának székhelyeit, Genfét. 1978-ra tervezett spanyolországi utazására már nem került sor, de a spanyol újságok és hírügynökségek történelmi lépésként kommentálták a pápa szándékát, mert *el antipapa Luna*, XIII. Benedek óta nem járt római egyházfő spanyol földön.

1982-ben, II. János Pál barcelonai és valenciai látogatásakor is szóba hozta a sajtó, hogy Szent Péter utóda tartozik a spanyol Pedro de Lunának, és „jó alkalom lenne behegeszteni a történelmi sebet egy peñiscolai látogatással”.

A katalán főváros és Valencia között fekvő kis Peñiscola kedvelt üdülőhely, történelmi ereklye a Földközi-tenger partján. Három hétig laktam Pedro le Luna sziklavárának tövében, baktattam a meredek, szűk utcákon, lépcsőkön, hogy a mellvédről, bástyáról letekintve bámuljam a tengert, a műemlék erődítmény termeit, templomát, rideg lakószobáit, ahol hosszú életének utolsó tíz keserves esztendejében is meggyőződéssel vallotta Pedro de Luna, hogy ő volt az elmúlt harminc év alatt az egyetlen törvényes pápa.

Avignontól követtem útját az itteni Maestrazgoig, a Montesa rend egykori birtokáig. Szűkre korlátozott tevékenységének néhány városa: Tarragona, Tortosa, San Mateo, Morella ma is jónéhány emléket őriz tőle és róla. A hiedelmeket könnyű leválasztani egyéniségről, a ráaggatott, közhelynek számító jellemzés pedig nem visz közelebb megismeréséhez. Az „aragon makacsság” errefelé mást jelent. A Pireneusoktól délre Pedro de Luna az övéi között van.

Lapozgatás

„Aki ezen a világon rossz, az nem lehet mindenben rossz, van benne valami jó is, mégha kevés is. Aki ebben a világban jó, az sem lehet egészen jó, ha nem követett el néhány vétket...”. Az öreg Pedro de Luna életének utolsó szakaszában itt, a sziklavárban, mindenkitől elhagyatva írta e sorokat. Egykor lelkes híve és gyóntatója, Vincente Ferrer dominikánus hitszónok már rég elszakadt tőle, a Konstanzi zsinat megfosztotta méltóságától, kiközösítették. Túlélte egy mérgezési kísérletet, elszenvedte V. Alfonz aragóniai király méltatlan zaklatását, aki ellenőriztette a várhoz vezető utakat. Nem maradt mellette más, csak az unokaöccse, Rodrigo de Luna fegyveres csapata és néhány ragaszkodó híve. Elszigetelődve a külvi-

lágtól csupán a könyvek maradtak társai, meg a körülötte zúgó, végtelenbe nyúló tenger. Ekkor írta lelki megnyugvására, erkölcsi meggyőződésének dokumentálására az emberi élet vizsgálásairól szóló könyvét (*Libro de las consolaciones de la vida humana*), melynek új kiadása peñiscolai tartózkodásom idején jelent meg.

Az irodalomtudomány a 15. század első felében Aragóniában használt spanyol nyelv és stílus maradandó emlékének tekinti, és a tizenöt fejezetre osztott művet a spanyol nyelv egyik legrégebb filozófiai-vallási tanulmányaként értékeli. Pedro de Luna viszontagságos életének fináléjába illesztve mást is sejtet ez a vizsgáló, antik példákat követő consolatio. Luna pápa, aki a nyugati skizma harminckilenc éve alatt huszonhárom esztendőn át az egyházi béke helyreállításának főszereplője, akadálya volt, és kánonjogilag tökéletes érveléssel védte álláspontját, most, idők múltán, hasonló elszántsággal néz szembe önmagával. „Ne panaszkodj a szomorúságra, hiszen azért vagy Jézus Krisztus lovagja”.

Peñiscolai heteim alatt V. Blasco Ibanez *El Papa de mar* (*A tenger pápája*) harmadik kiadása volt a legnépszerűbb könyv. Talán azért is, mert a szerző 1920-ban itt, a vár és a tenger hangulati varázsában kezdte formálni regényét. Felhasználva a hiteles környezetet, a krónikás elbeszéléseket, romantikus kettős történeté alakította Luna pápa históriáját. Egy mai fiatal tudós, a pápa életét tanulmányozó Claudio Borja és egy gazdag argentin özvegy, Rosaura de Salcedo perzselő szerelme bonyolódik Peñiscolán. Ez nyújt keretet a Luna pápa mellett érvelő meséhez, mely az írói képzelet és a történelem ötvözetete. A mű kiadása 1925-ben jelent meg negyven ezer példányban. 1927-ben a párizsi Flammarion kiadta francia fordítását. V. Blasco Ibanes (1867-1928) nem ismeretlen a magyar olvasók előtt, főbb művei nálunk is megjelentek, de ezt a regényét még nem fordították le.

Pedro de Luna lexikális adatait minden részletesebb szakmunka felsorolja. Élete, vitatott tevékenységének ága-boga azonban Franz Ehrle jezsuita történész (1845-1934) forráskritikai közléseinek ismeretében vált áttekinthetővé. Felkutatott minden számításba jöhető gyűjteményt, 1889-től a dokumentumok tömegét tárta a kutatók elé. Mint a vatikáni könyvtár igazgatója (1895-1914) az Escorialban, II. Fülöp spanyol király kolostorpalotájának bibliotékájában akadt rá az *Alpartil-krónika* kéziratára. *Martinus de Alpartil*, ahogy önmagát nevezi, *camerarius ecclesie Dertuensis*, a tortosai egyház kamarása, a krónika összeállítója és szerkesztője Luna pápa földije, elkötelezett híve volt, és feltehetően 1440 elején halt meg. Krónikája a tudományos kutatás számtalanszor idézett forrása.

Az aragon bíboros

Pedro de Luna a nemes Luna családból származott, és az aragon királyságban, a Caesaraugusta (Zaragoza) egyházmegyéhez tartozó Illueca várában született. Alpartil sem a dátumot, sem a szülők nevét nem

közli, de más dokumentumokból pótolhatjuk. 1328-ban született, apja Juan Martínez de Luna II. Anyja, Maria Perez de Gotor y Zapata számos új birtokkal, és az előkelő származás szerteágazó aranyfonalával gazdagította a híres Luna családot. Rokoni szál fűzte az aragon uralkodóházhoz és szegről-végről a volt mallorcai mór királyhoz is.

Ilyen főúri családból származott ifjú előtt akkor is megnyílt volna minden út, ha nem lett volna tehetséges. Pedro sorsát az döntötte el, hogy ő volt a kisebbik fiú a családban. Fivére, a kardforgatásra nevelt Juan Martínez de Luna III. a birtok örököse volt, így számára nem maradt más, nemeshez méltó hivatás, mint az egyházi pálya. Az alapismeretek elsajátítása után a montpellier-i egyetemen tanult, majd a doktori fokozatot megszerzésével ugyanott tanította a kánonjogot és a dekretáliákat.

A történelmi emlékekben felbukkan, hogy különféle egyházi hivatalt viselt volna, de ez legfeljebb diakónusi lehetett, mert nem volt felszentelt pap. Hiteles, hogy XI. Gergely, az utolsó törvényes avignoni pápa 1375-ben bíborossá kreálta. Nem szokatlan, mert a Szentszék politikai tekintélye érdekében az előkelő származású, befolyásos családok világi tagjai is elnyerhették ezt a méltóságot. Ismert epizód — utalva a Luna család címerére, melyen csúcsaival lefelé forduló ezüst holdsarló látható, és a hold latin neve Luna — így üdvözölte új bíborosát: ügyelj Pedro, hogy a holdad soha nem fogyatkozzék.

Az aragon bíboros, ahogy ettől fogva emlegették, az avignoni udvarhoz került. Titulustemplomát, a *cosmata* padozatú ősi S. Maria in Cosmedin-templomot csak két év múlva látta, amikor elkísérte a Rómába visszatérő pápát. Jelen volt XI. Gergely bonyoldalmakkal járó római temetésén, és azon a botrányos konklávéban, mely VI. Orbánt emelte trónra. A többi bíborossal együtt csakhamar ő is átszavazott, és a Fondiban megválasztott VII. Kelemennek visszatért Avignonba. A nyugati egyházszakadás ezzel a kettős pápaválasztással kezdődött.

VII. Kelemen megbízásából pápai legátusként több mint tíz esztendő telt el Hispániában, hogy az Ibériai-félsziget államai elismerjék törvényes egyházfőnek az avignoni pápát. Későbbi, 1393-as franciaországi agitációja már korántsem volt sikeres. A teológiai, egyházi kérdésekben mértékadó tekintélynek számító párizsi egyetem már megfogalmazódott az a nézet, hogy az egyház egységének érdekében legőszintébb út az lenne, ha a betegeskedő avignoni pápa önként lemondana, és ezt tenné a római IX. Bonifác is. Meglepetésnek számított, hogy a felszólaló Pedro de Luna pápai legátusként is a *cessiót* javasolta. Ha ő lenne a pápa, biztosan lemondana, mert „jobb egy kolduló barát, aki békességben eszi a saját kenyerét, mint a skizmatikus pápának, aki a világ átkát vonja magára”. Később sokszor emlékeztetébe idézték ezt a kijelentést.

A párizsi egyetem nagy tisztelettel megírt levélben tájékoztatta VII. Kelemen, hogy az unió érdekében milyen önkéntes vagy kényszerítő javaslatot tanulmányoztak. A pápa számára ultimá-

tum volt a hír. Szívrohamot kapott, „még annyi ideje sem maradt, hogy az Úrhoz vagy a Szent Szűzhöz fohászkodjék, kilehelte lelkét” 1394. szeptember 16-án. A gyász hír szeptember 22-én jutott el VI. Károly francia királyhoz. Azonnal lovasfutárt küldött Avignonba, hogy a kardinálisokat visszatartsa a skizma folytatását jelentő új választástól. A hírnök öt nap alatt nyargalta végig a hét-száz kilométeres távolságot, és szeptember 26-án este, a konklávén még nyitott kapujában adta át a király levelét Corsini firenzei bíborosnak, a kollégium dékánjának. A testület tagjai tudták, hogy miről szólhat az üzenet, ezért úgy döntöttek, hogy csak a választás után bontják fel, mert akkor nem érheti őket szemrehányás, hogy figyelmen kívül hagyták az uralkodó kívánságát.

A kardinálisok tudták, hogy a választás nem oldja meg a skizma teremtette helyzetet, de többségük semmiképp nem akarta elfogadni a római „ellenpápát”. A hosszú elméleti vitákban lassan érlelődő, még kiforratlan zsinati gondolathoz alkalmazkodva igyekeztek olyan megegyezést szerkeszteni, mely megőrzi a francia obedienciát, illeszkedik a király szándékához és a párizsi egyetem ajánlásaihoz. A választási kapitulációt írásba foglalták, aláírták, és az oltár előtt *corporaliter* megesküdtek a szent evangéliumra, hogy az egyház egységének érdekében mindent megtesznek *usque ad cessionem inclusive*, a lemondást is beleértve, ha a bíborosok többsége az egyház érdekében ezt jónak látja. Az aláírók között van *Petrus, sancte Marie in Cosmedim, dictus de Luna* neve is.

Két nap múlva, 1394. szeptember 28-án a konklávén huszonegy bíborosa (13 francia, 6 itáliai, 2 spanyol) *unanimitet et concorditer*, egységesen és egyetértően megválasztotta Pedro de Lunát. A következő napokban áldozópappá, majd püspökké szentelték, és október 11-én, vasárnap, a palota Kelemen termében bemutatta első szentmiséjét. A kónszekrálás után fejére illesztették a tiarát. Ez volt az utolsó pápai koronázás Avignonban. A szokásos választási ajándékot XIII. Benedek egyenlő arányban osztotta fel kardinálisai között. A húsz bíboros összesen nyolcvanezer aranyforintot kapott.¹

¹Martin Souchon: *Die Papstwahlen in der Zeit des Grossen Schismas*, 1899.

Luna pápa

A barcelonai Katalán Művészetek Múzeumának 15. századi táblaképe a korabeli leírások szerint ábrázolja a hatvanhat éves új avignoni pápát. Vaskos termetű, széles arcú, szigorú tekintetű, komor egyéniség. Megörökítették szelidebb arccal is. A morellai érseki múzeum táblaképén bajszosan, deresedő szép körszakállal, merengő szemmel tekint a látogatóra. Egy 1408-es perpignani skiccen a homlok redőzött, arca ráncos, szájának mimikája haragot sejtet. Az indulat és a mindenre figyelő, szellemi küzdelemre felkészült *en garde* magatartás egész életét jellemezte.

Az eredeti dokumentumok ismeretében a mai történész árnyaltabban látja személyiségét. Az avignoni kollégium kétségkívül

legkiemelkedőbb alakja volt, aki jól ismerte a skizma összes teológiai és kánonjogi kérdéseit. Kifogástalan életű, kiváló képességekkel rendelkező, azonban makacs és önfejtő bíboros. Az egyházszakadás pápai között a legjobb volt, és kedvezőbb körülmények között talán a legjelentősebb pápa válhatott volna belőle.

Luna pápa pályájának alkonya a konklávé döntésével kezdődött. A francia udvar és egyetem korántsem mutatott olyan megértő jóindulatot a spanyol pápa iránt, mint amelyet elődje, VII. Kelemen iránt tanúsított. Párizs a választási kapituláció eredeti okmányát követelte, és ragaszkodott XIII. Benedek lemondásához. A pápa nem zárta ki ezt a lehetőséget sem, de csak akkor, ha vele egyidőben a római IX. Bonifác is lemond. Erre nem lehetett számítani, mert Franciországnak semmilyen politikai befolyása nem volt Rómára.

Nem járt sikerrel VI. Károly legmagasabb szintű küldöttsége sem. A király két nagybátyja, az orléans-i herceg, államférfiak, jogtudósok egy héten át tárgyaltak az avignoni palotában. Ékes-szóló buzgalommal kérték, sürgették a lemondást, de a protokolláris eszmecsere eredmény nélkül zárult. A pápa ragaszkodott eredeti álláspontjához: elutasította az egyoldalú lemondást, mert nem az teremti meg az egyház békéjét, hanem Avignon és Róma közvetlen tárgyalásai. Találkozzanak a két kúria legképzettebb megbízottai, fejték ki kánonjogon alapuló véleményüket, készítsék elő a két pápa személyes találkozását. A skizma alapvető kérdése csak akkor kerülhet valamiféle később kijelölendő bizottság elé, ha a megbeszélések kudarcot vallanak.

A magas küldöttség elégedetlenül távozott, és a túlparti Villanovában, Berry herceg lakásán új tárgyalásokba kezdett. Meghívta valamennyi bíborost, kikérdezte és jegyzőkönyvbe foglalta véleményüket a cessióról. Csak hűséges híve, a spanyol Martinus Salva, a navarrai Pamplona bíborosa tiltakozott a politikai nyomás és a meghallgatás módja ellen. Álláspontja szerint a két pápa közös megegyezése, a *via conventionis* vezet leggyorsabban az egyház békéjéhez. A többi kardinális a lemondásra szavazott. „Nem azért választottuk meg pápának az aragon bíborost, hogy kormányozzon, hanem azért, hogy lemondjon”. Luna pápát nem rendítette meg, hogy nyolc hónappal a koronázása után a kúria egységesen ellene fordult. Személyes sorsát és megpróbáltatásait annyira azonosította az egyház érdekeivel, hogy ez már több volt, mint hitbéli állhatatosság. Magatartása, legátusainak sürgölődése, híveinek tábora, az orléans-i herceg és Martin, aragon király rokonszenve azonban a francia udvart is latolgatásra készítette.

1398. május 29-én a párizsi harmadik nemzeti zsinat a skizma táplálójának minősítette, és 123 szavazattal 90 ellenében megvonta tőle a hierarchiában elfoglalt helye által őt megillető kötelező engedelmisséget, az *obedienciát*. „Szent Péter és minden utóda arra kapott hatalmat, hogy építsen, és nem arra, hogy romboljon”, írja a döntést megerősítő királyi okirat.² Három hónap múlva

²Pierrard, Pierre: *Les Papes et la France*, 1981.

Avignonban fellángolt az ellenségeskedés, megkezdődött a pápai palota ostroma.

Erdemes lenne haditudósítást írni a példátlan, négy és fél évig húzódó állóháborúról, következményeiről. Franz Ehrle nyomán szólhatnánk az 1395 után írt *Froissart-krónika* tévedést keltett névcseréjéről, mely ma is felbukkan a történeti irodalomban. Nem a francia király parancsára és nem a híres Jean Le Meingre (családi mellékneve Boucicaud) csapatai támadták a palotát, hanem a pápától elszakadt bíborosok fogadták szolgálatukba a környéken lakó Geoffroy Le Meingre lovagot, a marsall fivérét, Bossicaudus iuniort. A palotát nem tudta elfoglalni, de Avignon és környéke megszenvedte a zsoldosok pusztításait.

A következő másfél évtized, a skizma megtörésének útja-módja, a Pisai (1409) és Konstanzi zsinat (1414-18) az egyháztörténelem részletesen feldolgozott, gazdagon dokumentált fejezete. Bár Luna pápa kiszorult Provence-ból, hajthatatlan maradt az Aragóniához tartozó Perpignanban is. Megbízható, összefoglaló áttekintést nyújt erről Áldási Antal tanulmánya.³ Külön értéke, hogy felhasználja, idézi az aragon történétíró, Jeronimo Zurita y Castro (1512-80) dekoratív részletekben bővelkedő krónikáját.

³ Zsigmond király és Spanyolország, 1927.

Noé bárkájában

A balsikerű Pisai zsinat után létrejött *maledetto trinomio*, az „átkozott hármasság” pápai közül kettőről 1415-ben döntött a Konstanzi zsinat. XIII. Benedeket csak két év múlva, 1417. február 7-én fosztották meg méltóságától. Megvizsgálva fedhetetlen erkölcsi életét, egy vádpont maradt ellene: az önkéntes lemondás makacs megtagadása. Jó ideje már egyik „egyházfőt” sem említették név szerint a szentmise kánonjában. A bizonytalanságot tükröző új formula anonim: „pro illo qui est verus papa”, az igazi pápáért fohászkodik.

A Peñiscolára visszahúzódtott Luna pápa közömbösen fogadta a konstanzi hírt. *Los cuervos del Concilio*, zsinati varjak, csak károgiatok — mondta megfogyatkozott híveinek —, az igaz egyház itt van *in arca Noe*, Noé bárkájában. Kilencvenedik életévében járt, még az égbolt is közelebb volt hozzá, mint a külvilág. Néha szóba hozta a közreműködésével kialakított caspe-i kompromisszumot (1412), mely a gyermektelen I. Martin halála után a kasztíliai infánst, Ferdinándot emelte Aragónia trónjára.

Luna emlékét nem a tömör caspe-i várkastély őrzi, hanem a zaragozai katedrális, a híres La Seo. A második szintet megvilágító ablakot a bőkezű XIII. Benedek fajansz címerpajzsa díszíti. A hegyre kapaszkodó Morella érseki kincstárából a múlt században eltűntek a pápa adományai. A megmaradt szép kőkereszt a város emlékezete 1414-re, amikor ötven napon át itt tárgyalt XIII. Benedek, I. Ferdinánd király és Vincente Ferrer hitszónok.

Az Ebro deltájában épült Tortosa várost nem építészeti, művészeti emlékei, hanem a középkor legjelentősebb zsidó-keresztény

hitvitája tette emlékezetessé. XIII. Benedek nyitotta meg 1413. február 7-én, és megszakításokkal huszonegy hónapig húzódott. Összesen hatvankilenc ülést tartottak. Hatvankettőt Tortosán, a többi San Mateo városkában. Az ülések többségén a pápa elnökölt. A hitvita zsidó-keresztény irodalmát, összefüggéseit XIII. Benedek zsidóbullának mondott *Et si doctoris gentium* kezdetű konstitúcióját tárgyilagossá kritikával elemzi Erwin I. J. Rosenthal.⁴

1418. július elején Luna pápát megmérgezték, majdnem belehalt. Franz Ehrle két dokumentumot talált a bűntényről. Luna levelét, mely Barcelona, Zaragoza, Perpignan, Valencia magisztrátusait a felháborító merényletről tájékoztatja 1418. november 13-án. Dátumozása, törvényességének fenntartását jelezve nem a megszokott évszám, hanem *vicesimo quinto*, pápaságának huszonötödik esztendeje. A másik levelet a kúriához tartozó Johann Claver küldte Valencia püspökének. Az információk árnyékot vetnek Alamannus Adimari kardinálisra, aki V. Márton pápa legátusaként érkezett Aragóniába, és szorgalmazta a hűségesküt a törvényes pápa iránt. V. Alfonz király megakadályozta, hogy bármi döntés alá vonja Peñiscolát. A legátus emiatt keresett más megoldást, és Luna földije, a tudós Domingo Dalava meg egy ismeretlen közvetítő útján kapcsolatba került a peñiscolai udvarhoz tartozó Paladius Calveti bencés szerzetessel. Húszezer aranyforintot és a zaragozai katedrális kamarási hivatalát ígérte jutalmul, ha a páter „elfogyasztja a Holdat”.

Az öreg Luna kevés étellel beérte, de szerette az édességeket. Calveti értett a kandírozáshoz. Arzént és más méregport kevert a gyümölcsös, mézzel töltött ostyaszeletekbe, és Domingo Dalava üvegtányéron felszolgált. Luna félájultan, görcsökben fetrengett. Orvosa, a konvertita Hieronymus de Sancta Fide (Josua ha-Lorki) kilenc napon át küzdött, hogy megmentse az élet-halál között lebegő aggastyánt. Pedro de Luna rendkívül szívós szervezete legyőzte a krízist.

A tettestársak már a bűncselekmény elkövetésekor elmenekültek, de csakhamar elfogták mindkettőt. Domingo Dalava elismerte, hogy tudott az előkészületekről, bocsánatért esedezett. Paladius Calveti mindent beismer, és az állította, hogy a mérget a legátustól kapta. Az eset nagy felháborodást keltett az országban, de különösebb nyomozást nem folytattak. A két főbűnöst átadták a világi ítélkezésnek. Calveti szerzetest a peñiscolai földnyelv homokján máglyára vetették. Társa sorsáról nem maradt hír. Alamannus Adimari kardinális sietve elhagyta Aragóniát.

Suum cuique

Pedro de Luna 1423. május 23-án meghalt. Alpartil krónikája megjegyzi, hogy dominus Benedictus a skizma nem sok dicsőséget hozó ideje alatt huszonkilenc évig volt pápa, és kilencvenhat éves

korában adta vissza lelkét a teremtőnek. Ideiglenesen a peñiscolai vártemplomban temették el. Az udvarra nyíló bejárattól balra ma is látható egykori sírhelye. 1430-ban az aragon király engedélyével átszállították szülőhelyére, Illuecába. A napóleoni invázió idején, 1811-ben a francia katonák feltörték a koporsót, a csontokat kihajigálták az ablakon. A sírgyalázás életre keltett egy régi, Vincente Ferrerhez fűződő próféciaát. A Luna pápával szembefordult hitszónok állítólag megjövendölte: dölyfösségének az lesz a büntetése, hogy egyszer majd a fejével labdázna a gyerekek. A koponya viszonylag épségben megmaradt, és a közeli Sabiñan kastélyba került.

⁵*El papa de Peniscola,*
1994.

Különös esetet említ Juan B. Simó Castillo történész, a Luna pápáról szóló legújabb könyvében.⁵ „1986 júliusában felkeresett egy Pascual Sanjuán Sardaña nevű nyolcvankét éves ember. Édesanyja Sabiñanban volt tanítónő, ismerte a próféciaát, amit az öregúr valósággal folytatott. Az 1936-os polgárháború zűrzavarában a feldúlt kastély oratóriumából az édesapja és ő hozták el Luna pápa koponyáját. Ruhába göngyölve elásták egyik szobájukba, és a polgárháború után visszaadták a kastély tulajdonosainak. Ma is ott van, az Argillo grófok palotájában... Mélyen meghatott a történet, elmeséltem Aragónia és Valencia kormányzóinak. Kértem a két politikust, segítsenek, hogy a történelmi ereklye visszakerüljön arra a helyre, mely eggyé vált személyével és ügyével: a peñiscolai vártemplomba.”

Luna halála után szétfoszlott az általa annyira áhított folytatás. Gil Sanchez Muñoz kardinális mint VIII. Kelemen csak alkalmi eszköz volt a törvényes pápával ellentétbe került aragon király számára. A peñiscolai pápa három évig halasztotta koronázását, majd újabb három év múlva post-konklávé rendezett, és néhány bíborosával együtt ők is megválasztották V. Mártont. A római pápa nagyvonalúan fogadta lemondását, hűségesküjét, és kinevezte Mallorca püspökévé. Közben az ellenpápának is volt ellenpápája, a titokzatos XIV. Benedek, Jean Carrier bíboros kreatúrája. A főpap Luna fővikáriusa volt a gasconi Aramagnac grófságban. A skizma utolsó parazsa hamar kihűlt, Carrier és ellenpápája sorsáról nem ír a krónika.

Utolsó peñiscolai napomon a vár előadótermében megnéztem videofilmen az 1987-es éjféli misét. Innen, a várból közvetítették élő adásban, és az egyházmegye püspöke, Ricardo Maria Carles celebrálta. Búcsúzásul leírtam a vártemplomba elhelyezett díszes márványtábla szövegét, amelyet a zaragozai egyetem ajándékozott Luna pápa halálának ötszázadik évfordulójára 1923. május 23-én. „Aragon, imádkozz Istenhez XIII. Benedek pápáért, a tiszta életű, nemes lelkű, önfeláldozó nagy aragon Pedro de Lunáért, a történelem titkát feltárja az utolsó ítélet... *el juicio final descubrirá misterios de la historia*”.

A körlevél sajtóvisszhangja

SZIGNUM
MÉDIAKUTATÁS BT.

Készítette: Argejó Éva
Igazgató: Szekfű András

1996. augusztus 20-a alkalmából a Magyar Katolikus Püspöki Kar *Igazságosabb és testvériesebb világot!* címmel körlevelet bocsátott ki. A mintegy hetven oldalas tanulmány — mely a hívőkön kívül minden „jóakarátú emberhez” szól —, a magyar társadalom helyzetéről ad diagnózist, de egyben „szempontokat” és „ajánlásokat” is. Tanulmányunkban most a körlevélről augusztus közepétől szeptember végéig megjelent 80 újságcikk sajtóvisszhangját vizsgáljuk. Elemzésünk során a hírforrásokat a következő öt csoportba soroltuk:

1. Országos napilapok: 44 cikk: (Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Új Magyarország, Kurir).

2. Regionális napilapok: 24 cikk: (Hajdú-Bihari Napló, Tolnai Népiújság, Heves Megyei Hírlap, Petőfi Népe, Új Néplap, Zalai Hírlap, Napló, Somogyi Hírlap, Kisalföld, Fejér Megyei Hírlap, Vas Népe, Délvilág, Kelet-Magyarország, Dunaújvárosi Hírlap, Nógrád Megyei Hírlap).

3. Közéleti hetilapok: 6 cikk: (168 óra, Magyar Narancs, Szabad Föld, Élet és Irodalom, Demokrata).

4. Szaklapok: 2 cikk: (Figyelő, Börtönújság).

5. Egyházi újságok: 4 cikk: (Új Idők, Békehírnök, Evangélikus Élet).

A fogadtatás

A cikkek eloszlása

A vizsgált időszakban az országos napilapok foglalkoztak legtöbbször a püspökkari körlevéllel: a Kurirt is ideértve a témához kapcsolódó 44 írást jelentettek meg, kétszer annyit, mint a regionális napilapok összesen (24 cikk). A fennmaradó 13 írás közéleti hetilapokban, egy szaklapban és a három egyházi újságban jelent meg.

Az országos napilapok is különböző mértékben szenteltek teret a körlevélnek: leggyakrabban a konzervatív Új Magyarország (13 cikkében) és a liberális Magyar Hírlap (10 cikkében) foglalkozott vele; a Magyar Nemzet nyolc alkalommal, a Népszava hatszor, a Népszabadság pedig ötször tért vissza különböző műfajokban a témára.

Az első napok reakciója

Három országos napilap (Népszava, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap) és egy vidéki (Észak-Magyarország) már az augusztus 20-i

ünnepek előtt néhány nappal rövid hírben „beharangozta” a körlevelet, melynek megjelenésére azonnal, széles körben reagált a sajtó. E korai megnyilatkozások szembetűnő sajátossága, hogy feltűnően magas (az összes cikk egynegyede!) a névalírás nélküli szerkesztőségi, ill. MTI közleményként kiadott írások száma. Ennek két lehetséges magyarázata van:

1. Egyrészt jelentheti a lap tárgyilagos információszolgáltatásra való törekvését, egyben tartózkodását mindenfajta szubjektív megnyilatkozástól és véleménynyilvánítástól. Ez jellemezte kivétel nélkül a vidéki napilapokat: azonnal hírt adtak a körlevélről, de többségükben sem akkor, sem pedig később nem foglaltak állást az ügyben, legtöbbjük nem is tért többé vissza rá.

2. A közlemény kiadásával korrekt információszolgáltatásra törekedtek, s ezzel párhuzamosan „időt akartak nyerni” egy bonyolult ügyről való megnyilatkozás előtt. Ez volt megfigyelhető az országos napilapok esetében: az első napon hírt vagy közleményt hoztak le, és többségükben csak jóval később (5-6 nap múlva) tértek vissza a körlevélre, akkor már szubjektívebb műfajokban (kommentár, publicisztika, interjú).

Az első hullám: híradás

Az első hullámban már 22-én — a négynapos ünnepek utáni reggelen — 17 cikk látott napvilágot: foglalkozott a körlevéllel az öt országos napilap, a Kurir és kilenc vidéki újság. Valamennyi fent említett újság hírt vagy (MTI) közleményt hozott le, három országos lap (Népszava, Népszabadság, Új Magyarország) és egy vidéki (Délmagyarország) kiemelten, az első oldalon. Ezekben vázlatpontonként tényszerűen mutatták be a négy fejezetet (1. *Szociális viszonyok és egészségügy*, 2. *Gazdasági élet*, 3. *Állam és politika*, 4. *Kultúra*), és tömören, utalásszerűen foglalták össze a hozzá kapcsolódó ajánlásokat. Ez a megközelítési mód határozta meg az elkövetkező két nap (augusztus 23. és 24.) második hullámban közreadott 12 cikkét is. A vizsgált időszak nyolcvan írásának több mint egyharmadát (29 cikk) tehát a körlevél megjelenése utáni három nap szikár hangvétellű, információnyújtásra szorító közleményei tették ki.

A korai időszakot jellemző tényszerű megközelítés a későbbiekben is meghatározó maradt: a következő hetekben még számos olyan írás született, melyek a lap első híradásához képest bővebben ugyan, de csupán a körlevél tartalmának részletekbe menő ismertetését vagy egy-egy fejezet alaposabb megtárgyalását tűzték ki célul, némi kommentárral is fűszerezve. Ebből adódóan az egész időszakra vonatkozó sajtóanyag közel fele (46%) megmaradt a személytelen hír/közlemény szintjén.

Személyesebb megnyilatkozások (publicisztikák, interjúk) — melyek az egész sajtóanyagnak mintegy egyharmadát teszik ki — csak bizonyos idő elteltével, augusztus végén és szeptemberben kezdtek megjelenni a sajtóban. Ennek egyik oka, hogy ezen írások jó része hetilapokban látott napvilágot (168 óra, Magyar Narancs),

másik oka pedig, hogy a körlevél komolyabb, átgondoltabb elemzésének megszületéséhez „érlelődési időre” van szükség. Ezt lát-szik alátámasztani az is, hogy az első, igazán figyelmet érdemlő, kizárólag a körlevél gondolati tartalmával foglalkozó elemző tanulmány,² mely már egy társadalmi párbeszéd alapját is képezheti a körlevélről, öt hétre rá, szeptember végén jelent meg.

²Kis János: *Liberális szemmel, Magyar Narancs*, 09. 26.

Az újságok közül külön szót érdemel az Új Magyarország, amely 13 cikkével a legtöbbet foglalkozott a körlevéllel. Már rögtön az első napon közölt publicisztikát, és másnap már interjút is. A lap később is fokozott érdeklődéssel foglalkozott a témával, és konzervatív beállítottságú ellenzéki pártok (MDF, KDNP) és egy társadalmi egyesület (Nagycsaládosok Országos Egyesülete) szócsöveként is funkcionált a körlevéllel kapcsolatban.

A körlevél kibocsátásának célja

Bár több írásban is utalnak mind az 1100 éves évfordulóra, mind az 1000 éves megemlékezésekre, valamint a pápalátogatás apropójára is, az írások egyharmadában (35%) a körlevél kibocsátásának célját — az ország jelenlegi állapotára való tekintettel — a katolikus egyház jobbítási szándékának és a párbeszéd felkínálásának lehetőségében látják, s mint ilyen egybehangzóan kedvező fogadtatásban részesítik. Jól érzékeltetik ezt a pozitív fogadtatást a cikkek címei:

A katolikus püspökök párbeszédre számítanak (Magyar Hírlap 08.22.); *Párbeszédre invitál a püspöki kar körlevele* (Népszava 08.22.);

Körlevél a párbeszédéről (Népszava 08.22.); *Társadalmi összefogásra ösztönöz a püspöki kar* (Napló 08.23.); *Párbeszédre szólít a püspöki kar körlevele* (Somogyi Hírlap 08.22.); *Társadalmi párbeszéd kell* (Új Néplap, Petőfi Népe, Tolnai Népújság, Heves Megyei Hírlap 08.22.); *Egy dialógus első mondatai* (Magyar Hírlap 09.07.).

Az írások felvezető mondataiban nagyon gyakran hangsúlyozzák, hogy a körlevél nemcsak a katolikusoknak íródott, minden „jóakarátú emberhez” szól. Néhány írás már címében is kiemeli ezt: *A körlevél minden jóakarátú emberhez szól* (Magyar Nemzet 08.22.); *Jó hír a jóakaratról* (Népszava 09.06.).

A cikkek többsége explicit vagy implicit módon kifejezésre juttatja a katolikus egyház jobbítási szándékát, ami abban is megmutatkozik, hogy több írás is a körlevél címét, *Igazságosabb és testvériesebb világot!* teszi meg „saját” főcímévé vagy alcímévé, ami már önmagában is figyelemfelkeltővé teszi az írást. A cikkek egy része nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a körlevél kibocsátását nem a bűnbakkeresés, hanem a közös felelősségvállalás szándéka vezérelte.

A cikkek tartalmi csoportosítása

Aszerint, hogy tartalmukban mennyire kötődnek a körlevélhez négy csoportba sorolhatjuk a megjelent 80 cikket;

1. Az összes írásnak több mint a fele (56%) kapcsolódik tartalmilag teljes egészében a körlevélhez, de ezeknek a cikkeknek a felét azok a hírek/közlemények teszik ki, amelyek a pozitív beállításon

túl semmilyen értékelhető, szubjektív véleménynyilvánítást nem fejeznek ki a körlevéllel kapcsolatban.

2. Az írások kisebb hányada (17%) csak részben kötődik a körlevélhez, mellette még másról is szó esik. Az ilyen jellegű cikkeknek két változata különíthető el:

a.) A leszűkítő változat kiragadja a körlevél egy, esetleg két témáját (ez az esetek többségében vagy az ország morális állapota, vagy pedig szociális probléma/szegénység, egészségügyi helyzet, öregek...), és erről fejt ki a véleményét, esetleg más irányba tereli a gondolatot. A leszűkítő változathoz tartozik a publicisztikai írások jó része.

b.) A bővítő változatba az elméletibb jellegű írások tartoznak. Ezek rendszerint belehelyezik a püspökkari körlevelet egy tágabb kontextusba és ilyen értelemben foglalkoznak vele. Ez a tágabb kontextus jelentheti a körlevél beemelését az eddig megjelent körlevelek történetébe, a pápá(k) megnyilvánulásaihoz kapcsolódását, vagy a katolikus egyház jövőbeli működésének kérdését.

A bővítő változathoz tartoznak az elméletibb jellegű írások, és azok az interjúk, amelyek egyházi személlyel (Jelenits István), vagy (egyházi) szakértővel (Tomka Miklós) készültek.

3. A cikkeknek egy kis része (11%) csak érintőlegesen szól a körlevélről, szerzőjük eszmefuttatása csak laza kapcsolódást tesz lehetővé.

4. Van öt olyan írás (6%), melyben a körlevél csak apropó ahhoz, hogy szerzője valamilyen más témában kifejtse véleményét.

Az utóbbi két típus jellemző műfaja a publicisztika, és valamennyi sajtóorgánumban találunk rá példát.

A témákra való utalásokat illetően a körlevélhez kapcsolódó újságcikkek két csoportba sorolhatók:

Tematikus felsorolás

1. A 80 újságcikk közel fele (46%), mely személytelen jellegű hír/közlemény formájában látott napvilágot a sajtóban, a négy téma (1. *Szociális viszonyok és egészségügy*, 2. *Gazdasági élet*, 3. *Állam és politika*, 4. *Kultúra*) mindegyikét tartalmilag értelemszerűen, korrekten összefoglalta, de egyik témával sem foglalkozott behatóbban.

A sajtóanyagoknak ehhez az uniformizált részéhez tartoznak a regionális napilapok és az országos napilapok korai időszakában megjelent közlemények.

2. A második csoportba sorolhatók azok a cikkek, amelyek:

— mind a négy témával foglalkoztak, de közülük némelyik témával behatóbban;

— csak a számukra fontos témákkal foglalkoztak.

Ebbe a csoportba főként az országos napilapok augusztus harmadik hetétől megjelent írásai és a hetilapok elemzései tartoznak (168 óra, Magyar Narancs).

Ezekben a cikkekben négy téma kiemelten fontos szerepet tölt be, szinte függetlenül a sajtóorgánium politikai beállítottságától.

A szociális kérdések köre (szociális feszültségek, szegénység, népességcsökkenés, egészségügyi állapot, a közbiztonság helyzete) az, amely messzemenően legjobban foglalkoztatja a cikkek szerzőit.

Elgondolkodtató azonban, hogy ezekben az írásokban a szociális helyzet elemzésénél mondandójukat nem — a témánál elvárható — szociális, politikai avagy szociálpolitikai érvrendszerrel támasztják alá, hanem moralizáló érvrendszert használnak. (Az írásokban háromszor annyi morális érvet használnak a szociális viszonyokra, mint szociális vagy politikai érvet.) A körlevélben felrajzolt szociális problémákat tehát nem gazdasági állapotként vagy társadalmi jelenséggént értelmezik a cikkek szerzői, hanem morális problémaként. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy az írások külön témaként feltűnően nem foglalkoznak gazdasági problémákkal (privatizáció, fekete és szürke gazdaság, mezőgazdaság, természeti környezet).

A sajtónak ezt a fajta reakcióját figyelembe véve talán szerencsésebb lett volna a körlevelet az ország morális-erkölcsi helyzet-elemzésével indítani és abból „levezetni” a mai társadalom diagnózisát, úgy tűnik ugyanis, hogy a közgondolkodás sokkal inkább egyfajta erkölcsi-morális „útmutatók” köré szerveződött helyzetelemzésre érzékeny az egyházzal kapcsolatban.

Az Új Magyarország és a Magyar Nemzet hasábjain jelenik meg kiemelt témaként a katolikus egyház szerepvállalása az oktatásban és az erkölcsi nevelésben. A fenti két sajtóorgánium foglalkozik legtöbbit a családdal és a katolikus egyház családformáló szerepével.

Politikai hovatartozástól függetlenül fontos téma a lapokban a katolikus egyháznak a kultúrában, az erkölcsi magatartás formálásában betöltött szerepe.

Értékek

A kiemelt fontosságú témákhoz kapcsolódóan, a véleményt is formáló újságcikkekből kirajzolódik az — a körlevélben megjelenő értékek kiválasztásán alapuló — „elvárárendszer”, amely a katolikus egyház felé irányul. A sajtóvisszhang alapján a püspökkari körlevélben „felkínált” párbeszédkészséget és a társadalmi összefogás szorgalmazását tekintik a körlevél legfőbb értékének, a közös felelősségvállalás készségét a jövőért, az ország sorsáért és a családi életben és az oktatásban az általános emberi értékek (humanizmus) közvetítését. Ez utóbbinál nagyon fontos kiemelni, hogy a nem konzervatív sajtó cikkírói is elfogadják a katolikus egyház értékeit, ha azok nem a hagyományos egyházi értékekre (keresztény hagyó-

mányok, keresztény vallás és erkölcsiség) szűkülnek le csupán, hanem általános emberi értékeként, de a katolikus egyház értékeit is magukban foglalva (jószág, szeretet, becsületesség) a mai korhoz „rugalmasabban” próbálnak kötődni. A hagyományos értelemben vett keresztény értékek támogatottsága szinte kizárólag csak a konzervatívabb sajtóorgániumokban kap teret (Új Magyarország, Magyar Nemzet).

Mindezeken túl fontos értéként jelenik meg még a körlevél sajtóvisszhangjában a közjóra törekvés és a szolidaritás.

Az ellenhangok

Gondolkodásra késztető tény, hogy a szubjektívebb hangvételű megnyilvánulásokban (publicisztika, interjúk, körkérdés) milyen feltűnően egyöntetű a körlevél mondandójának támogatottsága, már-már „problémátlanúsága”. Ezt az „egyhangúságot” töri meg a csekély számú „ellenhang”, amelynek két típusa jelenik meg a sajtóanyagban, s mindkettő mögött politikai értelemben vett „másfajta” gondolkodás húzódik meg: az evangélikusoké, akik keveslik a körlevél radikalizmusát, és a liberálisoké, akik „másként” akarják.

1. Harmati Béla (Evangélikus Élet 09.08.) tanulmányában méltatja ugyan a püspökkari körlevelet („világos és közérthető stílus”, „problémák kendőzetlen, nyílt feltárása”), de úgy véli: „az egyes témák területén megrajzolt helyzetkép vonásai élesebbre sikeredtek, mint a megoldást kereső szempontok és ajánlások itt-ott elmosódó kontúrjai”. Kifejti írásában: „határozottabb hangot is meg kellene ütni ama mindenütt fellépő és egyre nyilvánvalóbb maffiás érdekcsoportok bűnei és egyes vezetők alkalmatlanságból vagy összejátszásból eredő garázdálkodása ellen”. Továbbá megemlíti: „kevés szó esik éppen a millicentenárium évében a nemzet, a haza, a magyarság kérdéseiről. Szinte teljesen hiányzik az ökomenikus szempont, a többi egyházzal, hívővel való együttműködés lehetősége.”

2.) Liberális oldalról két írás érdemel figyelmet:

a) Az Élet és Irodalom kis glosszája (*Lelki megnyugvás* 08.30.) arra emlékezteti a körlevél kapcsán az olvasókat, hogy az ezt kiadók parancsolták le a közelmúltban a tévé műsoráról Martin Scorsese világhírű Krisztus-filmjét. Az írás azt sugallja, hogy a katolikus egyháznak túl nagy politikai súlya van, ha ezt meg tudta tenni, s ha ez így van, a liberálisok nem várhatnak ettől semmi jót.

b) Kis János tanulmánya (*Liberális szemmel*, Magyar Narancs 09.26.) nyithatja meg a sort a katolikusok és a különböző eszmerendszerek képviselőinek gondolatcseréje sorában. Kis Jánosnak a katolicizmus és a liberalizmus különbségét elemző tanulmányánál két kérdés nyitva marad: Kis János a katolicizmus és a liberalizmus közötti különbség egyik lényeges elemének tartja a katolikus

egyház azon felfogását, miszerint a társadalom súlyos erkölcsi válságának legfőbb oka „az egyéni cselekvést eligazító biztos értékek” szétzilálódása, az individualizmus eluralkodása. A szétziláltság megszüntetése érdekében a katolikus egyház egy keresztény hagyományokon nyugvó, keresztény erkölcsiségű magatartás-szabályozó normarendszer visszaállításához ragaszkodik. Ezt a normarendszert a liberalizmus a szabadság és az autonómia nevében elutasítja. A liberalizmus eszméjét elemezve ugyanakkor Kis János kénytelen elismerni, hogy az eredeti *laissez faire* eszméhez képest a liberalizmus is szabályozásra szorul. Ezt a liberálisok tudják, és „a piac tökéletlenségeinek korrigálására” szükségesnek tartják az állami beavatkozást. (Csakhogy ekkor már nem is igazán liberalizmusról van szó, hanem a 19. század végén, 20. század elején a szocialista eszme kör hatására életre hívott szociálliberalizmusról.) Miért fogadja el a liberalizmus ezt a korlátozást? Saját megfogalmazása szerint egy humanisztikus erkölcs alapján. Ez esetben azonban felmerül a kérdés: ha a liberalizmus eszmerendszerében a közjó érdekében helyénvalónak találnak egyfajta felülről irányított magatartás-szabályozást, akkor miért nem tudják ezt elfogadni — ugyancsak a közjó érdekében — egy másik eszmerendszertől: van-e minőségi különbség erkölcsi és gazdasági magatartás-szabályozás között, ha mindkettő a közjó érdekeit akarja szolgálni?

Kis János szerint a katolikus egyház nem képes felismerni a család hagyományos intézményének elavultságát, mely a nők kiszákmányolásán alapszik, s miközben minden kisebbséget megemlít, a legnagyobb kisebbségről, a nőkről, tudomást sem vesz. A katolikus egyház számára a nő főként csak mint (többgyermekes) anya funkcionál. De hozzá kell tennünk Kis János eszme-futtatásához, hogy a liberálisok — bár kétségtelenül keresik — még nem tudnak felmutatni olyan, tömeges méretekben követhető, családon belüli gyermeknevelési modelleket a jelenlegi munkaidő-struktúrában, „melyek nem sértik a nemek egyenlőségét”. Természetesen vannak már új családi gyermeknevelési minták, de ezeket jórészt csak a kötetlen munkaidőben dolgozó szabad foglalkozású értelmiségi szülők elenyészően szűk rétege tudja alkalmazni. Így változatlanul fennáll a kérdés: hogyan tudja a család — a nemek egyenlőségének megsértése nélkül — a gyermeknevelés kérdését társadalmi méretekben megoldani? És erre az alapkérdésre mind a katolicizmusnak, mind pedig a liberalizmusnak valamilyen választ kell majd adnia.

Összegzés

Az augusztus 20-i ünnepekre kibocsátott püspökkari körlevélre azonnal, széles körben reagáltak mind az országos, mind a regionális napilapok, és több hetilapunk is tárgyilagosan foglalkozott a témával.

A körlevél a nyomtatott sajtó általi prezentálása ténszerűnek és tárgyilagos hangvételűnek mondható, és ezen túl is (az elenyésző kivételtől eltekintve) egyértelműen támogató hozzáállás volt tapasztalható a média részéről.

Mindezek ellenére — a konzervatív sajtóorgánumokat (Új Magyarország, Magyar Nemzet) kivéve, melyek számos publicisztikában és interjúban foglalkoztak a témával, a körlevél „passzív”, formális fogadtatásban részesült. Parlagi Ferencet idézve: „Hat elmulasztott év után most talán megkezdődhet a párbeszéd a katolikus egyház és a társadalom között, bár a püspöki kar körlevelét fogadó első reakciók láttán félek, hogy a kölcsönös udvariaskodás unalmába fullad az, amiről pedig szót váltani már régen szükséges lett volna” (Népszava 09.06.).

Szembetűnő a körlevél fogadtatásában, hogy csak három politikai párt reagált rá a sajtóban: az MDF és a KDNP az Új Magyarországon és a Magyar Nemzeten, az MDNP pedig a Magyar Hírlapon keresztül. A püspökkari körlevél kibocsátására a két kormányzó párt egyike sem reagált a sajtóban, még a körlevél üdvözlésének erejéig sem. A kibocsátás után öt héttel azonban megjelent a Magyar Narancsban Kis János liberális szemszögből íródott tanulmánya, amely az első érdemleges hozzászólásnak tekinthető. A parlamenti pártok közül az FKGP és a FIDESZ sem tartották még fontosnak megnyilatkozni a témában, de az újságírók sem törekedtek megszólaltatni őket. A körlevéllel kapcsolatos interjúkat egyházi személyekkel és (egyházi) szakértővel készítették, ezen interjúikkal pedig a körlevél tágabb kontextusba helyezése volt a céljuk, vagy a katolikus egyház jövőbeni szerepvállalásának (újra)értelmezése, nem pedig a körlevélre adott reakciók megismertetése az olvasókkal. Ennek érdekében jelentős politikusi vagy közéleti személyiséget nem szólaltattak meg a témában.

A társadalmi szervezetek közül a Nagycsaládosok Országos Egyesülete nyilvánult meg csupán, üdvözölvén a körlevelet az Új Magyarország és a Magyar Nemzet hasábjain.

Nem nyilvánítottak véleményt a sajtón keresztül más egyházi szervezetek sem, csak az Evangélikus Életben jelent meg üdvözlő, de egyben a körlevél (vélt) hiányosságaira is rámutató írás.

A szakszervezetek és egyéb társadalmi és civil szervezetek sem szólaltak meg a körlevél kapcsán.

Mindez nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem mutatnak kooperációs készséget a katolikus egyházzal. A sajtóanyag azt támasztja alá, hogy a levél pozitív fogadtatásra talált, a társadalom nyitott az egyház által felkínált párbeszédre, de az erre illetékes szervezetek, intézmények, csoportok nem tették (még) meg az ehhez szükséges lépéseket.

A körlevél témái közül a szociális helyzet diagnózisa és ajánlái tartottak számot a legnagyobb érdeklődésre, de mindez morális megközelítésben volt fontos a cikkírók számára. Fontos témá-

nak bizonyult még a katolikus egyház szerepvállalása az oktatásban és erkölcsi nevelésben, a családi életben és a kultúrában. A sajtó a körlevél által felkínált értékek közül a párbeszéd készséget, a közös felelősségvállalás készségét, az általános emberi értékek — tág értelemben vett — közvetítését és a közjóra való törekvést emelte ki legfőbb értéként.

*A Vigilia pályázatot ír ki
egyetemisták és főiskolások részére
Az értelmiség szerepvállalása és feladatai korunkban
címmel.*

A pályázók olyan kérdésekre keressenek választ, amelyek az értelmiségi — tehát saját jövőbeli — szerepükkel kapcsolatban vetődnek fel.
Egyebek között:

Melyek az értelmiségi lét legjellemzőbb sajátosságai?

Milyen legyen a kapcsolata az értelmiségnek a közéletiséggel, a politikával?

Miért kell az értelmiségnek felelősséget vállalnia?

*Az értelmiségi létben mekkora a szerepe a műveltségnek, a tájékozottságnak,
a kultúrának, az erkölcsnek?*

Milyen többletet adhat a keresztény hit az értelmiségi léthez?

Milyen problémákkal és feladatokkal kell szembenéznie a keresztény értelmiséginek?

Szívesen látunk olyan pályaműveket, amelyek a Vigiliában megjelent cikkekhez kapcsolódnak továbbgondolva a fölvetett témákat.

A dolgozatok terjedelme 10-12 ezer leütés (1,5-es sorközzel 5-7 oldal) legyen. Pályázatot nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások nyújthatnak be.

A pályaműveket legkésőbb 1996. november 30-ig kell eljuttatni a Vigilia szerkesztőségéhez (1364 Budapest, Pf. 111.).

A pályaműveket a folyóirat szerkesztőbizottságából alakult zsűri értékeli, és eredményét várhatóan 1997. februári számunkban tesszük közzé.

I. díj: 20 000 Ft, II. díj: 10 000 Ft, III. díj: 5 000 Ft.

Az arra érdemes dolgozatokat a folyóirat folyamatosan közli.

A megjelent írások szerzői honoráriumban és a lap egyéves előfizetésében részesülnek.

Igazságosabb társadalmat!

Az Amerikai Egyesült Államok Katolikus Püspöki Karának főpásztori üzenete a gazdasági körlevél kiadásának tizedik évfordulóján

Az amerikai püspöki kar körlevele 1986-ban jelent meg. Bírálattal, társadalmi igazságosság követelésével hatalmas vihart váltott ki mind kormányzati, mind vezető kapitalista körökben. A körlevélről beszámolót találunk a Vigilia 1989. 2. számában, Rabár Ferenc összeállításában.

Ez a főpásztori levél nemcsak arra buzdít, hogy gondolkodjunk másképpen, hanem arra is, hogy cselekedjünk másképpen. A gazdasági élet megújulása minden egyes hívő és hitét a világban megélt ember tudatos döntésein és elhatározásain múlik... Ez a levél megtérésre és közös cselekvésre hív bennünket, arra, hogy megtaláljuk a segítségnyújtás, a szolgálat, a polgári lét új formáit. Egy ilyen levél megírása csak a kezdete egy hosszú folyamatnak, amely nevelést, párbeszédet és cselekvést kíván. (Igazságos gazdaságot 25,27,28.)

Bevezetés

Közel tíz éve, hogy püspöki karunk kiadta *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* című főpásztori levelét. Ennek a levélnek az volt a célja, hogy mai hatalmas és összetett gazdasági rendszerünkben Jézus Krisztus evangéliumát hirdesse. Főpásztori levelünk leszögezte, hogy gazdaságunk értékmérője nem lehet kizárólag a termelékenység; nem kevésbé fontos az is, hogyan hat a gazdaság az emberi életre, védi-e vagy csorbítja az emberi személy méltóságát; továbbá az, hogy mennyiben szolgálja a társadalom javát. Hangsúlyoztuk, hogy a gazdasági döntéseknek erkölcsi tartalmuk és emberi következményeik vannak: segíthetik vagy sérthetik az embereket, erősíthetik illetve gyengíthetik a családi életet, növelhetik vagy csökkenthetik az igazság érvényesülését országunkban. Levelünk nem gazdasági program, hanem erkölcsi felhívás és cselekvésre való buzdítás volt. Felhívásunkban a közjóért való együttműködés „új kísérletét” hirdettük meg hazánkban, Amerikában, ahol ennek igazi megvalósítása még a jövő feladata.

Tíz esztendővel az *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* közreadása után népünknek ismét meg kell hallania e körlevél üzenetét, és választ kell adnia ma is érvényes felhívásaira. Ma, amikor országszerte heves vitákat váltanak ki ezek a problémák, a katolikus közösségnek továbbra is fel kell emelnie szavát a szegény gyerme-

kek és a dolgozó családok érdekében. Hazánknak csökkentenie kell veszteségeit, újjá kell szerveznie a szociális szférát, át kell alakítania a külföldiek segélyezési rendszerét és értékeit, s újra rangsorolnia kell céljait. Nem szabad azonban megfélemlkezni arról, hogy a lehetséges politikai lépések alapvető erkölcsi mércéje az, hogyan érintik szegényeinket, különösképpen a gyermekeket és a családokat, akik elkeseredett küzdelmet folytatnak a gazdasági, a szociális és az erkölcsi nyomás ellen, melyek erőtlenné és nincstelenné teszik őket.

A szegény gyermekek, a munkások és a családok nem tudják hatékonyan védeni érdekeiket, holott ők a legrászorultabbak. Helyeseljük a széleskörű vitát a gazdasági élet kérdéseiről, de nem támogathatjuk a szegénység és a gazdasági igazságtalanság elleni harc lanyhulását.

Ezért most, országos döntés idején, arra kérjük katolikus közösségünket, segítsen felmérni, meddig jutottunk, és merre kell tovább haladnunk. Sok minden megváltozott ez alatt a tíz év alatt — gazdaságunkban és a világban éppúgy, mint templominkban és közösségeinkben. Ugyanakkor sok minden változatlan maradt: még mindig túlságosan nagy a szegénység, és még mindig nincsenek meg minden ember számára a szükséges gazdasági lehetőségek.

Mostani üzenetünkben ismét az igazságosabb gazdaságért emeljük fel szavunkat ebben az országban, melynek gazdaságát komoly erő és kreativitás, ám alacsony és egyenlőtlenül elosztott gazdasági növekedés jellemzi. Az USA gazdasági ereje és termelékenysége három, egymástól teljesen különálló népréteget hozott létre:

Három társadalmi réteg

— Az első réteg, amely lépést tud tartani a gazdaság kihívásaival, jólétben él, és sikeresen termel az új, információs társadalomban.

— A második réteget veszélyeztetik a csökkenő reáljövedelmek és a globális gazdasági verseny. Ők már nem biztosak abban, hogy megmarad-e az állásuk és az egészségbiztosításuk, vagy hogy meg tudják-e fizetni gyermekeik egyetemi tanulmányait vagy egyházi iskoláztatását.

— A harmadik réteg egyre jobban elbizonytalanodik és elkeseredik. Az alsó néprétegnek nevezett amerikaiak gyermekei nyomorban nőnek fel a föld leggazdagabb országában. Ők a hónap végén már nem tudják, vajon marad-e elég pénzük lakbérre, élelmiszerre, fűtésre.

Mint keresztény emberek, hiszünk abban, hogy mindannyian egyetlen családnak, nem pedig egymással versengő osztályoknak vagyunk a tagjai. Testvérek vagyunk, nem pedig termelési egységek vagy statisztikai tényezők. Hitünk értékei alapján együttesen kell megformálnunk azokat a gazdasági elképzeléseket, amelyek védik az emberi életet, erősítik a családokat, szélesebbé teszik a stabil középosztályt, jó állásokat teremtenek, és csökkentik társadalmunkban a szegénységet és a szükséget. Meg kell erősítenünk közösségi érzésünket és a közjóra való törekvésünket. Társadal-

munk erkölcsi megítélésének alapja az, hogyan boldogulnak a szegények, a gyengék és az elesettek. Ezzel a mércével mérve pedig messze nem állunk az élen.

Úgy gondoljuk, hogy erre az évfordulóra nem azzal készülünk a legjobban, ha újabb nagyszabású dokumentumot dolgozunk ki; sokkal inkább azzal, hogy ismételten buzdítunk a katolikus párbeszéd sürgős felújítására, valamint cselekvésre egy igazságosabb, termékenyebb, emberibb gazdaság kialakítása érdekében. Amikor megemlékezünk erről az évfordulóról, akkor a katolikus közösséget arra hívjuk, hogy jelen tevékenységeink mellett

— *tekintsünk vissza az Igazságos gazdaságot mindenkinek!* című levélre, illetve annak fő gondolataira;

— *tekintsük át* az amerikai gazdaságot ma, egy évtizeddel később, és mérjük fel a haladást, illetve a változatlanul fennálló problémákat;

— *tekintsünk előre*, a jövő feladataira, a fejlődő katolikus tanítás fényében.

Visszatekintés

Az *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* című főpásztori levél óriási vállalkozás volt. Az évekig tartó előkészületek során széleskörű vita bontakozott ki. A megbeszélések, az egymásra figyelés és a párbeszéd folyamata megerősítette, gazdagította az egyházat. Az egyház tanítását plébániákon, iskolákban, egyetemeken, szellemi műhelyekben és számtalan alkalmi összejövetelen ismertették és vitatták meg, továbbgondolva annak mélyebb jelentését. A főpásztori levél kiadását követő években az egyházmegyék 90%-ában plébániai továbbképzéseket tartottak; 60%-a megerősítette a jogi érdekvédelmet; több mint fele pedig cégekkel, ipari vagy mezőgazdasági munkahelyek képviselőivel közösen tartott üléseket; és a többség felülvizsgálta személyzeti politikáját.

A levél emlékeztetett rá: a gazdasági igazságosság keresése hitből fakadó törekvés, evangéliumi parancs. Sok katolikusban ez a gondolat csak megerősített egy régóta átértzett elvet. Mások számára élményszerű felismerést jelentett, hiszen a katolikus hagyomány olyan területével szembesültek, melyet korábban nem ismertek. A gazdasági igazságosság követelése nem politikai véleménynyilvánítás vagy ideológiai döntés kérdése, hanem a katolikus tanítás követelménye szerinti válasz a Szentírás szavaira.

A körlevél üzenete

Reméljük, hogy az évforduló plébániáinkon, intézményeinkben, családjainkban és egész társadalmunkban újra ráirányítja a figyelmet a gazdasági igazságosság kérdéseire. A levél teljes tartalmát lehetetlen néhány mondatban visszaadni, de fő mondanivalóját a következőkben összegezhetjük:

— A gazdaság azért van, hogy az emberi személyiséget szolgálja, nem pedig fordítva.

— A gazdasági életben erkölcsi elveknek és etikai normáknak kell érvényesülniük.

— A gazdasági döntéseket aszerint kell értékelni, hogy azok gazdagítják-e vagy éppen veszélyeztetik az emberi életet, az emberi méltóságot és az emberi jogokat.

— Alapvető jelentőségű a családok támogatása és a gyermekek jólétének biztosítása.

— Bármely gazdaság erkölcsi mércéje az, hogyan boldogulnak benne a leggyengébbek.

A pápa tanítása

Az elmúlt évtized során az egyház tovább hirdette és bontotta ki társadalmi tanítását. II. János Pál pápa ismételten hangsúlyozza a szolidaritás és az igazságosság fontosságát a mai világban, amelyből gyakran mindkettő hiányzik. Külföldi látogatásainak és tanításának állandó témája a szegények és a munkások melletti kiállítás, a családi élet támogatása és az igazságtalanság áldozatainak védelme. 1991-ben kiadott *Centesimus annus* kezdetű enciklikájában a Szentatya korunk gazdasági vonatkozásainak és globális problémáinak átfogó erkölcsi elemzésével — új kérdések felvetése mellett — újra megerősítette a hagyományainkból következő alapelveket. Az amerikai katolikusok számára különleges feladatot jelent ez az enciklika. Amellett, hogy elimeri a demokratikus értékek és a piacgazdaság alapvető jelentőségét, ragaszkodik ahhoz, hogy ezeknek a társadalom java, az emberi méltóság és az emberi jogok szolgálatában kell állniuk. Utal a kommunizmus üres és meg nem valósult ígéreteire, ám óv a gazdasági élet emberi és erkölcsi vonatkozásairól megfelelő kapitalizmustól is.

A körlevélben megfogalmazottak alapján püspöki karunk külföldi megnyilatkozások és kezdeményezések által kívánta megvalósítani a katolikus alapelveket. Elkötelezetten törekszünk a gazdasági igazságosság védelmére és az ezzel kapcsolatos kérdésekben való tájékozódás elmélyítésére: ennek példái a gyermekek és családok, a környezetvédelem, a nemzetközi felelősség, az érdekvédelem, a szociális és egészségügyi ellátás, végül az országunkban jelentkező erőszak témakörében tett megnyilatkozásaink.

Mind az *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* című körlevelünk, mind pedig az azt megalapozó tágabb katolikus társadalmi tanítás összetett, ugyanakkor árnyalt is. Elkerülik a leegyszerűsített ideológiai azonosítást. Akadnak környezetünkben olyanok, akik elfogadják ugyan a hagyományos tanítást a magántulajdonról, az államhatalom korlátairól, a szabadpiacok előnyeiről, vagy éppen a kommunizmus elítéléséről — ám ugyanakkor elutasítják a szegények ügyének központi jelentőségű problémáját, a dolgozók szakszervezeteinek védelmét, a piacok erkölcsi korlátainak elismerését és a kormányok felelőségét. Mások viszont üdvözlik a tanítást a szegények számára biztosítandó lehetőségekről és a kormányok felelőségéről a gyengék védelmében, és egyetértenek a korlátozások nélküli vadkapitalizmus elleni figyelmeztetésekkel

— de nem értékelik megfelelően a család döntően fontos szerepét, a gazdasági vállalkozások jelentőségét és azokat a figyelmeztetéseket, amelyek a „szociális segélyek” államának bürokratikus túlkapasaitól óvnak. Hagyományos társadalmi tanításunk erkölcsi keretet nyújt: nem tekinthető sem csoportérdekek kifejezőjének, sem ideológiai eszköznek. Jobb- és baloldalnak, munkavállalónak és munkaadónak egyaránt felszólítást jelent arra, hogy egyéni politikai vagy gazdasági érdekeiket az emberi személyiség méltóságának és a társadalom javának rendeljék alá.

Áttekintés

Ebben a rövid üzenetben nem kívánjuk gazdaságunkat teljességében feltérképezni, de utalunk arra, hogy változásokat és változatlan jelenségeket egyaránt tapasztalunk. Az Amerikai Egyesült Államok statisztikai kiadványa szerint:

— Amerikában a szegények száma 33 millióról közel 37 millió főre növekedett, annak ellenére, hogy a legutóbbi évek során országunkat gazdasági növekedés jellemezte. A gazdasági erők mellett a családok szétesése és a kormány tevékenysége — illetve annak hiánya — együttesen oda vezetett, hogy a gyermekek több mint egyötöde szegénysorban nő fel a Föld egyik leggazdagabb országában.

— Országunkban még mindig nem sikerült felszámolni a munkanélküliséget, az éhezést és a hajléktalanságot. Milliók keresnek munkát, de nem találnak. Az elmúlt tíz év során meredeken emelkedett azok aránya, akik, bár teljes munkaidőben dolgoznak, mégsem képesek családjukat a szegénységből kiemelni. Jelenleg ez az arány az összes dolgozók 18%-át jelenti.

— A szegények mellett a középrétegeknek is növekvő gazdasági bizonytalansággal kell szembenézniük. A közelmúltban tapasztalt termelékenységi növekedés ellenére stagnálnak a bérek, és a költségmegtakarításra törekvő cégek sok helyen részmunkaidős foglalkoztatásra térnek át, ezért csökken a családi jövedelem.

— Az elmúlt tíz év során mintegy 234.000 családi gazdaságot számoltak fel, és a mezőgazdálkodók általános szegénységi arányszáma továbbra is 20% körül mozog.

— Fokozatosan csökken a vidéki települések száma, és a mezőgazdasági művelés alatt álló földterületeket és az élelmiszertermelés irányítását mind kevesebb nagyvállalkozó tartja kézben.

— A faji megkülönböztetés, a munkahelyek hiánya, az alacsony iskolázottság és egyéb okok következtében az afrikai és latin-amerikai származásúak jóval nagyobb valószínűséggel válnak munkanélkülivé és szegénnyé.

— Az afrikai származású gyermekek 44%-a, a latin-amerikai származásúak 36%-a nő fel szegénységben.

— Az elmúlt tizenöt év alatt mélyebb lett a szakadék, amely a gazdag amerikaiakat a szegényektől elválasztja. 1993-as adatok sze-

rint a háztartások legmagasabb jövedelemmel rendelkező 20%-ának bevétele mintegy 10.000 dollárral gyarapodott. A legalacsonyabb jövedelmű 20%-nak viszont 1200 dollárral csökkent a bevétele. Szerény gazdasági növekedés mellett is számos családban kevesebb lett a reáljövedelem.

— A családi és társadalmi tényezők változatlanul hozzájárulnak a szegénységhez és a gazdasági nyomáshoz. A házasságban élő, felsőfokú végzettséggel rendelkező nők gyermekének — ahol a férj is dolgozik, illetve maga az anya is állásban van — 8%-os esélye van arra, hogy szegénységben nő fel. Egyedülálló, felsőfokú végzettséggel nem rendelkező, állástalan anya esetében a gyermek 80%-os valószínűséggel fog szegénységben felnőni. Világos, hogy a családok szétesése, az apa hiánya, a magas válási arányok, az iskolai nevelés kudarcai, valamint a munkanélküliség döntő tényezői gazdasági problémáinknak. És ugyancsak világos az is, hogy az erős családok hozzájárulnak nemzetünk gazdasági, társadalmi és erkölcsi egészségéhez.

— Országunk változatlanul halmozza adósságait, ami mind gazdaságunkra, mind pedig gyermekeinkre terhetek ró. A kormány veszteségei, az összefonódások és spekulációk, a túlzott fogyasztói szemlélet a „vásárolj most — fizess később” etikájához vezet, ami mind az érdekvédelem elveivel, mind pedig a felelősséggel összeütközésbe kerül. A teljes nemzeti adósság 1985 és 1994 között 1.8 trillió dollárról 4.7 trillió dollárra nőtt.

A gazdasági kérdések mind nagyobb mértékben válnak nemzetközi ügygé, s ebben egyre nagyobb szerepet játszik a külföldi verseny, az országok közti függés és a nemzetközi kereskedelem. A hidegháború után a világ sok tekintetben megváltozott, sokan azonban még mindig nyomorúságban élnek, és a fejlődés nem kielégítő. A tartós éhezéstől szenvedő emberek száma 1985-ben 500 millió volt; ugyanez az adat 1995-re 800 millióra nőtt. Közel 1,3 milliárd ember — nagy részük gyermek — él kilátástalan nyomorban világszerte.

Jelenlegi gazdaságunk meglehetősen ellentmondásos. A profit és a termelékenység növekszik, ugyanakkor sok dolgozó reáljövedelme — és ezzel biztonságérzete — csökken. Még a ma közepes életszínvonalú családokban sem biztosak a szülők abban, hogy gyermekeik az övékhez hasonló életszínvonalon élhetnek-e majd. Számos cégnél leépítést hajtanak végre. A kormány halmozza az adósságot, csökkenti programjait, és ezzel táplálja a nép cinikus kiábrándultságát. Napjainkban, amikor az elszegényedő munkások és a családok állami támogatása egyre csökken, a kongresszus által elfogadott újabb fegyverkezési kiadások meghaladják a Pentagon által kért összeget, amit inkább munkaadói szükségletek, mint a katonai védelem szempontjai indokolnak. Igen messze járunk még a mindenki számára „igazságos gazdaság”-tól.

Nincsen egységes álláspont arról, hogy mi magyarázza ezeket

a változásokat. A kisipari munkalehetőségek megfogyatkozása, a gyors technológiaváltás, a gazdaság világméretűvé válása, a szakszervezetek csökkenő befolyása, az egyre alacsonyabb minimálbér melletti magas egészségbiztosítási díjak mind hozzájárultak a családi reáljövedelmek csökkenéséhez. A jövedelemkülönbségek növekedését olyan gazdasági döntések tartják fenn, melyek a profitot elébe helyezik az embernek, és egyenlőtlen bérekhez, csökkentett mértékű juttatásokhoz, kevesebb munkahelyhez és a munkavállalás elbizonytalanodásához vezetnek. Emellett az egyéni döntések és az erkölcstelen viselkedésformák, amelyek hozzájárulnak a házasságon kívüli születések számának növekedéséhez, az erőszak és a kábítószerfogyasztás fokozódásához, végül a családszerkezet változásai jelentősen hatnak mind a családokra, mind pedig a gazdaságra. Tudjuk, hogy a szegénység és a gazdasági igazságtalanság gyökere az igazságtalan diszkrimináció és a destruktív egyéni magatartás, a helytelen területi döntések és a közéleti szektor felelőtlensége.

Tíz évvel az *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* megjelenése után a közösségünk előtt álló legfontosabb feladat: fel kell hívnunk a gazdasági hatalommal rendelkezők figyelmét arra, hogy döntéseikben kulcsfontosságú tényezőként mérlegeeljék, egy-egy lépésük hogyan befolyásolja a családok stabilitását és a szegények lehetőségeit. Ugyanakkor mindenkit arra buzdítunk, hogy egyéni döntéseivel a család megerősítését és a társadalom javát mozdítsa elő.

Előretétekintés: a jövő kérdései

Amikor megemlékezünk erről az évfordulóról, szeretnénk párbeszédre és elvi alapokról kiinduló cselekvésre buzdítani számos területen:

— Hogyan tud nemzetünk összefogni az országban — különösen pedig a gyermekek körében — botrányosan széles körben tapasztalható szegénység megszüntetéséért?

— Hogyan tudja egyházunk hatékonyan felhívni a hatalmi pozíciókban lévők figyelmét a gazdasági növekedés, a biztonságosabb munkavállalás előmozdítására, a megfelelő bérezés és a tágabb lehetőségek megteremtésére?

— Hogyan alakíthatja közösségünk mai kultúránk értékrendjét a nagyobb személyes felelősség és a jobb gazdasági döntések irányába?

— Melyek a piacok, az állam és a civil szféra felelősségei és korlátai? Hogyan léphetnek fel együttesen a társadalmunkban fellelhető gazdasági igazságtalansággal és kizsákmányolással szemben a különféle kormányzati szintek, az üzleti világ, a dolgozók és az olyan közvetítő jellegű szervezetek, mint az egyházak, a karitatív szervezetek, és az egyesületek?

— Hogyan lehet megvédeni és bővíteni a munkavállalók jogait egy olyan gazdaságban, ahol az egyre szorosabb versenyhelyzet, a gya-

kori leépítések és a szakszervezeti összefogás gyengülése sokakat létbizonytalansággal fenyeget?

— Hogyan képesek az USA cégei és dolgozói továbbra is versenyben maradni a mai viszonyok között, amikor más országok úgy versenyeznek, hogy dolgozóiknak pusztán éhbért és minimális jutásokat biztosítanak?

— Hogyan használhatnánk fel hazánk hathatós gazdasági erejét arra, hogy igazságosabb világ gazdaságot alakítsunk ki? Hogyan, milyen kereskedelmi és fejlesztési politikával önthetünk reményt a még ma is éhező és szenvedő országok népeibe?

— Hogyan oldhatjuk meg azokat a mély gazdasági problémákat, melyek a családot veszélyeztetik? Hogyan küzdhetjük le azokat a családi problémákat (például az apa hiánya, tizenéves anyák, magas válási arány), melyek oly sok gyermek szegénységéért felelősek? Hogyan támogathatjuk a családok létfontosságú erkölcsi, társadalmi és gazdasági szerepvállalását?

— Hogyan törődhet társadalmunk a „legkisebekkel”, és hogyan válhat a társadalom közjáva elsődleges szemponttá a költségvetés, a környezetvédelmi és egyéb országos politikai irányelvek kialakítása során?

— Hogyan értékeljük munkaerkölcsünket, termelékenységünket, fogyasztásunkat és életvitelünket egy éhező világ szükségleteinek fényében?

— Hogyan szólíthatja meg nemzetünk azokat a különféle gazdasági erőket, amelyek eltűrik, hogy városi és vidéki csoportokat az aránytalan elszegényedés elkeseredésbe sodorjon?

— Hogyan ítéljük meg a népünkben meglévő faji ellentéteket?

— Hogyan küzdhetjük le a különböző faji és etnikai közösségeket szétválasztó, egyre növekvő távolságot, és a gazdasági életben megmutatózó káros megkülönböztetés állandósult hatását?

— Hogyan gyakorolhatja az egyház saját életében és intézményeiben azt, amit másoknak tanít a gazdasági igazságosságról, az emberi méltóságról, és a munkavállalók jogairól?

Katolikusként alkalmunk nyílik az egyház tanításának megvalósítására, tapasztalataink átadására és reményeink megfogalmazására: bízunk abban, hogy lehetséges a párbeszéd és a gazdasági igazságosságért erkölcsi alapon folytatott küzdelem. Amikor ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk, ezt abban a hitben tesszük, hogy a katolikus közösség sokféleképpen vállalhatja a híd szerepét. Közösségünkben eltűnnek az osztály-, faji, politikai és ideológiai választóvonalak. A katolikusok az USA gazdasági életének vérkeringésében éppúgy jelen vannak, mint a perifériáján. Vannak közöttünk nagyvállalkozók és szenátorok, szakszervezeti vezetők és kisebb cégek tulajdonosai, mezőgazdasági munkások és hajléktalan gyermekek. Ma, tíz évvel főpásztori levelünk közreadása után egyházunkat abban kell segítenünk, hogy felelevenítse a szolidaritást, államunkat pedig, hogy újra felfedezze a nemzeti egység érzé-

sét, amely szűk és önös gazdasági és egyéb érdekei helyett minden ember közös javára törekszik.

Hagyományunk hangsúlyozza továbbá a jogok mellett a felelősséget is; támogatja a karitatív segélyezés növelését, ám emellett nagyobb igazságosságot is követel; egyaránt szót emel a nagyobb személyes felelősség és a szélesebb körű társadalmi felelősség mellett. Elismerjük a piacok, a kormány és a civil szerveződések fontos szerepét, de korlátaikat is. Bízunk benne, hogy felül tudunk emelkedni az ideológiai megosztottságon, s közös erővel folytathatjuk a küzdelmet a társadalom javáért.

Támogatói lehetünk egy olyan új társadalmi szerződésnek — munkaadók és munkavállalók, segélyezettek és segélyezők, befektetők és felhasználók között —, amely inkább törekszik hosszú távú növekedésre, mint gyors meggazdagodásra, amely megbecsülést és biztonságot garantál a felelősséggel és jól végzett munkáért, és amely védi a kiszolgáltatottakat, köztük pedig különösképpen gyermekeinket.

Feladatunk: elkötelezettségünk megújítása

Bízunk benne, hogy ez az évforduló az ima és a gondolkodás, az elemzés és a párbeszéd, az érvelés és a cselekvés időszaka lesz. A gazdasági igazságosság családjainkban kezdődik, azaz kinek-kinek egyéni értékrendje alapján, saját otthonában hozott döntéseiből fakad. Ha gyermekeinket nem tanítjuk meg a becsületesség, az együttérzés és a kezdeményezőkézség alapvető értékére, nem fogunk tudni megbirkózni a társadalmunkban oly erősen érvényesülő „negatív értékekkel”, mint az önzés, a fogyasztói szemlélet és a gyakorlati materializmus.

Katolikus sajtónkat, kiadóinkat arra buzdítjuk, elevenítsék fel a gazdasági témákat és azok erkölcsi, emberi vonatkozásait. Katolikus nevelési intézményeinket is ösztönözzük, hogy kettőzött erőfeszítéssel hangsúlyozzák tanításunkat, hallgatóikat segítsék abban, hogy magukévá tegyék a szegények ügyét és a gazdasági igazságosság eszményét, oktató-nevelői és tudományos tevékenységükkel pedig a társadalom közös javát szolgálják. Az országos és egyházmegyei szintű szervezeteket arra biztatjuk, hogy kiadványaik, nyilatkozataik, rendezvényeik és egyéb tevékenységeik témái között elevenítsék fel a gazdasági igazságosságot érintő kérdéseket is. Különösképpen pedig katolikus plébániáinkhoz fordulunk azzal a felhívással, hogy a gazdasági életről szóló tanításunkat továbbra is foglalják imáikba és beszédeikbe, oktató- és nevelőmunkájukba, missziós és érdekvédő tevékenységükbe. A gazdasági igazságosságért való küzdelem nem külön út vagy valamiféle ráadás a katolikusok számára, hanem katolikus mivoltunk és hitünk része.

Az a tény is egyértelmű azonban, hogy a nagyobb gazdasági igazságosságért folytatott küzdelem nem elsősorban a vallási tes-

tületek nyilatkozatai nyomán dől el, hanem a szélesebb piacon, ahol a befektetéseket eszközlik, ahol a szerződéseket kötik, ahol a termékeket előállítják, a munkásokat szerződtetik, és a további lépésekről döntenek. A közélet is teret ad a gazdasági igazságosság előmozdításának. Ebben a választási évben, amikor sokan tisztségekért folytatnak kampányt, mi hadd folytassunk kampányt a szegényekért, az elesettekért és a nagyobb gazdasági igazságosságért. Kérdezzük meg azoktól, akik vezetni és képviselni akarnak bennünket: hogyan fognak dönteni és szavazni az emberi élet, az emberi méltóság és a gazdasági igazságosság kulcsfontosságú kérdéseiben? Mi pedig mint állampolgárok és hívő emberek, álljunk továbbra is a közösségeinkben, hazánkban, világunkban élő szegények és elesettek mellett.

Bármilyenek legyenek is gazdasági körülményeink, politikai vagy ideológiai nézeteink, katolikusként arra kaptunk meghívást, hogy olyan gazdaságért dolgozzunk, amely jobban tiszteletben tartja az emberi életet és az emberi méltóságot. Dolgozóként, állampolgárként, gazdasági, politikai és személyes döntéseiben mindegyikünknek feladata a „legkisebbek” mellett való kiállás és a társadalom közös javára való törekvés. Minden gazdasági, ideológiai, faji különbségtétel nélkül össze kell fognunk, hogy olyan társadalmat és gazdaságot építhessünk, amely több igazságosságot és nagyobb lehetőségeket biztosít, mégpedig elsősorban a szegények számára.

Az itt következő gondolatokat, javaslatokat segítségül szánjuk egyéneknek és plébániáknak, hogy megújíthassák a gazdasági igazságosság ügye mellett való elkötelezettségüket.

Javaslatok hívők számára

— Imádkozzatok az igazság érvényesüléséért a gazdaságban; azokért, akik nyomorban élnek; azokért, akiknek a döntései hozzájárulnak a gazdasági igazságossághoz vagy igazságtalansághoz.

— Indítsatok kis csoportot plébániátok területén, vagy buzdítsátok csoportotokat, amelyhez már tartoztok (például egyházközségi tanács, karitászcsoporthoz stb.), hogy együtt olvassátok, beszéljétek meg a tizedik évforduló üzenetét és válaszoljatok is rá.

— Gondoljátok végig a saját családokban hozott gazdasági vonatkozású döntéseiteket, és azt, hogy azok hogyan mozdítják elő, vagy éppen rontják-e az igazságosság érvényesülését a gazdaságban. Hozzájárulnak-e a fogyasztói kultúra növekedéséhez? Olyan cégeket támogattok-e, melyek tisztességesen bánnak a dolgozóikkal? Ha gyermekfelügyelettel, takarítással vagy kerti munkával bíztok meg valakit, megfelelően megfizetitek-e? Vezetőként vagy szakszervezeti tagként támogatjátok-e a munkahelyteremtést, a tisztességes bérezést, az előnyös juttatásokat és más családbarát politikákat?

—Vállalatok szerepet politikai pártban, törvényhozói testületben vagy közösségi szerveződésben, és tudatosítatók felelősségüket az ország és a világ gazdaságának igazságosságát érintő ügyekben.

— A választások alkalmával mérlegeljétek azt, hogy a jelöltek pozíciója hogyan gyarapítja vagy csorbítja az emberi életet és méltóságot közösségeinkben, hazánkban és világszerte.

— Önkéntes alapon áldozatok időtökből arra, hogy helyi segélyprogramok keretében szolgáljátok a szegényeket. Az egyházmegyei katolikus karitás-szolgálat irodái számontartják a lehetőségeket.

Javaslatok egyházközségek számára

Az itt következő ötleteket és javaslatokat azzal a szándékkal soroljuk fel, hogy plébániáinkat és lelkipásztorainkat segítsük az egyház gazdasági tanításának terjesztésében. Gondolataink a plébániai szociális szolgálatról szóló püspökkari nyilatkozatunk stratégiáját követik; ebben arra buzdítottuk plébániáinkat, hogy a társadalmi igazságosság témakörével a plébániai élet minden területén foglalkozzanak.

Mint bármely más egyházközségi esemény vagy program megszervezése, az *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* kiadásának jubileumi évében elhatározott célunk az egyház gazdasági tanításának terjesztése. Ez gondos előkészítést igényel a lelkipásztor és az egyházközségi vezetés részéről. Célszerűnek bizonyulhat a munkatársakkal való egyeztetés és/vagy az egyházközségi tanács összehívása annak megvitatására, miként lehetne ezt a témát minél jobban bevonni plébániátok életébe. Terveztetek-e az elkövetkező évre olyan eseményeket, amelyeken előadásban vagy szentbeszédben az előadó kitérhet az igazságos gazdaság ügyére? Lehetne-e ez az egyházközség nagybőjti vagy adventi témája? Szíves megfontolásra ajánljuk az alábbi javaslatainkat.

Imádság és liturgia

— Az eucharisztikus liturgiára való felkészülés során fontoljátok meg, hogyan tükrözik az olvasmányok a gazdasági igazságosság kérdéseit és a szegények pártfogását. Foglaltok bele ezeket a témákat a bevezető gondolatokba, a szentbeszédbe, az egyetemes könyörgésekbe, az énekekbe és a hirdetések szövegébe.

— Az egyházközségi események, plébániai összejövetelek, egyházközségi tanácsulések, egyéb bizottsági ülések kezdődjenek imádsággal a szegényekért és azért, hogy még nagyobb elköteleződést vállalhassunk a gazdasági igazságosság mellett.

Szentbeszéd és tanítás

— A szentbeszédben összefüggést kereshettek mai világunk döntései és azon olvasmányok között, melyek az „özvegyekkel, az árvákkal és az idegenekkel”, vagy a „legkisebbségekkel” való bánásmódról szólnak. Mutassatok rá, hogy a plébániai közösség tagjainak mindennapi munkájuk során számos lehetősége nyílik a gazdasági igazságosság előmozdítására. Vajon fölemeljük-e szavunkat és jól használjuk-e szavazatunkat a szegények védelmében és az olyan politika érdekében, amely minden család számára több gaz-

dasági lehetőséget biztosít? Hogyan bánnak a munkaadók és a beosztott vezetők munkásaikkal, különösen az alacsony bérért dolgozókkal? Vajon olyan cégeket támogatunk-e, melyek az embert legfőbb értéként kezelik?

— Indítsatok felnőttképzési programot vagy vitakört a gazdasági igazságosság témaköreiről.

— Minden egyházközségi értesítőbe vagy hírlevélbe foglaljatok bele egy-egy idézetet a tizedik évfordulóra kiadott üzenetből vagy az *Igazságos gazdaságot mindenkinek!* című körlevélből.

— Buzdítsátok a keresztségre készülő felnőtteket üzenetünk közös olvasására és megbeszélésére.

— Bátorítsátok a hittanosokat és a teológus hallgatókat arra, hogy ingyenkonyhán való segítségükkel vagy más karitatív szervezetben való tevékenységükkel segítsék a szegényeket.

Család, munka,
állampolgári lét

— Ajánljatok a családok részére olyan programlehetőségeket, melyek az igazságosságot erősítő döntésekre adnak alkalmat. Például adventben jótékonyági vásár rendezését támogathatjátok; nagyböjttben a Katolikus Segélyszervezet programját ajánlhatjátok.

— Szervezzetek olyan csoportokat, melyek tagjai át szeretnék gondolni hivatásukat: foglalkozás szerint — jogászok, orvosok, építőiparban dolgozók stb. — szerveződhetnek e csoportok, amelyek az özszejövedeleik alkalmával arról beszélgetnek, hogyan élnek meg hitüket a hivatásukban, munkájukban. Ezeket a csoportokat biztassátok annak a kérdésnek a felvetésére is, hogy tagjaik mennyiben járulnak hozzá munkájukban a gazdasági igazságosság érvényesítéséhez.

— Az egyházközségek a gazdasági igazságosság példaadói lehetnek, s ez saját munkaterületükön a híveket is hasonlóra indíthatja. Például a plébánia felülvizsgálhatja ügyeit a fizetések, juttatások és a munkaerőalkalmazás területén. Az egyház gazdasági tanításának fényében azt is megvizsgálhatják az egyházközségek, hogy mire költenek, és lehetőségeiket mire használják.

— Buzdítsátok az egyházközségi híveket, hogy éljenek a demokratikus eszközökkel az emberi élet nagyobb tiszteletben tartása érdekében, valamint olyan gazdaság-, adó- és népjóléti politika megvalósulásáért, mely nagyobb gazdasági lehetőségekért száll síkra, tisztességes munkalehetőségeket biztosít tisztességes bérekért, és védi a szegényeket és az elesetteket.

— Az egyházközségi értesítőn keresztül hirdessetek hivatalos szavazói képzést, továbbképző programokat és más olyan lehetőségeket, melyek által a plébániai hívekkel megoszthatjátok a katolikus társadalmi tanítás mai vonatkozásait.

Missziós és karitatív
tevékenység

— Szervezzétek meg, hogy egyházközségek tagjai havi egy alkalommal ingyenkonyhán ételosztást vállaljanak, vagy helyi hajléktalanszállón önkéntes munkát végezzenek.

— Lépjétek kapcsolatba a Katolikus Karitással és más olyan szervezetekkel, amelyek a szegények szolgálatára vállalkoztak, és egyházközségekben tegyétek közzé az önkéntes segítő munka lehetőségeit.

— Alakítsatok támogatói csoportot a plébánia és a tágabb közösség munkanélküli tagjai javára.

— Biztosítsatok helyet azoknak a helyi szervezeteknek, amelyek képzési programokat szerveznek a munkanélküliek és az elegendő munkalehetőséggel nem rendelkezők számára.

— A heti plébániai bevétel egy részét fordítsátok a gazdasági igazságossággal kapcsolatos programok finanszírozására.

Kiállítás az igazságért

— Szervezzetek az egyházközségekben törvényhozási hálózatot olyan emberekből, akik hajlandóak telefonon vagy levélben szót emelni a törvényhozóknál a gazdasági igazságosságot, valamint az emberi életet és méltóságot érintő ügyekben.

— Lépjetek kapcsolatba az egyházmegyei szociális tevékenységet összehangoló hivatallal, az életvédő hivatallal és a Katolikus Püspöki Karral, hogy tájékozódhassatok az állami törvényhozás vagy az USA kongresszusa előtt napirendre kerülő ügyekről. Aktívizáljátok az egyházközségi törvényhozási hálózatot.

— Térképezzétek fel a többi helyi érdekvédő csoportot, és egyesült erővel küzdjétek az igazságért. Az egyházmegyei szociális hivatal vagy a Katolikus Püspöki Kar segíthet e csoportok feltérképezésében.

Szervezés az igazság érdekében

— Csatlakozzatok olyan helyi közösségi szerveződéshez, vagy támogassátok azt anyagilag, amely a gazdasági igazságosság megvalósulásáért munkálkodik. Hívjátok meg a szerveződés tagjait, hogy katolikus intézményekben vagy egyházközségi csoportokban előadást tartsanak.

— A plébániai hívek körében szervezzetek csereprogramot, mely szerényebb fogyasztási szokásokra ösztönöz. Iskola esetében lehetőség van egyenruhacserére; további lehetőségek között említjük játékok, szerszámok, ruhák stb. cseréjét.

A szolidaritás építése plébániai és nemzeti határok felett

— Hívjatok meg a plébániákon vagy környékén élő embereket, akik mostanában jártak a világ távoli vidékein, vagy éppen onnan költöztek a plébániátok területére, hogy hitoktatásban résztvevő osztályoknak vagy plébániai csoportoknak tartsanak előadást.

— Fontoljátok meg testvérplébániai kapcsolat felvételét másik országbeli plébániával. Ebben a formában cserelátogatások, írásbeli gondolatcsere és anyagi támogatás is elképzelhető.

Az Igazságos gazdaságot mindenkinek! megjelenésének tizedik évfordulója fontos lehetőség a katolikus közösség számára, hogy a gazdasági igazságosságról szóló tanításunkat a gyakorlatban megvalósítsa, és a plébániáinkon és közösségeinkben sokakat érintő valóságos gazdasági problémákkal szembenézzen. Bízunk abban, hogy ez a főpásztori üzenet és a konkrét cselekvésre buzdító javaslatok bennetek is új ötleteket és gondolatokat ébresztenek akkor, amikor egy új évtizednyi fejezetet kezdünk az igazságos gazdaságért folytatott munkában.

Mezősi Krisztina fordítása

JOACHIM SIKORA—
ELISABETH
JÜNEMANN

A konzultációs folyamat

A német püspöki kar két évvel ezelőtt kezdett behatóan foglalkozni az ország gazdasági és szociális helyzetével a katolikus társadalmi tanítás fényében. Más módszert választottak, mint az amerikaiak. Országos méretű társadalmi-tudományos párbeszédet kezdeményeztek, ökumenikus alapon. A vitához „irányelveket” adtak ki, ezek nyomán indult el az egyre szélesedő párbeszéd. A folyamat végeredményeként várhatóan ez év végén fog megjelenni a német püspöki kar és az evangélikus egyház közös pásztorlevele. A „konzultációs folyamat” katolikus részről a kölni egyházmegye Katolikus Szociális Intézete irányította és dolgozta fel. Joachim Sikora ennek az intézetnek igazgatója. 1940-ben született, gazdaságtant tanult, majd a felnőttképzéssel kapcsolatban folytatott tanulmányokat.

A konzultáció előrehaladása

Az egyházak szándéka az volt, hogy mielőtt körlevelet adnak ki a gazdasági, társadalmi helyzetről Németországban, konzultációs folyamatot indítanak el. Ezt a konzultációt kezdettől fogva nagy társadalmi érdeklődés kísérte. Az utóbbi években nem volt olyan egyházi kezdeményezés, mely ekkora érdeklődést váltott volna ki a közvéleményből.

A német püspöki kar társadalmi és szociális kérdésekkel foglalkozó bizottságának ülésén 1993. június 23-24-én arra a döntésre jutottak, hogy megvizsgálják a társadalmi, gazdasági alapfeltételek változásait, és véleményt formálnak róluk. Megfelel-e az eddigi stílus, hang a fordulatot követően kialakult új társadalmi helyzetben? Arra a nézetre jutottak, hogy az eddiginél közvetlenebbül bele kell vonni az emberek mindennapi tapasztalatait az elemzésbe. Így született meg a konzultáció gondolata.

Az előkészületek azonnal elkezdődtek. Legelőször részletesen megfogalmazták a téziseket. Ez volt az alapja az első beszélgetésnek, melyre meghívták a társadalom, a gazdaság, az egyház és a politika főbb képviselőit. 1993. október 20-án 90 parlamenti képviselő részt vett a bonni Katolikus Irodában egy beszélgetésen, majd egy nappal később találkoztak gazdasági szervezetek, társadalmi csoportok, szakszervezeti csúcsszervezetek, önkormányzatok, népjóléti és szociális egyesületek. Október 27-én katolikus egyesületek, szervezetek, testületek egyeztették nézeteiket.

1993 decemberében mutatták be a konzultáció első fordulójának eredményeit a német püspöki kar előtt. A következő feladat a vitanyag összeállítása volt. Ehhez azonban nyilvánvalóan szükséges volt a német evangélikus egyház részvétele is, hiszen a folyamat célja, hogy a keresztény egyházak közös dokumentumot jelentessenek meg a gazdasági és szociális helyzetről. Tíz főből álló vegyes munkacsoport fogott hozzá a feladat végrehajtásához.

1994. november 22-én sajtókonferencián mutatták be *A gazdasági és szociális helyzetről Németországban* című vitairatot. Ez nem hivatalos pásztorlevél, hangzott el a tájékoztatón, még csak nem is annak „első vázlata”. Ugyanakkor nemcsak munkaszöveg, hanem nyitánya az egyházak közötti konzultációnak.

A nyilvánosságra hozatal egyben meghívást is jelentett a polgárok számára, hogy vegyenek részt a konzultációs folyamatban. Az egyház saját magát hívja fel a közösségeket, az egyesületeket, az elkötelezett csoportokat, az egyéneket, a szervezeteket, az akadémiá-

kat, a felnőttképzési intézményeket, hogy vegyenek részt a nyilvános vitában. Mivel azonban nemcsak az egyházat érintő dolgokról van szó, meghívást kaptak a pártok, a gazdasági szervezetek, szakszervezetek képviselői is. Szükség van szakemberek, tudósok tanácsára, az emberek véleményére, akiknek együtt kell élniük az új helyzettel.

A vitairat előszavát mind az evangélikus egyház vezetősége, mind a püspöki kar titkársága aláírta. Ez garantálta a „nyílt párbeszédet” a társadalom konkrét nehézségeiről, bajairól.

Az egyházi vezetők úgy gondolták, egy év elegendő a kérdések nyilvános megvitatására. Ezt az időtartamot sok intézmény és egyesület rövidnek találta. Alakult egy koordinációs bizottság is, amely a folyamatot figyelemmel kísérte. Egy munkabizottságot is létrehoztak, mely azt a feladatot kapta, hogy támogassa a konzultációs folyamattal kapcsolatos tevékenységeket, rendezvényeket szervezzen, tartalmi és szervezési kérdésekben segítsen.

A két egyház vezetőinek az volt a célja, hogy széleskörű vitát indítsanak el a gazdasági és szociális helyzetről. Ez pedig nem lehetséges oly módon, hogy a püspökök, adott esetben kiválasztott szakemberek tanácsai alapján, csak általános normákat nyilvánítsanak ki, morális parancsokat fogalmazzanak meg és elvárják a társadalomtól azok megtartását.

A II. Vatikáni zsinat egyházképe szerint — Homeyer püspök megfogalmazásában — mindenkinek lehetőséget kell adni az egyházban, hogy részt vegyen a vitában. Ennek részét alkotja az elkötelezett keresztények véleménye, amit a teológusok, különösen a szociálétikusok reflexióinak kell követniük. Nem kevésbé szükség van a püspökök vezetői felelősségére. Eszmecsereinek kell létrejönnie, hogy az aktuális problémákra az Evangéliumnak megfelelő válaszokat találjanak.

A nyilvánosság reakciója

A nyilvánosság reakcióira nem kellett sokáig várni. A napilapok már másnap tudósítottak az eseményekről. Megindult a társadalmi vita: a lapok mind politikai, mind gazdasági rovataikban foglalkoztak a vitairattal. Hamarosan megérkeztek az írásban benyújtott első állásfoglalások is.

A közvélemény egyáltalán nem volt egységes. Már az egyháznak az a szándéka, hogy hozzászóljon a gazdasági, szociális problémákhoz, sem esett egységes megítélés alá. Egyesek szerint jobb lenne, ha az egyház az üdvösség hirdetésével foglalkozna. Az, hogy szociálispolitikai kérdésekbe ártsa magát, nem tartozik küldetéséhez. Másrészt viszont azt olvashatjuk, hogy az egyház végre ráébredt ősi feladatára és felelősségére a gazdasági, szociális szférában. Az egyik oldal örül, hogy az egyház végre nyíltan szól szociális gondokról, a másik oldal fél, hogy talán túl messzire merészkedik.

A vitairat hiányosságaira azonnal rávilágítanak a beérkező vélemények. Hiányolják, hogy kimaradt belőle a nő helyzetének problémája. Sajnálatosnak tartják, hogy az egyház mint munkaadó vagy ingatlantulajdonos felelősségének kérdése szintén hiányzik belőle stb.

**A folyamat
előrehaladása**

A konzultációs folyamat kilépett az egyház keretei közül: szakszervezetek, pártok, politikai csoportosulások, akadémiák, szociális intézmények, beszélgetőkörök kapcsolódtak a konzultációba.

A püspökségeken „koordinációs bizottságokat” és „irányító csoportokat” hoztak létre, amelyeknek rendezvények szervezésével, tapasztalatcserével szolgálniuk kellett a folyamatot. Az egyházi felnőttképzés kész volt a folyamat témáját programjába is felvenni.

Meglepő módon nagyon aktívak voltak a fiatalok: hittanórán vitatták meg az egyházak konzultációs folyamatát. Mások állásfoglalásokat fogalmaztak meg. Ugyanakkor gyakran elhangzott a panasz, hogy az egyházközségek nem voltak elég aktívak, érzékenyebben kellett volna reagálniuk a gondokra, kihívásokra.

1995 februárjában azonban már azt jelentette a katolikus egyház koordinációs irodája, hogy a Katolikus Szociális Intézetben, Bad Honnefben felhalmozódtak az egyházközségek beadványai. Ezzel a folyamat feltartóztathatatlanul elindult.

**A vitairat fogadtatása
az egyházon belül**

Az egyházi vezetés és az egyházi bizottságok állásfoglalásokkal kapcsolódtak be a folyamatba. Felnőttképző intézmények, melyek tudatában vannak a politikai-szociális képzés sürgősségének, bekapcsolódtak a folyamatba, s rövidesen olyan kézikönyvet állítottak össze, amelynek hasznát vették az egyházközségek és csoportok munkáiban.

**I. vitairat politikai
visszhangja**

A vitairat hamarosan politikai viták tárgya lett. Pártok, szakszervezetek, politikai egyesületek, gazdasági egyesületek érezték a hozzászólás szükségességét. 1995 februárjában például a szövetségi kancellári hivatal vezetője kért tájékoztatást. 1994 januárjában az észak-rajna-vesztfáliai kormány Johannes Rau miniszterelnök vezetésével már folytatott megbeszéléseket a katolikus püspökökkel és az evangélikus tartományi vezetőkkel. A Bundestagban is beszédtema az egyházak konzultációs folyamata.

**Az egyházak
és a tudomány
párbeszéde**

Az egyházak számára természetesen fontos a tudomány reagálása is. A tudósok a legkülönbözőbb módokon kapcsolódtak a folyamatba: tudományos elemzéseket készítettek, állásfoglalásokat, tudományos hozzászólásokat tettek közé szaklapokban vagy a napi sajtóban: a közgazdász Walter Hamun például kritikusan reagált a Frankfurter Allgemeine Zeitungban a vitairatra. Theodor Herr teológus egy sorozatban kommentálta a Deutsche Tagespost-ban a vitairatot és a folyamatot. Wolfgang Huber püspök és szociáletikus egy beadványban pozitív megnevezést talált a konzultációs folyamatra, „kis forradalomnak” tartotta, s a vitaanyagot bátornak, világosnak ítélte.

A főiskolák számos szemináriuma foglalkozott intenzíven a vitairattal. Különböző egyesületek tudományos tanácsai, például a Német Katolikusok Családi Szövetsége ebben az évben fő témaként foglalkozott a folyamattal. Beszélgetésre hívtak meg tudósokat, hogy ott vitassák meg a konzultációs folyamat témáit. Ezek közé tartozott például a jezsuiták által rendezett est, valamint a család témakörében rendezett est a szociológus Franz-Xaver Kaufmannel.

1995. szeptember 12-én tudományos fórumon vitatták meg Bonn-Bad Godesbergben a vitairatot és folyamatot; erre mindkét egyház meghívott tudósokat. Az egyházat ezen a kongresszuson számos kritika érte: hamis állításokat, túlzásokat, tévedéseket, hibás diagnózisokat vetettek a szemére. Az egyházak azonban nyitottnak mutatkoztak a kritikával szemben.

Berlini számvetés

1996. február 9-e volt a hozzászólások beküldési határideje. Az állásfoglalások benyújtására 16 hónap állt rendelkezésre. A számvetést a berlini képviselőházban több mint négyszáz résztvevő készítette el, köztük az Evangélikus Egyházak Tanácsának az elnöke, Klaus Engelhardt tartományi püspök, aki hangot adott örömteli csodálkozásának, hogy ilyen nagy visszhangot váltott ki az egyházak konzultációs folyamata. A hozzászólók megerősítették, hogy az egyház az emberek érdekében jogosan avatkozik be gazdasági és szociális ügyekbe. A résztvevők elismerték, hogy a konzultáció eszköze volt a „csalódott, támadott egyházi öntudat megnyilvánulásának is”. Nagy tetszést aratott a német püspöki kar elnökének, Karl Lehmannak a megjegyzése, miszerint az egyház számára fontos az a kihívás, hogy szembenézzen a korszak okozta sebekkel, és vállalja a nyílt társadalmi vitát. Munkacsoportok alakulását kezdeményezték a munkanélküliség, a szegénység, a gazdálkodás és a környezet viszonyáról. Foglalkozni szeretnének a család jövőjének, a nő szerepének kérdésével, valamint a jóléti állam átalakításával az európai egyesülés folyamatában.

A konzultációs folyamat befejezése

A konzultáció tulajdonképpeni folyamata Berlinben átmenetileg befejeződött. A különböző, olykor egymásnak ellentmondó reflexiók, érvek a 2300 állásfoglalásból születtek meg. „Maga az út volt a cél” — fogalmazták meg a kezdeményezők.

Az egyházzal kapcsolatos elvárások magasak. A társadalom vár az egyház világos szavára.

A beadványok értékelése és feldolgozása

A konzultációs folyamattal kapcsolatos beadványok feldolgozásának és megjelentetésének az egyház zárszava nélkül is nagy jelentősége van. Az értékelésnek láthatóvá kell tennie a feldolgozás módját, és ezzel egyidejűleg szükséges, hogy a legfontosabb kijelentések és szempontok megfogalmazódjanak.

Születőben az új vitairat

Nyolc fős szerkesztőbizottság hónapok óta dolgozik az új szövegjavaslaton, melynek tartalmaznia kell a beadványok elképzeléseit is. Ezen kívül huszonnégy fős tanács ülésezik, ad ösztönzéseket, fogalmaz meg javaslatokat, dolgoz ki szövegrészeket.

A szöveg ötödik változatát szeptemberben mutatják be a német püspöki karnak, októberben a német evangélikus egyház tanácsának. A továbbiak a két egyházvezetés döntéseitől függenek, akik, ahogy azt már az előző vitairat is hangsúlyozta, felelősséget vállaltak az iratért.

Kemény Éva fordítása

A konzultációs folyamat értékelése

MATTHIAS
SEILMANN

A Katolikus Társadalmi Intézet munkatársa, tevékenyen részt vett a konzultációs folyamat feldolgozásában. 1966-ban született, teológiát és szociológiát tanult.

Amikor a német püspöki kar elnöke, Karl Lehmann és a német Evangélikus Egyház Tanácsának elnöke, Klaus Engelhardt 1994 novemberében a konzultációs folyamat vitairatát nyilvánosságra hozták, még egyik kezdeményező sem sejtette, hogy mire vállalkoztak. Nemcsak a német társadalmi viszonyok megítélése volt új, hanem a vélemények módszertani feldolgozása is.

Ezzel a feladattal két intézményt bíztak meg: evangélikus részről a bochumi Társadalomtudományi Intézetét, mely a német evangélikus egyház kereteiben működik, katolikus részről pedig egy munkaadói és felnőttképzési intézetet, a kölni egyházmegye Katolikus Társadalmi Intézetét. Itt gyűjtötték össze a beérkező anyagot, rendezték, és készítették elő a bizottságok számára.

Négy irányadó elv

Az egész folyamat ökumenikus indíttatású volt, és a vitairat az értékelés négy irányadó elvét határozta meg: az ökumené, transzparencia, a hálózat létesítésnek és a teljességnek az elvét.

Ökumené

Szóba sem jöhetett, hogy a két felekezet külön értékelést végezzen. Minden intézetnek azonos eszközökkel kellett feldolgoznia és értékelnie minden hozzászólást.

Viszonylag gyorsan kiderült, hogy egyáltalán nincsenek módszertani előtapasztalatok a kutatásban. Az amerikai (1988) és az osztrák (1990) konzultációs folyamat másképpen zajlott, s nem lépett ki a katolikus egyház keretei közül. Teljesen új kihívásról volt szó.

Transzparencia

A konzultációs folyamat vonzereje leginkább abban állt és áll, hogy eltérően más esetektől, fontos döntéseket most nem zárt ajtók mögött hoztak meg, s a folyamat nem korlátozódott az egyházi életre.

A folyamat másik elve — az ökumenikus jelleg mellett — az áttekinthetőség és a hozzáférhetőség volt. Világos volt, a folyamat hitelessége attól függ, hogy sikerül-e minden érdeklődőnek bármilyen időpontban a lehető legnagyobb bepillantást garantálni a beadványokba és a vita folyamatába. Olyan információs struktúrát kellett létrehozni, mely lehetővé tette sok ember számára a bekapcsolódást a folyamatba. Az intézetek ezért egy „mail-box”-ot nyitottak, s a felhasználók szabadon hozzáférhettek minden hozzászóláshoz.

A címszókatalógus

A mail-box olyan elektronikus postaláda, amelyben számítógépek, modemek és telefonhálózat segítségével az információs anyagok, hozzászólások és állásfoglalások pillanatok alatt elérhetőek. A konzultációs folyamat során minden írásos anyagot számítógépre vittek, s ezáltal hozzáférhetővé váltak bárki számára.

Hálózat létrehozása	<p>Meg kellett akadályozni, hogy a résztvevők és az egyházak kommunikációja egyoldalúvá ne váljék. El kellett kerülni, hogy a konzultáció akadémikus vita maradjon. Nem az egyének és egy szervezet — az egyház — kapcsolatáról volt szó, hanem egy új párbeszédkultúra felépítéséről. A párbeszéd feltételezi, hogy ismerjük a többi résztvevő álláspontját. Ezért az intézetek megteremtették az elérhetőséget. Így nemcsak a szövegekbe lehetett betekinteni, hanem célirányos vizsgálatokat lehetett folytatni meghatározott problémakörökben és címszavak csoportjában. Ezt egy címszavak alapján felépített adatbank szolgálta.</p>
Teljesség	<p>Ezentúl elérhető anyagot kellett elkészíteni rendezvények, referátumok számára, hogy megvitathatóak legyenek a folyamat központi tézisei. Erre a célra öt különböző anyaggyűjteményt és munkafüzetet állítottak össze, melyek a mindenkori aktuális helyzetet ismertették.</p> <p>A meghívás mindenkinek szólt. Kifejezetten az volt a cél, hogy azok nyilvánítsanak véleményt, akiket közvetlenül érint a társadalmi-gazdasági változás, s az ő perspektívájukból fogalmazzák meg a vitairatot. Ezért elvileg minden beadvány egyformán fontos volt. Ezt módszertanilag is figyelembe kellett venni. Olyan feldolgozási mintát kellett kialakítani, amely minden állásfoglalásra alkalmazható volt anélkül, hogy uniformizálták volna őket. A módszertani munka e része a címszókatalógus fejlesztéséhez vezetett.</p>
Az értékelés eszközei	<p>Az előbb tárgyalt elveknek megfelelően az értékelés az információáramlás a következő pilléreken nyugodott: mail-box; címszókatalógus; értékelő ív adatbank.</p>
Értékelő ívek	<p>A címszókatalógus azt a célt szolgálta, hogy szisztematikus feldolgozás után létrejöjjön egy katalógus átfogó fogalmakkal, kulcsszavakkal és megfelelő specifikus adatokkal. Ez a címszókatalógus elsősorban a vitaszövegek tartalmára irányult.</p> <p>A címszavas módszer lehetővé tette, hogy a különböző beadványokat tematikusan elrendezzék. Ez a szolgáltatás a konzultációs folyamat információit juttatta el a széles közönséghez, s járult hozzá a hálózat megteremtéséhez.</p>
Az adatbank	<p>Természetesen nemcsak tartalmilag kellett a beadványokat feldolgozni, hanem formálisan is, így a feladók adatait, a szöveg fajtáját, a beküldött állásfoglalások keletkezésének háttérrokkait. A feldolgozás itt is messzemenően a Comenius Intézetre támaszkodott. Miután a kiértékelési ívek segítségével megtörtént a címszócsoportok kialakítása és az adatfeldolgozás, a következő lépés a szövegek betáplálása volt az adatbankba.</p> <p>A tartalmi elemzés problémáját az jelentette, hogyan lehet dokumentálni két-három ezer szöveget, a nyelvi és a tartalmi szint, az érzelmi alaphangulat, a politikai elkötelezettség figyelembevételével, ha érvényesíteni akarják a következő elemeket: minden beadványt méltassunk, hogy a dokumentáció lehetőleg teljes és a nem szakember számára is érthető legyen; az értékelés ideológiamentes</p>

legyen; és szűkre szabottak mind az anyagi, mind a személyi és az időbeli keretek.

Ez csak úgy érhető el, ha minden szöveget másodszor is elolvas a dokumentációs csoport egy tagja, minden szöveghez készül egy struktúravázlat, mely tartalmazza a leglényegesebb kijelentéseket, nyelvi formákat. Ezzel a vázlattal megy a feldolgozó a heti csoportülésre, s ott bemutatja a beadvány fő gondolatait. Ezután tematikus táblára vezeti a szövegrészeket. Ily módon kiderül például, hogy a „szegénység” témában sok állásfoglalás tárgyalja a nő helyzetét. Az állásfoglalásoknak ilyen átfogó feldolgozása szolgáltatathatja később az adatbázist. E munkamódszernek eredménye, hogy létrejön egy „csoportemlékezet”. Mindenki hallott valamit mindegyik szövegről az értékelés során, az értékelők idővel felismerik az érvelési mintákat.

A módszerek határai

A konzultációs folyamat elsősorban az úgynevezett szinergiaeffektuson alapul: különböző személyek, csoportok egymást ösztönzik a probléma megoldására. A dokumentáció első célja, hogy lehetővé tegye a minőségi-tartalmi elemzéseket. Ezen eljárásakor bizonyos momentumok kétségkívül háttérbe szorulnak. Elsikkad, hogy hány beadványban bukkant fel ugyanaz az érv, hogy bizonyos kijelentéseknek nagyobb súlyt kellene biztosítani.

Kiiktatódnak az érzelmek a feldolgozás során. Ezekről szó van a beszélgetésekben, de írásba nem kerülhetnek.

A konzultációs folyamat során szerzett módszertani tapasztalatok értéket jelentenek az egyház további hasonló munkái során.

Természetesen helyes, ha a folyamat tartalmi kijelentéseire koncentrálnak, azonban nem szabadna feledésbe merülnie, hogy az emberek lelkesedését leginkább az váltotta ki, hogy az egyházak modernebbül, demokratikusabban, a médiára támaszkodva kommunikálnak, és a teljes nyilvánosság előtt tudják álláspontjukat kialakítani. Ez az eljárás valószínűleg modellértékű lesz a társadalom etikai ítéletalkotása számára.

Kemény Éva fordítása

VASADI PÉTER

Korszerűtlen

*Kék szemeivel hidegen pásztázza a világot
a kis, kedves, törékeny, hidrogénszőke pokol.
Nem keres az ilyen szem. Átlát és meg-
rabol.
Az ilyen kéz nem tud simogatni. Ujjai
karperecek.
Az lát, aki átnéz a szemén. Tapintani
távolítva
lehet. Bírni sehogy. Élni akarj.*

Vendég a kupéban

*Átlátszó volt és szemben ült velem.
Attól fogtam gyanút, hogy úszott a vonat.
Nem csattogott. Semmi kilengés.
És jobbra-balra víz. Mégis, a kerekek.
A vészfék. A mozdonyfüst előlről.
Álca a szó, sugallta zárt ajakkal.
Hangzat csupán vagy az sem.
Szó az, melynek fogalmon túli teste van.
S ettől még érthetetlen is.
E túliság — erő. Fény és esszencia.
Mi az, hogy érteni?... S a szerelvény suhan.
Legtöbben, mondta, nem beszélnek,
csak várnak hanglesen... S mosolygott
mint aki almába készül beléharapni.
Én mintha Napba néznék, hunyorogva
ráfelelem: mivel az értelem homálytól
homályig ér, ugye?... Igen, de csak
ha eltűnőben is szó marad a szó.
És táncosan nyújtózkodott, az ablakot le-
húzta s visszaszólt: személy vagy, érted?
Nem értelem... És földobott egy gömbezüstöt
könyvedén: személyed mondja ki a szót*

*a szó meg létezésedet.
Az értelem csak azt: mit s hogyan?
Most láttam meg szemét, ilyen közelről:
segítsetek, szemlélni két pontban izzó
végtelent... Iszonyú, igen.
Szép szája csukva volt.
Haj-lángolás fején.
Egy édes nőbe oltott karcsú férfi
így búcsúzott: te lüktetsz, nem a szív.*

Vagy — vagy

*Nem minden csönd az övé.
Némelyikben hosszú test
csúszik, s-ábrákat írva
homokba. Még déliesen
zúg benned a fenyőerdő
de a csönd egyszerre meg-
szorul nyakadon: rejtélyes
ugrással terem itt a bűn
és megölel. A másik csönd-
ben egy Halott kétfelé
tárja ki karját. Nem
ölelhet, fára szögezték.
Mégis csapatban gyűlnek
köréje a bölcsék, kikben
a tudást alázat öli meg.
S bohócsipkával fejükön
a szentek. És a soványak
birkák gyapja alatt is
szerelemtől dideregve.
Nem minden csönd az övé.*

JACEK BACZAK

Egy éjszakai ügyeletes feljegyzései

„Azzal fogsz szolgálni, hogy
Hordozod, megmosdatod, takarítasz, meghallgatod,
És nap mint nap felismered saját bűnödöt,
Míg el nem ismered, hogy nem érdemelsz semmi többet.”
(Czeslaw Milosz: Máshol történtek)

A színe előtt éltem

Részlet a szerző *Zapiski z nocnych dyzurów* (Znak, 1995, Krakkó) című kötetéből. Fiatal lengyel író, három évig dolgozott ápolóként egy idősök otthonában. Itt készített „feljegyzéseiből”, valamint rajzaiból álló első kötete Jan Btoriski utószavával jelent meg.

Amikor reggelente leléptem az ágyról, felvettem a cipőmet és kiléptem a konyhó küszöbén — szemtől szemben álltam vele. Vízet húztam a kútból, begyűjtöttem a kályhába, kinyitottam a spalettákat. Kenyeret szeltem, teát főztem, üldögéltem egy darabig, és csak ezt néztem. Amikor fát vágtam és kiegyenesedtem, hogy megpihenjek, térdemre támaszkodva néztem, miként változtatja színét a felkelő nap fényében. Amikor az erdőt jártam, a fák között láttam körvonalait. Hatalmas volt és mozdulatlan. És nagyon egyenes. Olykor felmásztam a konyhó előtti öreg fára, és ágai közt üldögélve próbáltam betelni látásával. Mozdulatlanul, a szélben egy rövid kabátba burkolózva csak a levelek halk zizegését, és a nap rajtuk villogzó kis foltjait érzékeltem. Este, amikor a bizonyosságban minden teljessé, telítetté, kifejezővé és súlyossá vált, a konyhó falának támasztott fekete padon üldögéltem. Lassan körülvelt a hideg és a szürkesség.

Változtatlanul ugyanúgy állt. Sziklás volt, havas szurdokkal, csúcsa meg-megmozdult a szélben, mélyen beleszántva a felhők síkjába.

A nagy hegy nyugodt tekintetében éltem, és hittem, ha csodálom körvonalait és nem felejttem — megértem majd, hogy nélkülem nem létezik. Hogy egyik vagyunk.

A második éjszaka

Ha sokáig nem vagy ügyeletes éjszaka, és néhány hetes szünet után térsz vissza, újra kell tanulnod a folyosók és szobák minden éjszakai nesztét. Mintha újraolvasnál egy már elfeledett könyvet — amikor hallod, ahogy az ötösben tompán a falnak veri fejét a vitustáncot járó férfi, hallod az őszes öregember kiabálását és jajgatását az egyesből, az ágyak melletti székekre helyezett kacsák és ágytálak

fémes koppanását, a rövid vízcsobogást a mosdónál. A folyosón állva a nyikorgó ajtók hangjából felismered, ki jön ki a szobából. Kiosztod még a teát, megigazítod a lecsúszott pokrócokat, visszatérsz az íróasztali lámpa fényének meleg ívébe.

Véded magad a csöndtől és a sötétségtől. A széltől és a szobákban alvók álmaitól. Az öntudat szorításától, mely, mintegy bizonytalanul önmagában, kezdi elveszíteni az ellenőrzést az ösvények felett, melyeken halad. Védekezel, mert a hosszú, éjszakai csönd számodra nyugtalanságot, valami ismeretlent jelent. Azt jelenti, hogy túl élesen látod saját fájdalmadat, gyengeségedet és öntudatodat. Ám mégis várod a csönd e hosszú óráit, amikor olyan dolgokat és illatokat idézhetsz fel, melyekről már el is felejtetted, hogy benned élnek.

És mélyen rejtett képeket látsz, melyek most ömlenek a papírra, s holnap már nem léteznek.

* * *

Hirtelen beszűkült, behatárolódott a világuk. Ezért fontos a hatosban fekvő idős asszonynak, hogyan fekszik a törülköző, milyen magasan van a fejtámla, az ablakmélyedéstől hány centire van elhúzva a függöny.

Hogy a belső spaletta teljesen ki van-e nyitva, hogy valóban hozzáér-e a falhoz. Ezek a részletek olyan jelentőségű dolgokká nőnek, melyek döntően meghatározzák ennek a világnak a harmóniáját. Ha valami nem úgy van, hívnak a csengővel, és a gesztikulációkból kikövetkeztetem, mit kell megigazítani. Az az idős asszony néhány éve az ablakkal szemben fekszik, és az a pár centiméter, amit eltakar a zsalu, korlátozza a kilátását az égre és a felhőkre. Korlátozza azt a felhődarabkát, amit nap mint nap nézeget. E szürkés-kék üvegablak mögül ereszkedik le rá az álom köpönyege. Belelopózik, hogy beteljesítse a hallgatás szentségét rég nem látott kertjeiben, virágágyaiban, mezőin és ösvényein. Hogy körmenetben haladjon a bölcs ősszel.

A harmadik éjszaka

Gyakran mentek el virradatkor. Hideg és merev testeket hagytak maguk után, melyeket reggel a prospektóriumba vittünk. Testeket, amikkel szemben büntudatom volt, amikhez gyakran beszéltem sutogva, míg lemostam őket a halottasházban. De idegenségüket is éreztem. Felkötöttem az állukat, lezártam a szemhéjukat, fehér lepedővel takartam le ezeket a hirtelen kisimult arcokat. Rájuk húztam a nadrágot, begomboltam az inget mellkasukon, melyből időnként még rövid hörgéssel távozott a maradék levegő. Bebugyoláltam a testeket, mígnem olyan csomagokká, málhákká váltak, melyek készen álltak arra, hogy a föld torkába vessék őket, hogy elvi-

seljék a nagy, soha véget nem érő átalakulást. Amiben én is egy pont voltam.

Voltak, akik néhány éjszakán át kiáltoztak, hogy aztán a következően elnémuljanak, mások csendben elaludtak egy ebéd után. S amikor bementünk, hogy tisztába tegyük őket, átültessük a székre, már egy megboldogultat tartottunk a karunkban.

Hirtelen, hangtalanul haltak meg, akár az ellobbanó gyertya. Legelőször az ágyat, majd a polcot, összeszedtem az ételmaradékokat, imakönyveket, cukorkás papírokat, szentképeket, papucsot, fésűt — s ha a család nem kérte ezeket, lementem a pincébe, és néztem, ahogy a kályha tüze elnyeli mindazt, ami oly sokat mondott róluk. Néha csak egy megkopott, gyűrött fényképet tartottam meg, amit megőriztem. És gyakran hónapokkal később bukkantam rá a papírok között. Egy udvart nézegettem, a faház előtti padra ültetett családot, mosolyokat, a lábuknál heverő kutyát, háttérben körtefát. A világnak ezek az általuk látott és emlékezetükben őrzött részletei már nem léteztek, bár talán még állt az a fa és állt az a ház. Miközben a papírdarabot néztem elmerülve, szerettem volna ezt megérteni.

A negyedik éjszaka

Mozdulatlanul álltam az ajtó előtt a folyosó félhomályában, az éjszaka neszeit hallgatva. A távollevőkkel való beszélgetést. A panaszkodást és jajgatást. A hangos nyögéseket, ahogy a vizelet a hordozható, műanyag éjjelikbe csorgott. Az ügyetlen, lassú csoszogás hangját az ágy felé. A halk sírásét. Különös, megkurtított, és az emlékezetben összekavarodott imádságokét. A panaszkodás hangját, hogy újra meglopták. Leányaik és fiaik hívását.

Megmerevedve, mozdulatlanul álltam az ajtó előtt. A folyosón csend honolt. A lámpa megvilágította az ajtók két sorát. Majd a bennem lassan növekedő csöndben elindultam az ügyeleti szoba irányába.

* * *

Éjjel hideg levegő szökött be a résnyire nyitott ablakokon. Úgy tűnt, mindennek megnőtt és megváltozott a jelentősége. Úgy láttszott, minden a mélybe, a bizonyosság megsemmisítésére törekszik. A vizesvödrökben az élet parányi részecskéi oszlottak szét a habokban.

A nők félrebeszéltek, magukban morfondíroztak, ahogy egyre közeledett az utolsó óra. Úgy tűnt, a dolgok belülről mennek tönkre. Felbomlanak a sűrű penészfoltok, a repedések hálója a szélben megrezdülő hamu alatt. A szél jeges leheletében.

Az ember magába merült. Nyomába eredt minden gondolatnak. Ábrándképet alkotott minden emlékből, melyen megállapodott a tekintet. Előbányászta a mélyből az elfeledett szálakat, és átadta ma-

gát az illatoknak. A csönd fensőbbeségek működése volt ez, mely minden ujmozdítást Demiurgosz mozdulatává erősített. E mozdulatot követve meg lehetett állni a folyosó közepén és bele lehetett kezdeni a nem létező világ részletének leírásába. Hogy aztán megszakítsuk az elbeszélést egy kép részletének kedvéért, mely az utcai lámpa piszkos-narancs fényével megvilágított ablakon túli ködből tűnt elő. És addig nézzük a természetellenes fénylő ködöt, míg el nem fog a félelem.

Érezni lehetett a dolgok jelentésének mindenre rátapadó, feszült, homályos burkát. Érezhető volt, hogy vékony hártája mögött ott van — jóval erősebben, mint gondolnánk — a csönd, a sötétség, a mozdulatlanság és a hideg. Érezhető és nyilvánvaló volt. A gondolat meg-megcsúszott e burkon elámulva a mögötte rejlő fenyegető mozdulatlanságtól.

Az ötödik éjszaka

Ma meghalt Kasia. Amikor hajnalban, öt óra előtt átpelenkáztam, nehezen lélegzett, mint mindig, de szeme mozdulatlan volt, valahová a távolba nézett. Nem suttogott semmit, nem akart semmit. Hat előtt meghalt. Amikor rágyújtottam és lassan az öltöző felé mentem, megértettem, mit akart az éjjel.

Percenként kopogott az ágy rácsán. Halkan felkiáltott, amikor bejöttem. Amikor az ágyánál álltam, úgy tűnt, mutatni akart valamit, de mintha ebben ő maga is bizonytalan lenne.

Tenyérével végigsimította a takarót, a párnát, a polcot. Megnéztem, száraz-e, jól fekszik-e, van-e teája, keze ügyében van-e a járókeret, úgy van-e a párnája, ahogy szereti. Minden rendben volt. Am mégis akart valamit.

Leültem az ágyra, kezét a kezembe vettem. Mozdulatlanul feküdt, már nyugodtabban, félig lehunytt szemmel. Pár perc múlva elmentem, s amikor hívott — visszamentem, és újra leültem.

Reggel megértettem, hogy a félelem volt ez. Nem akart egyedül lenni. Nem akart csendben, észrevétlenül meghalni a mások nehéz levegőjével telt sötét szobában.

Ott maradt az üres ágy. S habár nemsokára egy másik idős asszony feküdt benne, sokáig így hívtuk: Kasia ágya.

A hatodik éjszaka

Beléptem a pince csöndjébe és mozdulatlanságába. Átjárt a hideg, míg meg akartam nézni a vásznakon ábrázolt nagy tereket. Tágas, hatalmas síkokat láttam, melyeken gyorsan suhantak át a felhők árnyai. Más volt a fény, mint a völgyekben. Monoton síkságok a mozgalmas, nyugtalanul túlcsonduló ég alatt. Fekete hegyek lakatlan völgyekkel, és mozdulatlan, ezüst tükrű tavakkal.

Eltévedtem ezekben a mesterséges világokban. A kövek és a hó

közötti pocsolyákban visszaverődő felhők nézegetésébe zárkóztam. Elidőztem a festék repedésein, érdességén. A feszültség és szomorúság akkor jelentkezett, amikor visszatértem a forráshoz, az őszi erdőkhöz és az éghez. A magas, zöld fűben kitaposott, éles és hideg fényű ösvényekhez.

A képzelet terhe változó volt. A közönséges szavak és gesztusok csak a jelzés kísérletei, falai, pontjai voltak. Amikor ezeken túlhaladtál, meghatározhatatlan és jelentéktelen képekkel teli mélység fölötti válaszüthöz érkeztél. Fontosak lettek a levegőben táncoló porszemek. A démokritoszi felfedezéshez hasonlóan az atom abszolút értéket nyert. Az így látott térnek kellett a vászonra kerülnie. Lehet, hogy közel állt ez a Zen híveihez. A Zen, ha egyáltalán vallás, a csend vallása.

Az ablak melletti álldogálásé.

A homok pergetéséé.

Az ébresztőóra kikapcsolásáé.

A kenyér ízleléséé.

A föld illatának belélegzéséé.

Az összemázolt vászon melletti álldogálásé.

A hetedik éjszaka

Az ablakból figyeltem, milyen hanyagul áll és cigarettázik a temetkezési vállalat dolgozója. Koszos farmerben, sötét arccal, izomkolosszus vállakkal. Elvette a fekete limuzin sofőrjétől a reklámszatyrot, amelyben a ruhák voltak, és bement a hullaházba.

Lassan, a meleg vízsugárban szinte automatikusan mosogatva a tányérokat, ezekre az emberekre gondoltam, akik felbukkantak a halál után. Befejeztem. Elzártam a csapot, letöröltem a tűzhelylapot és a kezemet. Kinéztem az ablakon. Ott állt a hullaház ajtaja előtt és cigarettázott. Kivette a szatyorból a kesztyűjét, elnyomta a csikket, orrára és szájára maszkot tett. Visszament az épületbe.

Egy darabig még az ajtó fehér derékszögét néztem.

Elfordultam az ablaktól, fogtam egy kést és leszaladtam. Kinyitottam a hullaház ajtaját és becsuktam magam mögött. A tucatnyi légy zümmögésétől, az izomkolosszus káromkodásától és a bomló test bűzétől megtorpantam.

A cipőt bevágtam a sarkánál, hogy fel tudjuk húzni a lábára. Segítettem két részre hasítani a zakót, és kétoldaltól a karjaira húzni. Csak látszatra öltöztettük fel a holttestet, felületesen. Másképp nem lehetett. A test helyenként kezdett félfolyóssá válni. Minden hirtelen mozdulatra meghatározatlan, meleg, sűrű folyadék ömlött a felpuffadt arcból. Stefan holtteste már régóta feküdt, kint harmincfokos hőség volt, a temetkezési vállalattól meg későn jöttek.

Hirtelen szimpátiát kezdtem érezni az izompacsirta iránt. Ahogy elnéztem, amint a feje és válla körül dongó rengeteg légy

között, izzadt homlokkal küzd a holttest tehetetlenségével, olyan érzésem volt, hogy egy elemekkel viaskodó embert látok. És nem tévedtem.

Stefan nem valaki volt. Valamivé vált. Képtelen voltam ezt meghatározni, de teljesen világosan éreztem, hogy pontosan így van. Ahogy erre az alig mozgó arcra néztem, mely már nem is arc volt, pontosan és határozottan éreztem ezt.

Elmentek a koporsóval.

Kitakarítottam a hullaházat, feltöröltem a nedves foltokat, rovarirtót fújtam a legyekre és kisöpörtem.

A következő napokban idegenül éreztem magam. És rájöttem, micsoda üres és néma mélység van az „idegenség” szó alatt. A félelemre, és a körülöttem lévő mozgó, élő anyagra gondoltam.

A nyolcadik éjszaka

Róza számára megállt az idő. Egy mitikus korszakban élt, amikor Agnieszkával sétálni járt, rózsafüzéren, imaórákon találkoztak a templomban. Csak az evés volt reális dolog.

Felélénkült, amikor etettem, és akkor az arcom Agnieszka arca volt. Két kanál étel között, kérlelő arckifejezéssel, alig érthetően suttozta a nevét.

Marysia és Ania egyedül evett mellette. Egyszerű asszonyok voltak, akiknek egykor az ebéd, takarítás, mosás mérte ki az idejét. Most nap mint nap, órákon át simígtatták a lepedő redőit, igazgatták a párnákat, hajtogatták a pokrócokat. Marysia, a mosásról motyogva valamit, sokszor kezdte határozott mozdulatokkal leszedni a párnahuzatot. Később visszahúztuk, amikor fáradtan elaludt. Ania a padlót, a polcokat, az ablakot sikálta. Ha nem volt víz, fogta az étkezésről maradt teát, kiöntötte, és térden csúszva törölte fel a padlót. Amikor összeszedtem az edényeket, kipirult arccal, büszkén mosolygott. Néha, az ablaknál üldögélve eszébe jutott, hogy feltétlenül el kell mennie a gyerekekért, hogy ne álldogáljanak egyedül az iskola előtt.

Ezidőtájt már a gyerekeinek is voltak gyerekeik, és unokáik születését várták.

* * *

Nagy képnek kellett lennie. Minden alkalommal lementem a hullaházba és sietve rajzoltam. Otthon kiigazítottam a vázlatokat. Felírtam a kezdőbetűket, az életkort, valamint azt, hogy a halál beállta után hány órával készítettem a rajzot. Majd beragasztottam a sorba a következő rajzot, a nagy vakrámára, óvatosan, hogy ne maszatojlam szét az előző vázlatok grafitporát. Néhány

rajz után az egész sort átfújtam fixálóval. Fixáltam a leszálló port. Az első felragasztott portrékon vastag, sötét réteg volt. A későbbiekben egyre kevesebb. Mintha a homályból emelkedtek volna az alapul szolgáló vászon éles fehérségébe.

Nem tudtam pontosan, miért csinálom ezt. Olykor, amikor néhány nap múlva lementem a hullaházba, hirtelen megálltam, mintha egy pillanatra megérteném, minek a vonásait akarom valójában lerajzolni.

Lementem a lépcsőn, kinyitottam a fehér ajtót, másik kezemben a ceruzát és a papírt tartva.

A kilencedik éjszaka

Hajnali három óra volt. Gretyt hallgattam. Csak mondta maga elé, monoton hangon. Egy élet töredékei tértek vissza a zavarodott beszédben. Összekevert idők és beszélgetések, események, melyeket látott, és amelyekről az ismerősök beszéltek, az élet, ami úgy megtört — minden visszatért a fáradt szellemhez, visszatért a tudat peremére, akár az óceán szüntelen, nyugodtan csapkodó hullámai. Változatlanul, amióta csak óceán és homok létezik.

Az idő és a szellem. Talán mindez csak az illúzió szülötte volt, az önmagunkról, másokról és a világról való illúzió láncolata, benyomások, állapotok, szavak, gesztusok és érintések összege — egy nem valóságos szalag, melyet lehet vágni, összeragasztani, megállítani, továbbengedni, visszatekerni, más szalagokkal keverni. A belső világ bonyolultabb volt a valóságosnál. Egyáltalán nem illett hozzá, habár abból merítkezett. Saját, ismeretlen vágányokon futott. Az állomásokat a tények, emlékek és feltételezések között tévelygő véletlenekkel szórta tele a szellem.

Mi zajlott e szemek, e ráncos homlok mögött? Miféle világok haltak meg, lassan szétomolva?

Ránéztem, és az, ami olyan fontosnak és olyannyira az enyémenek tűnt, oly elvehetetlennek — az analizálás, az értékelés és a következtetés képessége — megszűnt létezni. Oly büszkén a dolgokat és problémákat kutató szellememre láttam, amint az lassan és visszahozhatatlanul tűnik el körülöttem. Csak a lét bizonytalan, félálomban lévő, félig öntudatlan állapota maradt meg. A saját világuk, a tudat, az emlékezet önmagába zárulása, egészen a nyugtalanossággal és rettegéssel teli sötét üregbe való visszahúzó-dásig. Az éhség, a fájdalom érzéséig, egy-két szó artikulálásáig. Az emlékek és víziók törmelékének szabad és büntetlen áramlása az elmén keresztül. Olykor csak a mellkasukból éjjel feltörő pár perces kiáltás.

Éles Márta fordítása

KÁROLYI AMY

Lépések cseréje

Emberi jelzõt
nem hord az isteni.
Ő szent és örökkévaló.

A múlandóság istene bájos,
Orpheus bájos, a meghaló.
Múlandóak a kedvesek,
a meg nem születettek,
a füstből valók.
De igazak és örökéletűek
a meghalni-tudók.

Az elvontat, s a foghatót,
tetszés szerint cserélgetem,
mert minden percem elmúló,
de hogyha hívom megjelen.

Ki

Gyerek-koromnak tanítója,
Mindent-tudója,
Nem akarok hallani felőled,
Nehogy kiábránduljak belőled.

Ki adtál szót a kiábránduláshoz,
Kegyetlen szót, mi sorsot elhatároz.
Tedd hangzóvá az örök ellentétet,
képességet ajándékozz, ígéket.
A kezdet kezdetéhez, a hajnal hajnalához,
a kora tavaszhoz, a tudatlansághoz.

Átszállóhely

Mert átszállóhely ez a föld.
Itt lesznek ördögökből angyalok.
Itt írnak verset, angol szótárt,
itt kapnak nevet a csillagok.

RÁKOS SÁNDOR

Próba

beleharapnak hogy valódi-e

*az aranymlüves ujjböggyében érzi
mielőtt még érintené
a fém fenséges lüktetését
tudja hogy abban egy rejtező isten
szívverése tapintható*

Ajánlás

Szentpál Mónikának

*gondolatokkal beírt arc
gyötrődések mikrobarázdái homlokod mögött
jegyzőkönyv pontos mérleg
greenwichi idő
hozzád igazítom magam*

TAKÁTS GYULA

Elindult Csu oda

*A szakállába bújva
akár a három szerecsen
elindul Csu oda,
ahol a Bárány,
hogy ott a negyedik,
a fehér szerecsen legyen...*

Őszi óda

*Ti, őszi fák, te, rozsdamarta erdő,
alkonyi fényben vadszőlők parázsa,
halódó lombok felvörösítő láza
sárgán enyésző levél-temetőben.*

*Kék pára fátyla borítja a völgyet,
ódon présházak must-illata száll,
fenn a gerincen kései sugár
arannyal szórja be ciprusok hegyét.*

*Hol vagy, te nyár? Hová tűnt lángolásod?
Ellobbant — már csak parazsa maradt
az alkony hűnyó színei alatt:
élő parázs holt évek hamujában.*

*Ki szítja bennem újra fel a lángot?
Ki hozza vissza tűnő sugarad?
Kincséd aranyporából mi maradt
a ködbe foszló őszi ámulatban?*

*Az égő színek lassan már kihűnynak,
de csillag kél a ciprusok felett,
áldott, ki érti e titkos jelet:
lánggra gyúl tőle hamvadó parázsa.*

Fara Sabina, 1995

A családregény

a két világháború közötti magyar irodalomban

Született 1962-ben, Salgótarjánban. Irodalomtörténész. Az ELTE BTK magyar-szlovák szakán végzett 1985-ben. A magyar és a közép-európai népek irodalmának 19. és 20. századi történetével foglalkozik. Az ELTE Szláv Tanszékének adjunktusa.

¹Vö.: Istóka Dezsőné Mein Rózsa: *A generációs regény*, 1940, Budapest.

²H. Szász Anna Mária: *A 20. századi családtörténeti regény*, Modern Filológiai Füzetek 35, 1982, Budapest.

A hazai irodalomtörténetírás hosszú ideig meglehetősen méltatlanul elhanyagolta a családregény vizsgálatát, pedig e műfajnak 20. századi irodalmunkban számos kisebb tehetségű mesteren kívül (Tormay Cécile, Hatvany Lajos, Lesznai Anna) oly jeles képviselői is voltak, mint Babits Mihály és Márai Sándor. Minden valószínűség szerint e mellőzéshez hozzájárult a narratológiai módszerek fejletlensége is, amely lehetetlenné tette a regény egyes alfajainak prózapoeitikai alapú elkülönítését. A zavar már a műfaj elnevezésében is megnyilvánul: a családregény megnevezés mellett kezdetben használatos volt a generációs regény,¹ a legújabb szakirodalomban pedig családtörténeti regénynek is nevezik.² A legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a családregények műfaját el kell különítenünk az olyan regényektől, amelyben a család csupán többé vagy kevésbé domináns tematikai elemként van jelen. A család ilyen elemként való szerepeltetése 20. század előtti regényirodalomban is előfordult, s valójában az igazi családregény lehetséges előzményeinek tartható például Jókai Mór: *Egy magyar nábob* és Kárpáthy Zoltán, vagy Justh Zsigmond: *Fuimus* című regénye, de a 20. században is születtek családot szerepeltető, ám családregénynek nem tekinthető művek, mint például Gáspár Jenő: *Aranypáva* vagy Földi Mihály: *A Halasi-Hirsch fiú* című regénye.

Nem tekinthető családregénynek a turgyevi típusú nemzedék-regény sem, amelyben két generáció, legtöbbször az apák és fiúk egymástól eltérő világlátásmódja ütközik, ugyanis az igazi családregény műfaji sajátosságához tartozik, hogy legalább három nemzedéknek kell benne szerepelnie.

A magyar családregények genezise

A valódi családregénynek tehát legalább három olyan egymást követő nemzedék történetét kell ábrázolnia, akik egymással vérségi kapcsolatban állnak. A 20. század első felének magyar irodalma meglepően gazdagnak bizonyul ilyen családregényekben. Nem kis részben Tormay Cécile irodalmi jártasságának köszönhetjük, hogy az első nyugat-európai családregény, Thomas Mann művének megjelenése után alig több mint egy évtizeddel, 1914-ben napvilágot látott a magyar író *Régi ház* című regénye. A kortárs recenzensek többnyire éltek a gyanúperrel, hogy Tormay regénye meglehetősen szoros viszonyban áll a *Buddenbrook-házzal*, s Szerb Antal még az

³Szerb Antal: *Tormay Cécile*, Nyugat, 1937. 350-351.

író halála után is harcolt a manni plágium vádja ellen, amikor azt írta, hogy a két regény között „a hasonlóság csak felületi, csak a témára vonatkozik, csak abból áll, hogy a *Régi ház* is a családregények típusába tartozik”.³ Még ha bizonyos szempontból helyt is adhatunk a negatív kritikáknak — hiszen szembetűnő a két regény címe közötti hasonlóság, valamint kimutatható a rokonság a két regényben a családi ház köré szervezett jelentésrendszerek között —, Tormay számos olyan motívummal gazdagította regényét, amely kimondottan a 19. századi magyarországi polgárság történetét jellemezte. Tormaynál nagy hangsúlyt kap például a polgárság és a nemesség egymáshoz való viszonya, valamint az idegenajkú, jelen esetben német polgárság asszimilációjának problémája, s minden kétséget kizáróan az övé az érdem, hogy a családregény szerkezeti-formai sajátosságait először honosította meg — tegyük hozzá, hogy saját tehetségéhez képest is sikerrel — a magyar irodalomban.

A magyar családregény fejlődése szempontjából rendkívül nagy impulzust jelentett az első világháborút és a tanácsköztársaságot követő évtized, amelyben hazánk legjelesebb történészei (mint például Szekfű Gyula) és művészei sorra vetettek számot a 19. századi magyar társadalom fejlődésének problémáival. Hatvany Lajos a magyarrá asszimilálódó zsidó kereskedőcsalád történetét írta meg *Urak és emberek* című regényében, amely 1919-et követő bécsi emigrációja idején keletkezett. A Habsburgok latinzi Hermes-villájának „nyaralójaként”⁴ mintegy regényének előtanulmányaként lefordította a francia Jacques de Lacratelle: *Silbermann* című, nagyobb terjedelmű elbeszélését, amelynek főszereplője zsidó gimnazista, akit származása miatt sok megaláztatás ér a középiskolában, úgyhogy végül az egész család az Egyesült Államokba kénytelen emigrálni az időközben társadalmi méretűvé duzzadt antiszemitizmus elől. Hatvany eredetileg — a családregény hármaskörének megfelelően — trilógiát készített írni, amelynek 1927-ben csupán az első kötete jelent meg. Valószínűleg azonban az *Urak és emberek* első részének megjelenését követő kínos sajtóvita, majd az országos hírű Hatvany-per, amelynek végén az író börtönbüntetésre is ítélték, elvették az író alkotókedvét műve befejezésétől. Hatvanyt az ortodox zsidó körök az Egyenlőség hasábjain a magyarországi antiszemitizmus áttételes szításával vádolták⁵ és bár Hatvany sem maradt adós a válasszal, amelyben a kaftán vagy kabát régi kérdésében fejt ki modernista álláspontját⁶ a Magyarság körül csoportosuló fajvédő körök antiszemitizmusból fakadó kétes dicsérete sem volt ínyére.⁷

Babits Mihály 1919 után, ha nem kényszerült is menekülni az országból, a magyar közélet periferiájára szorult, s a húszas évek számára is a múlt felé fordulás és a kínos lelkiismeretvizsgálat idejének bizonyultak, amelynek eredményeként született meg a *Halálfiái*. A regény első változata 1921. október 2-tól fogva hatvanhat

⁴Vö.: Nagy Péter: *Előszó*, in: *Levelek Hatvany Lajoshoz*. 1967, Budapest.

⁵Vö.: Ballagi Ernő: *Ahol minden zsidó uzsorás...* Egyenlőség, 1927, 5. 4.

⁶*Hatvany Lajos levele*, Egyenlőség, 1927, 12. 3.

⁷Dóczy Jenő: *Zsidó világ*, Magyarság 1927, 12. 16.

⁸A regény két változatának összevetését lásd: Sipos Lajos: *Adalékok a Halálffiai geneziséhez*, Literatura, 1970, 1. 54-70., valamint Gál István—Téglás János: *Utószó*, in: Babits Mihály: *Halálffiai*, 1981, Budapest.

folytatásban jelent meg a Pesti Napló hasábjain, s e változatban még meglehetősen kevés jel mutat arra, hogy a házasságtörésen alapuló lélektani regényből néhány év múltán majd olyan családregény kerekedik ki,⁸ amely az egyik legteljesebb képet nyújtja az ún. lateiner-réteg múlt századi fejlődéséről.

A húszas években keletkezett családregényeknek egyik legszembetűnőbb sajátosságuk, hogy a művekben az elbeszélő pozíciója, történethez való viszonya a regénybeli idő előrehaladtával alapvetően megváltozik. Mind Hatvany, mind pedig Babits regényében megfigyelhető, hogy míg a bemutatott család első nemzedékéről a 19. században megszokott objektív hangnemben írnak, s a lélektani jellemzés eszközeivel ritkán élnek, addig a legfiatalabb nemzedék ábrázolásakor meglehetősen szubjektív, olykor túlságosan is elfogult hangnemet választanak. Ennek oka valószínűleg az írói szimpátiában, illetve a művészi azonosulásban keresendő, hiszen nyilvánvaló e generáció főalakjainak autobiografikus ihletettsége, s mindenképpen a harmincas évek fejlődésének irányába, Márai Sándor művészete felé mutat.

Márai *Egy polgár vallomásai* című regényével született meg az egyes szám első személyben elbeszélte családregény, amikor csupán az elbeszélőnek, azaz a kassai polgárcsalád utolsó generációbéli képviselőjének emlékezetében és tudatában tükröződik az előző nemzedékek élettörténete. Az ősök és családtagok egymás mellé vetített portréiból alakul ki a családnak az a tablószerű képe, amely a közép-európai polgárság szimbólumává vált. Márai ezzel oly mértékben kitágította a klasszikus családregény műfaji kereteit, annyira megnövelte az érintkezési felületet más regényfajtákkal, hogy a *Vallomások* tulajdonképpen más regényalfajokhoz is sorolható.

⁹Thurzó Gábor: *Márai Sándor*, Erdélyi Helikon 1934, 8, 632-633.

„Egy polgár vallomásai kulcsa mind a kilenc többi kötetének, és érdekesen vall a polgáron kívül arról is, amit az író alkotott” — írta Thurzó Gábor⁹ a regény első kötete megjelenésének évében, s ehhez még nyugodt lelkiismerettel hozzáfűzhetjük, hogy kulcsot adott a mai, legmodernebb magyar irodalom családregényeinek megértéséhez is.

¹⁰Vezér Erzsébet: *Lesznai Anna élete*, 1979, Budapest.

Lesznai Anna már 1920 előtt foglalkozott a gondolattal, hogy *Arabella* címmel életrajzi regénybe sűríti családjának történetét¹⁰, ám viharos történelmi és magánéletbeli események miatt erre csak 1932-ben kerülhetett sor. A regény írását azonban 1939-ben átmenetileg kénytelen volt félbeszakítani, amikor volt férje, Jászi Oszkár segítségével sikerült kitelepülnie az Egyesült Államokba. Lesznai műve mindazonáltal a háború alatt és az azt követő években lassan túlnőtte a családregény kereteit, és a századvég és századelő magyar társadalmának rendkívül széles rajzává vált. A regény először németül jelent meg (*Spätherbst im Eden*), a magyar kiadásra csak 1966-ban került sor *Kezdetben volt a kert* címmel.¹¹ Lesznai a családregény kereteit — Márai szubjektívizáló módsze-

¹¹Lesznai Anna: *Kezdetben volt a kert*, I-II, 1966, Budapest.

rével ellentétben — a társadalmi regények irányába tágította: a családregegy alapvető történetiségét a társadalmi regények extenzitásával cserélte föl, a diakronikus időszemléletet szinkroniává változtatta át, ami jelentősen lelassítja a regény folyását. Így válik Lesznai regénye az egyszerre magyarosodó és feudalizálódó zsidó polgárság ábrázolásának ürügyén a liberalizmus aranykorának és hanyatlásának társadalmi körképévé.

A generációk a történelmi időben

A családregegy történeti idejét alapvetően behatárolja három nemzedékre épülő szerkezete: a családregegy mintegy negyven-hetven évet mutat be az ábrázolt család életének történetéből oly módon, hogy az elbeszélés középpontjában a második nemzedék csaknem teljes életútja áll, amelyhez az első generáció életének alkonya, valamint a harmadik nemzedék életének első néhány évtizede tartozik. Tormay Cécile műve az 1830-as évek derekának polgárosodó és nemzeti szempontból radikalizálódó Pestjén kezdődik és 1885 táján ér véget, Hatvany Lajosé az 1840-es években, míg Babitsé és Máraié csupán a kiegyezés utáni korszakban indul, s az előbbi 1908-ban (a Nyugat indulásának évében), az utóbbi az első világháború kitörésével zárul. Egyedül Lesznai regénye szól a háborút követő forradalmakról és évtizedről is. A magyar családregegyekben megörökített idő tehát az a mintegy száz év, amely során az ún. klasszikus liberalizmus befutotta pályáját Magyarországon. Tormaynak köszönhetően jelen vagyunk a liberalizmus bölcsőjénél, Hatvany és Lesznai megörökíti a kiegyezést követő gazdasági föllendülést, végül majdnem mindegyik családregegy beszámol a liberalizmus hanyatlásáról, a túlbürokratizált állam előregedéséről. A nagyobb jelentőségű történelmi eseményeknek ritkán van olyan cselekményhordozó szerepük, mint Tormay művében az 1948-49-es szabadságharcnak, amikor a német ajkú Ulwing-család, csak mert ők is szenvedő részesei a császári ágyútűznek, végleg sorsközösséget vállal a magyar forradalommal és szabadságharccal, vagy az 1873-as nagy tőzsdekrachnak, amely Tormay regényében a család legifjabb tagjának halálát okozza, míg Hatvany regényében ugyanez az esemény a Bondy-család meggazdagodását eredményezi. A jelentős történelmi események hírét, e kivételektől eltekintve, többnyire a család valamelyik barátja vagy a család távolabbi rokonai (Ernö bácsi Márai *Vallomásaiban*) hozzák. Az időbeliség, az idő múlása a családregegyekben szimbólumokban tárgyasul: Tormay regényében az először modernnek és újnak számító ház előregedése jelzi a család hanyatlását, akárcsak Thomas Mann regényében. Babits a család létalapjául szolgáló szőlő pusztulásával és az első generáció látványos megrokkolásával szemlélteti az egész család hanyatlását. Lesznai ezzel szemben például a kert fényének és vará-

zsának csökkenésével, a gyermeki mítoszok megfakulásával érzékelteti az idő múlását.

A hanyatlást ábrázoló magyar családrege

¹² Vö.: Nagy Lajos: *A finn családrege*, Bölcsészdoktori disszertáció kézirat, ELTE Finnugor Tanszék, 1980, valamint H. Szász Anna Mária már idézett művének megfelelő fejezeteivel.

A családregeket vizsgáló szakirodalomban alapvető különbséget szokás tenni a felfelé ívelő és a hanyatlást bemutató típus között. Az elsőre mindenekelőtt azoknak a nemzeteknek az irodalmában bukkanunk, amelyek az első világháborút nagyobb gazdasági vagy nemzeti megrázkódtatások nélkül élték meg (az amerikai irodalomban), vagy amelyek új államiságot köszönhettek a szóban forgó történelmi eseménynek, mint például a finnek.¹² A magyar családregeket azonban kivétel nélkül a nyugat-európai típusú, hanyatlást ábrázoló családregeket csoportjába tartoznak, amely a családot összetartó eszmerendszer elerőtlenedését, fokozatos sorvadását ábrázolja.

A magyar regényírók az adott család történetének aranykorát a pater/mater familias alakjában személyesítik meg: az első nemzedéki hősöket a gondolat és a tett szerves egysége teszi olyan személyiségekké, akik halálukig uralják a családot, sikerrel irányítják sorsát, és helyreigazítják a gyermekeik és unokáik által elkövetett hibákat. A családfők regénybeli ábrázolása mindig a legegyszerűbb, ám a leghatásosabb módon, többnyire eposzi eszközökkel valósul meg: Tormay öreg Ulwingjának epiteton ornansa, az akaratos, elferdült áll, Babits Cencijének alakjához pedig olyan, szinte ikonografikus attribútumok tartoznak, mint az elpusztíthatatlanságot sugalló bot, vagy a cekker, amint rendületlen kitartással a család anyagi biztonságát adó szőlőt járja. A nagy öregek a családregeket meghatározhatatlan eredetű, szinte transzcendentális erővel rendelkeznek, mint például Hatvany regényének Bondy Hermannja, aki már külsejére nézve is leginkább egy ószövetségi prófétára emlékeztet, s aki homályos megérzéseinek köszönhetően még az 1873-as nagy tőzsdekrachból is nyertesként kerül ki. Nem kevésbé mítikus tulajdonságokkal, gyógyító erővel rendelkezik Lesznai Anna Berkovics doktora, aki egy betegére a következőképpen emlékszik vissza: „hogyne emlékeznék a doktor úr a szép Laskóczy Katalinra, aki hónapokig feküdt bénán, és zokogásával felverte az oleanderes udvar csendjét, míg őt el nem hívták hozzá. Parancsoló kék tekintete s kezének érintése csodát tett. Az ifjasszony felkelt és járt... A doktor maga se tudta, hogy csoda történt-e, avagy bevált a mesmeristák tanítása. Messziről áradó titokzatos erő torkollott belé, mely az ő akaratának engedelmeskedett. Ez volt sejtéseinek első igazolása: az első győzelem”.¹³

¹³ Lesznai Anna: *Kezdetben volt a kert*, im. I. 19.

Kényszerű kompromisszumoktól meghasonlott egyéniségek jellemzik a nyugat-európai típusú családragények második nemzedékeit, akik szüleik nyomasztó egyéniségének árnyékában nem érnek önálló akarattal és elképzelésekkel rendelkező személyiségekké: a kiüresedett hagyományokhoz való ragaszkodásukkal anakronisztikus figurákká válnak, akiknek gondolkodás módja és cselekedete között mély szakadék tátong. Babits közepgenerációs hősei vagy erkölcsi gyöngeségük (Nelli, Gyula), vagy gondolkodás módjuk ellentmondásos volta miatt jutnak válságba. A Hatvany által megörökített nagy üzletember fia, Bondy Zsigmond életét a művészeti utáni vágy és a kereskedő pragmatista gondolkodás módja közötti ellentét mérgezi, az ellentmondásos személyiségű Berkovics István pedig Lesznai regényében kétes kimenetelű politikai elképzelései megvalósítására tékozolja az apja által ráhagyott örökséget. Mindezt Tormay az első nemzedék szemszögéből kóros akaratgyöngeségként látta. Az öreg Ulwing például egy alkalommal ellentmondásos érzelmekkel figyelmeztető fiának dühkitörését: „szokatlan dac szállt a fejébe. Egy pillanatra vádlón egyenesedett ki. Az álla kissé elferdült. Az öreg ember önmagát látta meg benne. Feszülten nézte őt, mintha a tekintetével akarná tartóztatni fia szemében azt a makacs erőt, amelyről nem tudta, miért nem volt ott mindig és miért volt ott most”.¹⁴

¹⁴ Tormay Cécile: *A régi ház*, 1917, Budapest, 15.

A családragények harmadik nemzedékébe tartozó hősök többnyire autobiografikus ihletettséggel figurák (Ulwing Anna Tormay-nál, Sátorczy Imre Babitsnál, Berkovics Lizó Lesznainál vagy Márai regényének egyes szám első személyű elbeszélője), akik megkísérelnek kilépni a családi hagyomány keretei közül. Olyan lázadók, akik a család anyagi és társadalmi hanyatlását a szellem fegyverével akarják megállítani, s bár lázadásuk eleve bukásra van ítélve, a szerző szimpátiáját mindvégig birtokolják. A harmadik nemzedéki hősök szerepe tehát kettős: egyrészt beteljesítik a család sorsát, s velük együtt elpusztul az az eszmerendszer is, amely a családot élte, másrészt azonban fölcillantják a reményt, hogy más társadalmi közegben, módosult formában a család képes a megújulásra is. Amennyiben ez a kísérlet sikerrel jár, akkor új család és új eszmeiség születésének lehetünk tanúi, mint például Tormay Cécile családragényében, amelyben a német polgárcsalád magyar földbirtokossá válik. Hasonló társadalmi osztályváltást és nemzeti asszimilációt figyelhetünk meg Hatvany regényében is, amelyben a zsidó kereskedőcsalád a magyar földbirtokos arisztokráciába próbál meg beolvadni. Lesznai, Márai és Babits azonban, akár polgár-, akár zsidó-, akár lateiner-család jövőjéről van szó, az egyetlen hiteles életformának az alkotó művészlétet tartja, amelynek súlya és felelőssége alatt azonban a harmadik generáció jobbra gyöngé pszichikumú hősei összeroppannak. Tormay regényének Ulwing Kristófja önkezével vet véget életének, hasonló kísérletet tesz Babits *Halálfiainak* Sátorczy Imrus-

¹⁵ Vö.: Belia György:
Utószó, in: Hatvany
Lajos: *Gyulus*, 1968,
Budapest, 533.

kája is, miután lapalapítási kísérletei miatt adósságokba keveredik, s bár a Hatvany-regény töredékes jellege miatt nem alkothunk teljes képet a harmadik generáció sorsáról, párhuzamként adott az író másik, *Gyulus* című regénye, amelyben a pozsonyi zsidó család legifjabb sarja életenergiásorvadásban szenved, s „lipótvárosi Oblomovként”¹⁵ a spanyolnátha végez vele.

A családregegy bölcseleti háttérének néhány eleme

Az élniakarás, az életenergia hiánya olyan motívum, amely a századvég és a századforduló nemzedékének jellemző jegye a családregegyek esetében is. A fin de siècle irodalmába számtalan módon utat találó egyik schopenhaueri gondolat, mely szerint az egyén nem egyéb, mint bizonyos biológiai akaratmennyiség kifejeződése, egyik alaptétele a családregegyeknek is: „minden, amihez nyúlunk, ellenáll, mert saját akarata van, melyet le kell küzdeni” — írja Schopenhauer¹⁶, s a küzdelemre csupán a családregegyek első nemzedéke képes, a második és a harmadik generációs hősök örök vesztesei a létharcnak. A családregegyírók azonban nemcsak egy, hanem három nemzedéknyi időben gondolkodnak, s a változó történelmi háttér elé felrajzolják a változásra képtelen család történetét, azaz ábrázolásuk igazi tárgya valójában nem az egyes szereplők, mégcsak nem is az egyes nemzedékek, hanem valami olyan jelenség, amely az egyes szereplők, sőt a nemzedékek fölött, mondhatni tőlük függetlenül létezik. A 19. századi természettudományos fejlődés — különösen az öröklődéstan megalapozása — eredményeként mind nagyobb figyelem irányult a család felé, amelyet a biológiaiak kívül egyre gyakrabban és nagyobb mélységben vontak gazdasági vagy szociológiai vizsgálat alá is: „Minthogy minden rendszert vele egynemű elemeknek kell alkotnia, a tudományos szemlélet nem engedi meg, hogy a társadalmat egyénekből összetettnek tekintsük. A társadalmi egységet a család alkotja (...). A család nyújtja a társadalom szervezetviszonyainak magvát, átmenetet képez az egyén és a faj között.”¹⁷ A családregegyekben az egyén és a társadalom mellett harmadik tényezőként megjelenik a család, valamint az általa képviselt eszmeiség, amelyet *családszellemnek* nevezhetünk el. A családszellem a családregegyekben saját életre kelt fenomén. A családszellemet az első nemzedék képviselői hívják életre, s miután önálló tényezővé vált, közvetítő szerepet tölt be a családtagok és a világ között. A fiatalabb generációknak ahhoz, hogy szabadon kiléphessenek az időközben jócskán megváltozott világba, valójában elsősorban a családszellemmel kell megküzdeniük, amely a családot összetartó különös erőként jelenik meg a regényekben. A családszellem olyan jelképekben tárgyiasul, mint a közös családi ház, a családfő által alapított cég, a szőlő, a bank, a kert vagy kastély. E szimbólumokhoz való viszonyban fejeződik ki a családtagok és a

¹⁶ Schopenhauer,
Arthur: *Az élet
semmiségéről és
gyötrelméről*, 1922,
Budapest, 13.

¹⁷ Vö.: Comte, August:
A pozitív szellem, 1979,
Budapest, 11.

nemzedékek viszonya saját múltjukhoz, a társadalomhoz, az aktuális történelmi eseményekhez. Az egyes nemzedékek küzdőképessége, viszonya az élethez a családot megteremtő első generáció eszméiségének függvénye, amelyre a nyugat-európai típusú családregegyekben a kifáradás, a kimerülés a jellemző: a családot irányító eszmerendszer hanyatlásával együtt pusztul a család is.

A családregegy a 19. századi realista, társadalmi regény szinkron szemléletét alapvetően történetivé alakítja — H. Szász Anna Máriával szólva: a „panorámaszerű ábrázolás szélességéről (...) lemondva egyetlen, kevés szereplőjű család reprezentatív corpusán vizsgálja a családban tükrözött társadalmi közösség időben végbemenő mozgását”.¹⁸ A magyar társadalom 19. századi fejlődésének fő problémáival Szekfű Gyula munkásságának köszönhetően az első világháború és Trianon után szembesült: a jeles történész 1920-ban napvilágot látott *Három nemzedék* című munkája, amely rövid idő leforgása alatt több kiadást is megért, kettős hatást gyakorolt a magyar családregegyek társadalom- és történelemszemléletére. A Szekfű-mű generációs felosztása egyrészt alapvető nyomokat hagyott a magyar családregegyek hármasszerkezetén és a társadalmi problémák megközelítésmódján (Szekfűhöz hasonlóan a magyar családregegyírók is többnyire 1848-as, 1867-es és századvégi generációkat különböztetnek meg, s a bennük tárgyalt problémákat, mint az asszimiláció, a polgárosodás és a liberalizmus, rokon megközelítésben tárgyalják). A *Három nemzedék* ezen kívül olyan történelemfilozófiák hatását is közvetíthette vagy erősíthette, amelyek elemei szintén bőséggel megtalálhatók a családregegyekben.

A családregegyek írói a magyar irodalom bölcséletileg legképzettebb művészei voltak¹⁹, így számolhatunk például a 19. századi történelemfilozófiák közül azoknak a hatásával, amelyek az emberi történelem fejlődését jellegzetes periódusok formájában tárgyalják. A családregegyek és a comte-i történelemfilozófia párhuzamai első olvasásra szembetűnőek: a családregegyek első, erőteljes nemzedékei szinte pontos irodalmi megtestesítői annak a közelmúltnak, amelyet Comte metafizikai kornak nevez, s amelyben „természetfölötti eszmék”²⁰ segítségével despoták uralkodnak. E korszakra a családregegyek második nemzedékének jelenideje következik, amely során lassan fölbomlik az eredeti eszmerendszer, a családszellem azonban, legalábbis külsőre, konzerválja a család szokás- és gondolkodásrendszerét. Comte tanításában ez a kor az anarchia kora, amelyben az egyes eszmék egymással párhuzamosan léteznek és hatnak, a kor tipikus embere a jogász és az ügyvéd, aki kiismeri magát e zavaros társadalmi viszonyok között — a családregegyek közül a *Halálfiában* szinte e nemzedék férfi képviselői között alig találunk más foglalkozását, mint bírót és ügyvédet, s ez utóbbi (Hintáss Gyula) valóban a becstelenségig él vissza jogi ismereteivel. Comte utópiája szerint az em-

¹⁸ H. Szász Anna Mária:
im. 20.

¹⁹ Gondolunk itt például Babitsra, aki nemcsak a régebbi filozófiát ismerte, hanem a kortárs bölcséletet is, s akinek Bergson-tanulmányát maga a francia filozófus is méltatta, vagy Hatvany jártasságára a klasszika filológiában.

²⁰ Comte, August: *A pozitív szellem*, im. 66.

²¹ Comte, August: *A pozitív szellem*, im. 99.

²² Vö. különösen a század elején magyar fordításban is megjelent művekkel, mint például Spencer, Herbert: *Alapvető elvek*, 1909, Budapest.

²³ Im. 436.

beriség történelmének pozitív stádiumában majd a tudósok társadalmára veszi át az irányítást, melynek „hatalma az értelemben rejlik, melynek révén a megfigyelésen keresztül megismerheti (...) a törvényeket, előre láthatja a hatásaikat”.²¹ Hasonló, ám legalább ennyire kidolgozatlan a családregegyírók koncepciója is, akiknél hasonló szerepet a művészek, a szellem emberei töltenek majd be a társadalmat és családot megváltó eszméikkel. Babits, Hatvany, Lesznai és Márai regényében a legifjabb generáció képviselői, származzanak akár zsidó, német vagy magyar családból, érkezzenek akár kereskedő, földbirtokos vagy polgárkörnyezetből, a szellem és a művészet képviselői lesznek, vagy szeretnének lenni. Mivel pedig a családregegyék családszemléletére minden valószínűség szerint a spenceri evolúciós elmélet is hatott, amely a fejlődés általános törvényszerűségeit az emberi társadalomra is kiterjesztette, a család saját, organikus, belső fejlődéssel rendelkező képződményként jelenik meg e regényekben.²² Spencer árnyalt fejlődélméletének köszönhetően leírhatókká váltak bonyolultabb társadalmi folyamatok is: a filozófus szerint ugyanis a szerves világra olyan ún. összetett fejlődésforma jellemző, amely során az élőlények elsőrendű integrációját (azaz a környezet anyagainak magukba olvasztását) egy másodrendű folyamat is kíséri, amely során az adott szervezeten belül megindul az egyes szervek differenciálódása is. Amennyiben tehát a család értelmezhető önálló fejlődéssel rendelkező szervezatként, akkor a „fejlődésben az egyenlőtlen részek nemcsak szaporodnak, hanem egyszersmind világosabbá és határozottabbá válik a közöttük fennálló különbség is” — írja a filozófus.²³ A generációról generációra terebélyesedő családfán tehát, amelynek pusztán a neve is valami hasonló jellegre utal, az egyes ágak mind messzebbre kerülnek egymástól, mígnem ez a folyamat a család teljes széthullásáig vezet. A felbomlási folyamatot következetesen végigvivő családregegyébéli példákért fordulhatunk a német és az osztrák irodalomhoz is. Thomas Mann a *Buddenbrook-házban* a családfa legfiatalabb gallyának, Hannónak a halálával, Joseph Roth *Radetzky-induló* című regényében pedig a legifjabb Trotta harctéri elestével tesz pontot egy-egy szervezatként felfogott család fejlődésének történetére. A magyar családregegyíróknál azonban, még ha el is pusztul a harmadik nemzedék néhány mellékszereplője, mindig érezhető valamiféle társadalmi kiütkeresés igénye. Tormay, Babits és Lesznai a család széthullásának folyamatát az elbeszélés egy bizonyos pontján mintegy mesterségesen megakasztják, a történetet más irányba terelik: új társadalmi környezetben, nemzeti-nyelvi asszimiláció útján a család legifjabb tagjai megmenekülnek a végső pusztulástól, hogy németekből és zsidókból lett magyarokként, földbirtokosokból, kereskedőkből lett értelmiségiekként új családszellem létrehozóivá, s ezáltal a kortárs mai családregegyék első nemzedékeivé válhassanak.

A IV. NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS

A Szentatya első magyarországi látogatása idején, 1991 augusztusában döntött úgy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság szegedi kongresszusa, hogy a következő nagy nemzetközi hungarológiai tanácskozást 1996-ban Olaszországban rendezik meg a Római La Sapienza Tudományegyetem és a Nápolyi Egyetemi Keleti Intézet közreműködésével *A magyar művelődés és a kereszténység* témakörben.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1977-ben alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére 36 ország magyarságtudományi kutatóinak összefogására, a magyar nyelvészeti, irodalom és kultúrtörténeti kutatások nemzetközi szintű támogatására, a külföldi egyetemi magyar tanszékek és magyarságtudományi kutatások támogatására. A Nemzetközi Hungarológiai Társaság egy magyar és egy angol nyelvű folyóiratot jelentet meg (Hungarológiai Értesítő, Hungarian Studies), és öt éves időszakokban kongresszusokat rendez, hogy ezek alkalmával egy meghatározott témakör megvitatásával a világ különböző részein külföldi kutatók és a hazai irodalomtörténészek, nyelvészek, a folklór és a művelődéstörténet más ágainak kutatói közelebbről is megismerjék egymás munkáját, kutatási területeit és módszereit.

Az első hungarológiai kongresszust 1981-ben Budapesten rendezték — a hungarológiai oktatás és kutatások történetéről —, ezt 1986-ban a bécsi találkozó követte, melynek témája a *Dunavölgyi népek műveltsége és a magyar kultúra*, az 1991. évi szegedi 3. kongresszus témája a *Régi és új peregrináció — Magyarok külföldön — külföldiek Magyarországon* volt.

Olaszország, illetve a kongresszus megrendezésére vállalkozó két város, Róma és Nápoly történeti múltja igen gazdag a magyar kapcsolatokban. Olaszország nyolc egyetemi magyar tanszékével, a tizenkét olasz egyetemet összefogó Olasz Egyetemközi Hungarológiai Központjával, a 10. évfolyamába lépett hungarológiai folyóiratával, a római Rivista di Studi Ungheresi-vel a nemzetközi hungarológiai legerősebb bázisát jelenti. A millicentenáriumi évben az Olasz Hungarológiai Központ kezdeményezésével és tá-

mogatásával több kiadvány jelent meg: többek között Kossuth Lajos olaszországi írásainak és beszédeinek válogatott kiadása, József Attila Flórához írt leveleinek és verseinek olasz kiadása, Carlo Di Cave a magyar honfoglalásra vonatkozó legújabb kutatásokat feldolgozó nagymonográfiája, valamint Bitkey István, Gianpiero Cavaglia és Sárközy Péter tanulmánya.

A IV. Hungarológiai Kongresszus igen jelentős tudományos és kultúrpolitikai esemény volt Olaszországban, és valószínűleg egyike volt a millicentenárium legrangosabb nemzetközi konferenciáinak. A kongresszusra Rómába érkező közel 600 résztvevőt (akik között nagy számban voltak határon túli magyar kisebbségek hungarológusai is) Róma városa a kongresszus kétnyelvű plakátjával fogadta, melyen Piranesi metszete látható a római Santo Stefano Rotondo-templomról (a magyarok nemzeti templomáról). A templomban található Lászlai János kanonok építésumának zárósora („Roma est Patria omnium fuitque”) hirdette, hogy mi magyarok is otthon vagyunk Rómában, a keresztény népek közös hazájában.

A kongresszus megnyitására ünnepélyes körülmények között került sor 1996. szeptember 9-én, hétfőn, a Római La Sapienza Tudományegyetem aulájában a két köztársasági elnök, Oscar Luigi Scalfaro, Göncz Árpád és Magyar Bálint művelődési miniszter jelenlétében. A kongresszust rendező két egyetem rektorának és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének, a prágai Rákos Péter professzor megnyitó szavai után először Göncz Árpád, majd a Vatikán nevében Paul Poupard kardinális, a Kultúra Pápai Tanácsának elnöke, valamint a magyar katolikus püspöki kar nevében Ladocsi Gáspár püspök méltatta a kongresszus megrendezését és kulturális jelentőségét.

A kongresszus résztvevői Nápolyba is elutaztak, ahol a Nápolyi Egyetem Keleti Intézete rendezett egynapos ülést *Nápoly, a magyar Anjouk és a Mátvás-kor* témakörben.

A magyar kultúra ezer éves keresztény története volt a témája a Szentatya szeptember 14-én, Castelgandolfóban, a kongresszus résztvevői előtt mondott beszédének is, amely a L'Osservatore Romano szeptember

15-i, vasárnapi számában *Magyarország és Európa jövőjének biztosítéka a névtelen hősök és szentek tanúságtétele* címmel jelent meg. A pápa beszédének fordítását e számunkban közöljük.

SÁRKÖZY PÉTER

KÖLTŐI UTAK

Laczkó András: *Keressük a Hesperidák kertjét. Pályaképvázlat Takáts Gyuláról* (Kaposvár) — Károlyi Amy: *A tű foka* (Orpheusz könyvek) — Rákos Sándor: *Senki úr semmibe indul* (Belvárosi Könyvkiadó) — Kalász Márton: *Sötét seb* (Kortárs Kiadó) — Parancs János: *Sötét folyam* (Nap kiadó) — Maczó János: *Változó évek* (A Nap kiadványa)

„A Múzsák is örültek. Víg daluk / a látás szirteken remegve / dicsérték költőnk: /Lám csak szabadult. / Az égből lábát földbe tette.” Takáts Gyula egyik verséből idézi e sorokat Laczkó András, a költő monográfusa. Voltaképp a lírikus örök törekvése fogalmazódik meg e sorokban, a valósággal való találkozás, a hitelesség vágya. Megőrizni a költészet talányát és varázslatának adottságát, de „földközelben”, anyagszerűen. Takáts Gyula egész életműve e cél megvalósítására irányul, akár történelmi múltunk nagy alakjait, akár személyes emlékeit, akár bölcsletének pillereit idézi „Nem négy folyó... Nem kerek gömb... / Az én hazám már sokkal több.” — írja. A nagy kérdés: vajon az egyetemesség eszménye, a „szokkal több” az érzés szintjén marad-e, vagy versebe foglalható, s egyfajta létszemlélet tükrévé formálható.

Takáts Gyula voltaképp ezt a dilemmát igyekezett és igyekszik megoldani, korai verseinek leíró modorától folyvást a valóságban nem érzékiesíthető, tudatunkban mégis egy jobb világ sejtelmeként élő bölcs rend megjelenítése felé haladva. Ezt a folyamatot, e fokozatos érlelődést pontosan, hitelesen, a versbeszéd változásaira ügyelve tetten érni a monográfus legvonzóbb és legnehezebb feladata. Laczkó András könyve hiteles kalauz, bár néhol szívesen olvastunk volna benne mélyebb szántó verselemzéseket.

Károlyi Amy új kötete (*A tű foka*) már címével is fontos és jellemző költői törekvést idéz: a kifejezés és az érzelem „gazdagjai”, ha nem hajlandók lemondani a líra pompájáról,

sosem lesznek, lehetnek, e kor hiteles megszólaltatói. Elmerenghetnénk, mennyit változott a líra nyelve és kifejezésformája e században, mennyire megkopott a képek értéke, mily kevésbé fontos a vers-zene. Nem véletlen, hogy a modern líra Babitsban tisztelte őseit, aki már-már önkínzó őszinteséggel fejezte ki a korszerű magatartásért vívott küzdelmét: „csak én bírok versemnek hőse lenni”. Az „én” visszaszorulása, a kifejezésmód egyszerűsödése természetesen az alkotásmód változását jelenti: a valóság nemcsak megjelenése, hanem sötét foltjai érzékeltetése által is hitelesíthető. Nemcsak a tudat mélyvilágának felfedezése indított el művészi forradalmat, hanem az a felismerés is, hogy látható és tapintható világunk sokkal bonyolultabb, semmint eddig sejtettük. Az anyag belső szerkezetének, bonyolult voltának feltárásával párhuzamosan a vers is mind sűrűbbé vált, mintha atommag köré rendeződne.

Ezek az energiától feszülő lényegi pontok jelennek meg Károlyi Amy legújabb kötetében. Rendkívül tanulságos néhány versidézet segítségével nyomon követni a lényeg felé tartó versalkotási folyamatot. Nézzük először az *Idő* hat sorát: „Majd elszáll; elszáll az idő / a gyermekeknek, / a jázminbokor mögött. / S lesznek tekintélyesek és testesek, / kinekinek hogy rendeltetett. / De nem fog rajt a kor, / virágozik a jázminbokor.” A mondanivaló teljesen egyértelmű, a címet értelmezi a költemény az emberi idő végességének és a természet hosszabb időhatárainak megjelenítésével.

Nézzük, miként foglalja versebe a költő az idő egyik szeletét (*Alkonyat kertben*): „Hogy miről volt szó? Nem tudom. / Beszél a gyep, beszélt a hallgatás, / mi előzi az emelkedő holdat. / A szomszéd kertben gyerekek még vígan voltak, / de a tücskök még nem daloltak.” Látszólag ez a néhány sor is világos közlés. De azt is érzékelhetjük, hogy elbizonytalanító, távlatokba nyitó kijelentések színezik: „nem tudom”... „a tücskök még nem daloltak”... Az utóbbi olyan jelentésárnyalatokat hordoz, oly sokféleképp értelmezhető, hogy jelentősen kitágítja a vers terét.

És végül a *Habakuk próféta könyve* berekesztése: „Mi a valóság / mi a látszat / ki a tudója? / Ha átlépek a tócsát: árnyék, / ha átlépek az árnyékot: tócsa.” Játék. De ebben a játékos-tréfás kérdésekből is tétova válaszokból szőtt versben a lét is s benne a kérdező ember is feltárulkozik. Károlyi Amy hol a la-

ikusra emlékeztető módon, hol talányos leírások és kérdések révén az élet és sors alapkérdéseire keresi a választ, s olvasóját is arra készíti, hogy ne az olcsó megoldásoknak higgyen.

Rákos Sándor éppen ellenkezően tesz: olykor látomássá növesztett képekben jeleníti meg a magányos ember döbbenetét. Az ő magatartásának lényege a tragikus rettenet. *Senki úr semmibe indul.* Ez a kötet cím máris nyilvánvalóvá teszi, hogy valaki — s ez a határozatlan névmás azonnal sejteti, hogy a versben beszélő tisztában van léte korlátaival — számot vet közös vezetünkkel, az elmúlással. Régebbi kötteinek legtöbbszörében is énje megkettőzésével, hangsúlyozott lefokozásával próbálkozott. Hatalmas szerepverseiben rendkívüli beleérzéssel élte bele magát egy alkatához illőnek érzett lírikus elődje sorsába, magatartásába. De ez sem mentesítette az önmagával való könyörtelen számvetés kínjaitól. *A halászhoz* e magatartás egyik remekbe szabott példája.

*Kihez forduljak istenem
ellenedben vajon ki véd meg
amióta varsádba fogtál
lettem a halál martaléka*

*időn kívül téren kívül
úsztam a névtelen vizekben
nem-létemben örökké-lévő
születés nélkül halhatatlan*

*csalétkedet felém nézettel
néven nevezteél és kivonultál
sötétből gyilkosan a fényre*

*fuldoklom varsád fonatán
még körülfolly az előáram
de nemsokára meg kell halnom.*

Egy huszadik századi zsolttáros hangja ez. Perlekedő, számonkérő. Pontosan tudja, hogy a perc „rá van szabva régen”. De tud imádkozni is, alázatosan elfogadva a láthatatlan főséges úr rendelkezését:

*Istenem te kőtábla te kard
irgalmasan végem úgy akard
éber álom után mélyebb álmon
juthassak túl életem s halálom*

(Könyörgés jó halálért)

S tud kedves öniróniával szólni a múlttól. A kötet címadó ciklusának új verseiben el-

hunyt pályatársait idézi, az atyai Szabó Lőrincet, a tündéri változékonyságú Jékelyt és Weöres Sándort, a szigorú angyalt, Nemes Nagy Ágnes és az éppen az ő verseit olvasgató Kamondy Lászlót. Már említett szerepverseivel ellentétben ezekben a megidézett személyiségét, kettejük viszonyát jeleníti meg, borongó nosztalgiával, villodzó önlepleléssel. Ezekben a versekben is megcsendül a búcsú dallama, mert „akinek már csak múltja van / könnyen lemondhat a jövőről”.

Persze nem szabad hinnünk a századvégi „idő-emigránsnak”. Hiszen egész költészetével annak bizonyosságát adja, hogy magunkban hordjuk a múltat, s annak szép pillanataival tehetjük értékessé a jövőt.

Kalász Márton az egyik legtalányosabb, rejtőzködő költő. Áttételekkel bátyázza körül személyiségét, alig-alig enged bepillantást életének belvilágába. *Sötét seb* új kötetének címe, s valóban a szeretetlenség és meg nem értettség sebesültje tekint ránk verseiből. Talán emiatt választja a menekülés különféle módjait: képek és asszociációk pajzsát tartja maga elé, elrejtí arcát, csak pillanatokra engedi látnunk vonásait. Önvallomásaként értelmezhetjük, hogy Hölderlin nevét, magatartását idézi: hozzáfordul, hasonlóan rabságban érzi magát, még szófordulataival is él, anélkül, hogy valóban boldognak éreznék szenvedéseit.

Voltaképp ezek is szerepversek, de a szerep alakítójáról szinte semmit sem árul el. Látjuk a könnyeit, de azonnal érezzük, hogy ezek nem a választott szerep eljátszójának festett könnyei. Szemérmes férfi-zokogással önmagát siratja s nyilván bennünket, esendő embereket is, akik képtelenek vagyunk legjobb adottságainkat életünk részévé tenni. Záró versében (*Toronyvers* 1843) „a szemlélet szomorúságáról” ír. Nem mondanám, hogy pesszimista költő, hiszen reménytelen életérzését ily módon „írja ki” magából. De kemény és korszerű, zaklatott és tépett. Olyan, mint ez a kor, „a hallgató világ”, amely titkos mélységeit kínálja a fuldoklónak, s nem ígér neki menekvést.

*...toronymál egy nap a torony-versezet
vet sújtóbb árnyékot a hallgató világra
s vonz mélyebb mélységbe innen, mint láthatod*

Parancs János magatartásához, életfelfogásához, költői törekvéseinek megértéséhez Vá-

lasz egy nemzedéki kérdésre című versében találjuk a választ:

*akinek csakugyan az a fontos,
hogy külső sikereit gyarapítsa,
és csak azokat kívánom, érje el,
tündököljön, amíg csak lehet,
fiatal vagy idősebb, egyre megy,
biztosan tudom, úgyszólván a vesztébe rohan,
ami így elérhető, az értéktelen kacat,
gyötrő kérdéseinkre se választ,
se vigaszt nem ad, és nem is adhat.*

Világos program: elkerülni minden talmi csillogást, hiú magakelletést, s szóra bírni a hallgató világot. Parancs János nemzedéke ennek különféle útjait választotta. Ő kérelhetetlenül keményen vet számot önmagával, mindazzal, amit elrontott, elhibázott. Sokkal józanabb annál, semhogy fogadalmakat tenne: majd így... majd úgy... Nem. Ismeri a kísértéseket, s tudja: az emberből többnyire hiányzik az ellenálló erő, sokadszor is beleesünk ugyanabba a gödörbe. Erőt gyengéségünk belátása adhat: „nem az vagyok, aki vagyok, / most ez a baj, / nem tudom, hogy ki lehetnék, / folyton elcsúszkállok, / magam helyett porhüvelyemet / küldözgetem ide-oda, / és helytáll ő úgy-ahogy, / teszi a dolgát, pénzt keres, / de én nem vagyok sehol...” (Önarckép helyett) Az elidegenedésnek, hiábavalóságnak ez az érzése, amely mindenkit megkísért, őt fokozottan érzékennyé alakítja, arra kényszeríti, hogy mint a jó vívó, védekező állást vegyen föl, teljes koncentrációval várja a támadást. (Arra persze nem számíthat, hogy az igazán sebző szúrásokat hátulról kapjuk.)

Mi adhat reményt? A reményt, hátha, mégis, van valahol egy szép, értékekkel átszótt, boldogabb világ.

*Az utolsó pillanatig reménykedem
valami váratlan isteni csodában
minden észervo tapasztalat dacára
mert a zsigereimben hordom
szinte semmit sem tehetek ellene
megbénít és megbabonáz
egy ismeretlen delejes erő
egy soha el nem hangzott ígéret*

(A kapu előtt)

A költészetnek van egy beláthatatlan, hatalmas tartománya, amely azóta létezik, amióta ember él a földön. Mert minden emberben él a költői tehetség, s ebben a tartomány-

ban a versben elmondott szavak, gondolatok sokkal nagyobb visszhangot vernek, mint azok hiszik, akik a művészeteket a kiválasztottak tulajdonának vélik. Maczó János *Válotztató évek* című kötete egyszerű, közérdeklődésre számot tartó gondolatok, életből-csességék sorát tartalmazza. Ars poeticáját A versben így fogalmazza meg: A vers... „Mindenkor csak egyet tehet: / Közölgjön mély érzéseket, / melyek vezérlik az életet. / Mutasson be értékeket, / mellyel kerülöd a végzetet.”

Vonzó program, az azonban kérdéses, ez a legszerencsésebb megfogalmazása, vagy elég-e ez a kijelentés a költészet szerepének, céljának körülírására. Ne feledjük azonban: a mű csak olvasóiban élhet. S ha az olvasó nem halad végig a versértés lépcsőfokain, soha nem kap kedvet arra, hogy följebb lépjen, s kedve támadjon a gondolatokat nemcsak elfogadni, hanem értük megküzdeni is.

RÓNAY LÁSZLÓ

TIBETRŐL, MAGYARUL

Tibet, ez a 20. század elejéig zárt ország a nyugati ember tudatában talán a leginkább megtéveszteti mindazt, ami kapcsolódik a csodához, vagy a misztikához. Holott ennek a legutóbbi időig szinte középkori körülmények között élő népnek a vallása mind gyakorlatában, mind pedig szellemiségében nagyon is szigorúan felépített és filozófiailag aprólékosan kidolgozott rendszert alkot. Magyarországon, ahol a Kelet iránti érdeklődés mindig is erőteljes volt, a század eleje óta szinte folyamatosan jelentek meg Tibetről szóló könyvek. E tekintetben különösen a Magyar Földrajzi Társaság jeleskedett: a század első felében kitűnő sorozatában egymás után adta ki Sven Hedin, L. A. Waddel, Giuseppe Tucci könyveit, vagy éppen Baktay Ervin Nyugat-Tibetben, Kőrösi Csoma Sándor nyomában megtett útjának leírását. Azóta a legkülönbözőbb színvonalú könyvek sokasága jelent meg Tibetről, a néhány hétig ott tartózkodó újságírók leírásaitól az eredeti szövegekből készült fordításokig. Jelen recenzió azonban csak a kilencvenes években megjelent néhány könyv ismertetésére szorítkozik.

1. Az Édesvíz Kiadó sorozatába feltűnés nélkül illeszkedő *Harmadik szem (A tibeti láma-*

kolostorok titka)¹ a hatvanas években a nyugati könyvkiadás nagy bestsellere volt számos kiadást megélve; mint a hátoldal ismertetése is írja: „Ez a könyv formálta az elmúlt évtizedekben a Tibetről kialakult képet”. Valóban, mintha ez a könyv összefoglalná azt az irreális és bugyuta vágyképet, ahogy világunk látni szeretné Tibetet. Maga a történet egy inkarnált láma gyermekkorától való képzését, „ezoterikus fejlődését” mutatja be. Hősünk a gyógyító lámaként képző kolostorban, a Csakporiban nevelkedve kapja első, kétségkívül hiteles részletekkel is megtűzdelt beavatásait. De van itt szó hipnózisról, a harmadik szem megnyitásáról (az operáció részletes leírásával!), auralátásról, és akad kellőképpen homályos megjegyzés az „istenek szekerén” járó, az embereknél fejlettebb lényekről is. Az egyszerű levitációt szerzőnk meglehetősen lenézősül kezel, hiszen „van egy sokkal egyszerűbb módszer: az asztrálutazás, ami könnyebb és biztosabb.” (A fizikai testet a szellemivel összekötő „ezüstsínorról” legutóbb a híres amerikai díva, Shirley McLaine dél-amerikai tapasztalataiból is tudomást szerezhetett a magyar tévénező.) Bár a mindennapi életet is bemutatja a könyv, nem maradhat el a jetivel való — harmadik típusú — találkozás leírása sem. Végül a *Végső beavatás* című fejezetben, az idegen istenek sírjainál, ahol hősünk átéli a Föld alakulásainak kozmikus katasztrófáit, feltárul a „rejtélyek rejtélye”. A könyv kísérő szövege szerint „különösen izgalmas olyan szerző művét olvasni, aki autentikusan és irodalmi színvonalon ír erről a számunkra titokzatos világról”. De mindezt jobban és tömörebben kifejezi David Snellgrove — a mai tibetológia klasszikusa — a könyvről írott kritikájának első mondata: „This is a shameless book.”, amit bátran magyarázhatunk úgy, hogy ez „pofátlan könyv”.

2. „... Az afféle könyvek zöme pusztán kitaláció”, írja önéletrajzában² maga a XIV. dalai láma is Lobszang Rampa írásművével kapcsolatban. Helyenként nem kis iróniával és öniróniával megírt könyvében nemcsak gyerekkorát és a tradicionális Tibetet, hanem sa-

ját sorsának tükrében az ötvenes években bekövetkező kínai „békes felszabadítást”, a tibeti emigráció szomorú történetét és a Tibettel kapcsolatos nemzetközi politikai bonyoldalmakat is megörökíti. Bár erről a könyvről már írtam recenziót a *Vigilia* hasábjain³ mégis újra meg kell említenem mint olyan művet, amely összefoglalja a Tibettel kapcsolatos problémák történetét. Az olyan részletek, mint a megszállás után bekövetkező 1959-es emigráció, az 1962-es kínai—indiai és az 1965-ös pakisztáni háborúk vagy a tibeti felkelések sorozata jelzik azt a bonyolult történelmi szituációt, amelybe a tibeti nép tragédiája illeszkedik. (Igenszak érdekes korabeli összevetésül kínálkozik a dalai lámával foglalkozó fejezet az 1956-ban Tibetben Csepel teherautókat kipróbáló magyar expedíció út-leírásában⁴.)

Ez az önéletrajz egy tradícióit, vallási hagyományait összekeverő világban próbál meg felelni az egyre újabb, tudományos, ökológiai szempontokat is felvető kérdésekre. A dalai láma egy végtelenségig megalázott kista népi vallási és világi vezetőjeként a buddhista tanításokat újra és újra végiggondolva jutott el az Egyetemes Felelősség elvéig, minden ember összetartozásának tudatáig. Ebből a könyvből egy kicsiségeit, játékosságát sem rejtegető személyiség heroikus szerepvállalása bontakozik ki. Csodákról ugyan nem esik szó, annál inkább rácsodálkozásáról, ahogy elfogulatlansággal és kíváncsisággal szemléli a nyugati társadalmak problémáit; más vallásokhoz való viszonyát pedig többek között a benedekrendi Thomas Mertonról írott méltató sorai is példázzák.

3. „Létre kell hoznunk magunkban egy univerzális felelősségérzetet” — idézi most megjelent könyvében⁵ Szögjal rinpoce is a dalai lámát. A nyugati és indiai könyvkiadás kilencvenes évekbeli egyik nagy sikere ez a nálunk is igen gyorsan megjelent mű, amely a szerző élettörténete mellett a halálközeli tapasztalatok — a nyugati olvasó számára összefoglalt — tibeti szemléletéről szól. Szögjal rinpoce (aki a *Kis Buddha* című, gyorsan

1 Lobszang Rampa: *Harmadik szem*, Édesvíz Kiadó, 1993, Budapest.
 2 *Száműzetésben — szabadon. A tibeti dalai láma önéletrajza*. Írás Kiadó, 1992, Budapest.
 3 *Vigilia*, 1992. 8. 633.
 4 Patkó—Rév: *Tibet, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata*, 1957, Budapest.
 5 Szögjal rinpoce: *Tibeti könyv életről és halálról*, Magyar Könyvklub, 1995, Budapest.

elfelejtendő Bertolucci filmben is felbukkant néhány pillanatra) egyike azoknak a Nyugatra került lámáknak, akik a nyugati filozófia, irodalom és tudomány tapasztalataiból is mérítve, azokkal sokszor párhuzamosan keresve próbálják megközelíthetővé tenni a tibeti valást, szellemiséget. A legérdekesebb benne talán az, hogy miként viszonyul egy alapvetően a vallási lényegre koncentrááló gondolkodásmód a modern világhoz.

Látásmódjának viszonylagos naivságai ellenére is lényegretörően foglalja össze nézeteit: „Néha azt hiszem, hogy a legnagyobb dolog, amit a modern kultúra elért, az a *szanszár*ra kapóssága, és a természetlen »kikapcsolódás«” (36. o.) Szöjgal rinpocse — akinek tanítói a korszak nagy meditációs mesterei voltak — azt az egyszerű és számára is megrázó ténytet meg könyvének alapjául, hogy az ősi tibeti és a modern nyugati halálélfogás mennyire különbözik egymástól. Világosan látja az alapproblémát: a modern ember felkészületlenségét a halálélményre. Tétéle, hogy az élet valódi megértése az állandó változás tudomásulvétele: „Gondolkodj csak el ezen: a mulandóság megértése paradox módon az egyetlen olyan dolog, ami állandó, talán az egyetlen tartós vagyunk” (42. o.) Ez a könyv mindenekelőtt a *bardo*-tanítások, a *Hallás útján való nagy megszabadulás*, azaz a *Tibeti Halottaskönyv* szakaszainak összefoglalása, kívülálló számára íródott bevezető. De bemutatja azt is, hogy milyen nehézségekkel jár csak szövegek alapján tanulmányozni egy olyan kultúrát, ahol a valós, szakrális ismeretek lényegében a mester általi beavatással összegződnek.

Végül a nyugati thanatológia ismeretében (a szerző főként Kübler-Ross alapvető munkásságára hivatkozik, akinek egy műve magyarul is megjelent⁶) ez a mű szembesülés a mi világunk állandóságtudatának hamis képzetével. Nemcsak Kelet és Nyugat, nemcsak a kétféle történelmi helyzet, hanem a külső, kifelé irányuló és a belső életre való elhivatottság nyomatékos szembeállítása is. A jövő kérdése, hogy a hagyományos tibeti gondolkodásmód hogyan találja meg, egyáltalán megtalálja-e helyét a nyugati világban. A szerző álláspontja mindenképpen őszinte és

egyértelmű: „Tehát mit remélek ettől a könyvtől? Azt, hogy csendes forradalmat indítson el halálhoz való viszonyunkban, abban, ahogy haldoklóinkról gondoskodunk, és így abban is, ahogy az életre tekintünk, és az élőkrol gondoskodunk.” (389. o.)

4. Immáron negyedik kiadásban jelent meg a ma már tudománytörténeti érdekességnek is számító úgynevezett *Tibeti Halottaskönyv*,⁷ az 1927-es Evans-Wentz-féle kiadás magyarítása. Bár első magyar kiadása már 1984-ben megjelent, néhány vonatkozásról mégis érdemes írni, részint mint a nagyközönség számára legismertebb könyvről, részint általános fordítási problémák okán. Mint ismeretes, ez a *Halottaskönyv* néven elhíresült, az ugyancsak Evans-Wentz által 1910-ben kiadott *Egyiptomi Halottaskönyv* mintájára közzétett tibeti szöveg angol fordítása az 1922-ben elhalálozott tibeti lámának, Kazi Dawa Sampdupnak köszönhető. Bár a nyugati világban néhány más fordítás is napvilágot látott (F. Fremantle és Chogyam Trungpa, 1970, I. D. Lauf, 1977), mégis talán ez az első, az Evans-Wentz-féle a legismertebb. Így történt ez Magyarországon is, ahol időközben elkészült a szöveg hiteles, eredeti tibeti szövegből fordított kiadása⁸, az alapvető jegyzetekkel és bibliográfiával.

A *Halottaskönyv* 1991-es kiadásával kapcsolatos problémák tulajdonképpen mindjárt az első oldalon kezdődnek. A fordító ugyanis nem jelöli az alapkiadást, csak a saját első kiadására utal. A szöveghez bevezetéseket írók közül ebben a kiadásban elhagyja Govinda láma szövegét, viszont kiegészíti azt Benedek professzor *Élmélkedésével*. Fontosak és érdekesek viszont — a Kara-féle szövegkiadásban természetsszerűleg nem szereplő — az egyes kiadásokhoz készült különböző szintű és a témát különböző aspektusokból megközelítő bevezetések, így C. G. Jung pszichológiai kommentárja, vagy Sir John Woodroffe (aki Arthur Avalon írói néven számos tantrikus művet adott ki) tanulmánya. Nyilvánvalóan alapvető jelentőségű összefoglalásnak számít ma is Evans-Wentz bevezetője.

Bár a magyar fordítás a német kiadás alapján készült, az eredeti angol szöveghez viszo-

6 Kübler-Ross, E.: *A halál és a hozzá vezető út*, Gondolat, 1988, Budapest.

7 *Tibeti Halottaskönyv*, Háttér Kiadó, 1991, Budapest.

8 *A Köztes Lét Könyvei*, Európa Könyvkiadó, 1986, Budapest, Ford.: Kara György.

nyítva a jegyzetek egészen egyszerűen, minden kommentár nélkül hiányoznak, vagy néhol önkényesen, külön jelölés nélkül kerültek a szövegbe, illetve a fordító az általa szükségtelennek ítélt utalásokat kihagyta. Való igaz, hogy ezáltal a szöveg „egységesebbnek” tűnik az olvasó számára, ám az ilyesféle kivonatolás enyhén szólva megkérdőjelezhető. Vagy: az eredetiben *kurzívval* vannak kiemelve a tudományos átírással leírt idegen szavak. A tibeti szavak átírásánál probléma, hogy az írott, vagy ejtett alakjuk — esetleg mindkettő — használandó-e és hogyan, hiszen az ejtett alak — a mássalhangzó-torlódások elhagyása, átalakulása miatt — különbözik az írott alaktól. A tudományos kiadványokban általában az írott, a népszerű kiadványokban pedig többnyire az ejtett alak használatos. (Sokszor előfordul, hogy mindkét alakot szerepeltetik, jobb esetben egymás kiegészítéseképpen, rosszabb esetben keverve, belátható indok nélkül.) Itt viszont van olyan ravasz megoldás is, hogy az eredetiben jelzett írott és ejtett tibeti változatot a fordító egyetlen, összevont verzióként közli (például: „Tib. *Chos-sku* — pron. *Chö-ku*” helyett emígyen: Chossku, 99. o.) Azt már igazán nem tudni, hogy a gyanútlan olvasó hogyan mormolja, ejti ki magában példának okáért a Könyörületesség bódhiszattvájának, Csenrezignek (írott tibeti: sPyan-ras gzigs) angol kiejtésre (Chanrezee) átvitt, a magyar kiadásban így hagyott tibeti nevét. A fordító egyébként már a szanszkrit szavak átírásánál kényes helyzetbe kerül: meghagyja az eredeti, az angol kiadásban valóban így szereplő, a csak hosszú magánhangzókat jelölő diakritikus jeleket, de a cerebrális hangzókat már nem jelöli, vagy utal a problémára legalább egy lábjegyzet erejéig (a népszerű magyar fordításokban már régóta bátran alkalmazott az olvasót kevésbé zavaró, a diakritikus jeleket elhagyó, a magyar hangértéknek megfelelő átírás. A tudományos és népszerű átírás együttes alkalmazására egyébként kiváló példa Eliadének a jógáról szóló, a közelmúltban megjelent könyve.⁹) A legbosszantóbb és egyben megmagyarázhatatlan mégis a szöveg önkényes kivonatolása, még akkor is, ha a

belív megjegyzése szerint a már korábban megjelent kiadás „részleteinek szövegű felhasználásával készült”. Az pedig már csak természetes, hogy — a magyar kiadványokra olyannyira jellemző módon — a kulcsszavakat és neveket felsoroló index teljes egészében elmaradt.

5. Helmuth Uhlig — akinek magyarul már jelent meg egy kitűnő útikönyve Bali szigetéről¹⁰ — több könyvet írt Tibetről, általában a tibeti művészettel kapcsolatban (utoljára a tavaly megnyílt, zürichi Aschmann-gyűjtemény kisplasztikáit bemutató remek katalógust¹¹). Magyarul most megjelent, Tibet múltjáról, jelenéről szóló útikönyve¹² annak idején Nyugat-Németországban három kiadást is megélt gyors egymásutánban. Bár könyve általános összefoglalást igyekszik adni a tibeti kultúráról és történelemről, mégis ott válik igazán izgalmassá, amikor a nyolcvanas évek Tibet-képét mutatja be. Lépten-nyomon érzékelteti a „kulturális forradalom” hatásait, ügyesen (néha inkább ügyeskedve) keveri a régi dokumentumok szövegét és a legendákat a mai tibeti valóság képeivel. Jó szemmel mutatja be a kínaiak és tibetiek egymáshoz való viszonyát, az ország erőszakos átalakítását és a közben továbbélő hagyományokat, életlehetőségeket. Különösen érdekesek az ekkor már engedélyezett turizmussal kapcsolatos megjegyzések, így a tibetiek reagálása az állandó fényképezési rohamra. De élvezetesen elegyíti a századeleji utazók történeteit és a régi tibeti életrajzokat is a mai állapotokkal.

Akad azonban esetlegesség is. Az még megengedhető, hogy szerzőnk nagyvonalúan kezelje a különböző tibeti korszakokat, de mihez kezdünk az olyan sommás kijelentésekkel, ahogy levezeti a bódhiszattva-eszme kialakulását, vagy: „Ismerői szerint a tantrizmus nem más, mint kozmikus világszimbólum és az a mágikus formula, amely a »Tibet« szóból ered” (22. o.). Ami pedig a fordítást illeti, arra nézvést, hogy mennyire fontos valamennyire ismernie a fordítónak bizonyos alapszavakat, kifejezéseket, elég érzékeltetni egyetlen — nyilván önkényesen — kiragadott

9 Eliade, M.: *A jóga. Hallhatatlanság és szabadság*. Európa Könyvkiadó, 1996, Budapest.

10 Uhlig, H.: *Bali, az élő istenek szigete*, Gondolat, 1985, Budapest.

11 Uhlig, H.: *Auf dem Pfad der Erleuchtung*, Museum Rietberg, 1995, Zürich.

12 Uhlig, H.: *Tibet. Egy rejtélyes ország kitérője*, Dunakönyv Kiadó, 1995.

példával: „A kerékszimbólum mellett két gazella ül: Buddha első prédikációjára emlékeztetnek, amit Váránaszi, az ősi indiai város kapui előtt, a szárnáthi állatkertben tartott (38. o., kiemelés tőlem). A fordító a német Tiergarten-t vette értelemszerűen állatkertnek, ami óhatatlanul furcsa reminiscenciákat ébreszt a Megvilágosodott prédikációjára vonatkozóan. A legenda szerint ezen a helyen, amit hol „Özpark”-nak, hol „Gazella-ligetnek” (szanszkrit: Mirgadáva), esetleg egyszerűen „vadaspark”-nak szoktak fordítani, történt meg a nevezetes esemény; pontosabban a „Látnok-csúcsnál” (szanszkrit: Risipatana) lévő remetetanyánál (ahol a legenda szerint ötszáz bölcs, *rishi* érte el a megvilágosodást), abban a vadasparkban, ahol annak idején királyi rendezetle az őzek csordái szabadon és védetten kószálhattak.

A tibeti szavaknál, a német eredetivel szemben, ahol általában az írott alak szerepel, a magyar kiadás az ejtett alakot használja, egységesítve a német kiadás kevert (írott-ejtett), helyenként hibásan lejegyzett alakjait. Bár a már említett kiejtés szerinti átírás jobbra „hitvallás” kérdése is, mindenképpen problémás a szanszkrit szavak átírása, amelyek az eredeti, az írott alaktól sajnálatosan függetlenül, össze-vissza változtatják a magánhangzók hosszúságát.

A kiadó elegánsan elhagyta a borító belsejéből a német kiadásban még látható igen részletes térképet, ami pedig megkönnyítené a járatlan olvasó tájékozódását; a bibliográfiát, amiből kitűnik, hogy Uhlig igen alaposan ismeri a Tibet történetével és művészetével kapcsolatos szakirodalmat; valamint a gyors tájékozódást megkönnyítő regisztert, névmutatót (igaz, van külön „szómagyarázat”). A köszönetnyilvánítás-fejezetre vonatkozóan egyébként: nem Gerd Wolfgang (Essen, Hamburg), hanem Gerd-Wolfgang Essen (Hamburg) (200 o.). (Nevezett személyiség az egyik legnagyobb európai Tibet-gyűjtemény tulajdonosa. Katalógusa¹³ a tibeti művészetről való legjobb összefoglalók közé tartozik.)

6. A 15. század óta él az az elképzelés Tibetben, hogy a buddhák Könyörületességét kifejező *Avalókitésvara bódhiszattva* emberi alakban is inkarnálódik. Az ezt megtestesítő dalai láma személye nemcsak a legfőbb vallási vezetővé vált az évszázadok folyamán, hanem a politikai hatalmat is megszerezte. Igen gyorsan jelent meg a magyarországi könyvpiacra Barraux-nak, a volt nepáli francia nagykövetségnek a dalai lámák és az intézmény történetét bemutató új könyve.¹⁴ Mindenképpen hiánypótló mű, hiszen — a hátoldalon olvasható híreszteléssel ellentétben — Schulemann alapvető könyve¹⁵ óta valóban nem jelent meg a témáról érdemi publikáció. Miközben Barraux felvázolja a tizennégy dalai láma élettörténetét, néhol meglepően emelkedett stílusban, de biztosan vezeti az olvasót a tibeti történelem bonyolult korszakaiban keresztül. Talán éppen ezért a bevezető fejezetek közül a vallást elemző rész kevésbé tűnik kidolgozottnak, mindazonáltal a téma megértésének szempontjából elkerülhetetlen. Bár a kereseténységgel való párhuzamok, szembeállítások helyenként kissé erőltetettnek hatnak, a szerző nemcsak a történelmi szituációkat rajzolja meg nagy tudással és beleéléssel, hanem a dalai lámák portréját is. Ez a könyv mindenképpen számot tarthat egy szélesebb olvasókör érdeklődésére, annál is inkább, mivel nemcsak a jelenlegi dalai lámától jelentek már meg magyar nyelven is kiadott művek¹⁶ hanem a legendás életű VI. dalai láma verseiből is olvasható egy válogatás.¹⁷

Az utóbbi években a Tibetről kiadott magyar nyelvű könyvek között végre megjelentek az eredeti, tibetiből készített szövegfordítások is (erről itt csak a *Halottaskönyv* kapcsán esett szó), filozófiai, vallási, terminológiai rendszerükre, meghatározásaikra már a következő, Tibettel kapcsolatos kiadványok is építhetnek. A *Harmadik szem* típusú könyvekkel szemben pedig megtalálhatók azok a hitelesnek tekinthető élet- és útirajzok, amelyek valós képet adnak Tibetről. Ám továbbra is hiányzik a tibetológia néhány klasszikusának

13 Essen, G. W.—Tashi, T. T.: *Die Götter des Himalaya. Buddhistische Kunst Tibets*. I-II., Prestel Verlag, 1989, München.

14 Barraux, R.: *A dalai lámák története*, Ferenczy Könyvkiadó, 1995, Budapest.

15 Schulemann, G.: *Geschichte der Dalai Lamas*, 1958, Leipzig.

16 Az említettek közül: Tenzin Gyatso, a XIV. Dalai Láma: *Tibeti Buddhizmus. Kulcs a középső úthoz*. Pesti Szalon Könyvkiadó, 1986, Budapest.

17 *Tudást Őrző Tiszta Tenger. Tibeti dalok*, Európa Könyvkiadó, 1986, Budapest.

a nagyközönség számára is élvezhető fordítása (hiszen az újabb szerzők legtöbbje is mindig innen veszi adatait), elsősorban R. A. Stein, Tucci, vagy Snellgrove egyes összefoglaló jellegű művei. S ez már a kiadók felelőssége; jó lenne megérni, hogy az üzleti haszon reményében végre azokat a könyveket is megjelentessék, amelyek igazi alapul és tájékozódási pontként szolgálhatnak a minden bizonnyal gyorsan megjelenő újabb kiadványokhoz.

KELÉNYI BÉLA

BOCCACCIO: SÓLYOMPECSENYE

Hol volt, hol nem volt... A történet legalább olyan naturalisztikus, amilyen meseszerű, legalább olyan szomorú, mint amilyen boldog fordulatához most elérkeztünk, legalább olyan vérszertes, mint amilyen fölszabadult. Nem színpadi műről van szó, magáról a valóságról: egy kicsiny társulat, a kárpátaljai Illyés Gyula Színház történetéről. Volt egy főiskolai osztály, Kijevben végeztek, de jártak a budapesti színművészeti főiskolára is, fiatalok voltak — most is azok — együtt maradtak. A magyar nyelvű színház, amelyet Beregszászon létrehoztak, friss volt, bájos, ugyanakkor fésületlen is, olykor dilettáns is. Bár a cél maga a lét volt, nem mindig lehetett örülni neki. Közben nem volt fűtés, nem tudtak telefonálni, a színészek fele elment, megszűntek. Majd újra alakultak. Hol voltak, hol nem voltak.

Aztán megszületett valami. Boccaccio *De kameronjából* egy színpadi mű, a *Sólyompecsenye*. Laza novellafűzér. Vészszerű, frivol, szókimondó történetek. Ez az a színház, ahol valóban minden *újjászületik*, mégpedig úgy, hogy ami létrejön, az minden mozzanatában új. A modern hitvilágot barbár ateizmus ötvözi, a középkori derűt belengi a reneszánsz tragikum. Néhány színész egy egész korszakot idéz meg nekünk — évszázadok távolából figyeljük, hogy évszázadok távolából mi milyenek lehetünk. Túlzás? Inkább elragadtatásnak nevezném. Ez az a kategória, amely mai magyar színházból talán a leginkább hiányzik. Most itt van. Lehet örülni.

A beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház *Sólyompecsenye* című előadását rögzítette és a tervek szerint december 30-án levetíti a Duna Televízió.

KÁLLAI KATALIN

RÓNAY GYÖRGY: ZAKEUS A FÜGEFÁN

A regényíró, költő, műfordító, irodalomtörténész Rónay Györgynek egyik legjellemzőbb munkája a *Bibliához* fűzött „szélgjegyzetek” gyűjteménye, a *Zakeus a fügefán*.

Ebben a könyvben „sem a teológusok, sem a misztikusok birodalmát nem érinti”, amint Mauriac jegyezte meg *Nagycsütörtök* című regényének előszavában a maga művéről, „mindössze” a biblikus tudományokban volt otthonosságát, szépírói kvalitásait, a művelődéstörténet átlényegített ismeretét, a hitben bizonyosságát hagyja egyszerre érvényesülni. És ezenközben varázsos, utánozhatatlan és megismételhetetlen műfajt teremtett. Mégpedig úgy, hogy a tárcanovella terjedelmű írásokban végigéli Jézus életét e földön az előfutártól, a Keresztelőtől egészen addig, amíg a „Galileai férfiak visszatértek az olajfák hegyéről” Jeruzsálembe, fölmentek a terembe, s Júdás elárvult helyére maguk közé választották Mátyást.

Az írások alapja minden esetben a *Biblia* valamelyik részlete. Ez, akár közismert passzus, mint a háromkirályok imádása, akár kevésbé él a köztudatban, mint például a kiszáradt fügefafa példázata, igazában csak indítja a gondolatot. Az ezredvég emberének ugyanis az evangéliumban megjelenő szikár történet önmagában már talán nem elégséges. Az ő gondolkozásának egyszerre sajátja a bizodalom és a kételkedés, a részletekben érvényes tudás a világról és az emberről, továbbá mindennek a keveredése azzal, ami a bibliai alaptörténetekhez az évszázadok folyamán hozzákapcsolódott.

A szövegépítésnek a módját bármelyik írás példázhatja. Akár a Cirenei Simon históriája is. Róla *Máté evangéliumában* mindössze ennyi áll: „Kifelé menve pedig találkozának egy czirénei emberrel, akit Simonnak hívnak vala; ezt kényserítették, hogy vigye az ő keresztjét”.

Rónay György számára ebben a szövegben legalább két értelmezendő tény van. Az egyik: miért ment ki a földjére Cirenei Simon a fölbolydult Jeruzsálemben, akkor, amikor a sokaság Pilátus háza előtt tüntetett? A másik: miért tűnt el, amikor a keresztet levették a válláról?

Az elsőre mentalitástörténeti magyarázatot talál. Az ő olvasatában Simon a tökéletes alattvaló, a mindenkori átlagpolgár, aki soha, sehol, semmikor nem akarja megzavarni az

élet ősi ritmusát és rítusát. Tudomásul veszi, Pilátus a katonáival és ravaszkodással kormányoz. A földműves pedig vet, arat, gyomot irt, gondozza a növényeit, az ünnep előtti napon pedig pontosan délig dolgozik, semmi-képpen nem tovább, a térvény ugyanis így írja elő. A történelem nem rá tartozik. Krisztus vagy Barrabás, rómaiak és zsidók csatája nem az ő ügye. Neki alá kell merülnie, ki kell kerülnie az ütközést, az utcai csetepaték, a rendzavaró csoportok okvetetlenkedése nem érinti. Mert nem érintheti. Mivel törvénytisztelő, időben abbahagyja a munkát. És hazafelé a földjéről találkozik a menettel. S „ráteszik a keresztet”. Neki, bár nincs köze Jézushoz, a síró asszonyokhoz, a perhez, a tüntetőkhöz, a római katonákhoz, a keresztet vinnie kell. Fel a Golgotára, a megroggyant Krisztus helyett. Tehát viszi, nem zúgódik, ezt is túl akarja élni.

Cirenei Simon további sorsát Rónay György lélektani szempontból értelmezi. A tökéletes átlagpolgár bizonyára ottmaradt a tömegben, írja, a végső Kiáltásig, talán hazament, neki ugyanis akkor már nem kellett bevárnia a százados tanúságát az Isten Fiáról. Lelkében ugyanis ezen az úton megérett egy másfajta bizonyosság, „a kereszt egységében, a szenvedés közösségében” ment együtt Krisztussal. Az együttlét, a találkozás, melyet az ember nem tud kiszámítani, bizonyára megváltoztatta a lelkét, megváltoztatta a sorsát. Figyelme ezen az úton a túlélésről az örök életre fordítódott.

Rónay György elmékedéseiben minden történet ilyen módon kap különös emberi távlatot. A pásztorok például kíváncsiságból mennek Betlehembe, mert „nem elég tudni, hogy mi történt... Látni kell, odasietni, megnézni.” Az örökösét kikérő fiú a mindenkor lázadó, erejét próbáló fiatal, az őt visszafogadó apa, akinek meg kellett élnie idősebbik fiának számító kapzsiságát, a szeretetben különbséget nem tehető szülő.

A szeretet ugyanis minden esetben, itt is, genetikusan kódolt alaptörvény. (*Vigilia Kiadó*, 1996)

SIPOS LAJOS

SZEGŐ GYÖRGY: TEREMTÉS ÉS ÁTVÁLTOZÁS

Nagyon szép könyv jelent meg kiállítással egybekötve Budapest szecessziós építészetéről. Szegő György belsőépítész könyvének

nem pusztán a századforduló architektúrájának bemutatása a célja, hanem egy képzőművészeti album keretei adta lehetőségen belül a mélyebb gyökerek és összefüggések ismeretése is. Rövid bevezetőben foglalja össze a szecesszió létrejöttének okát, a századforduló profánná, túlzottan racionálissá váló emberének kiütkeresését a szakrális korokhoz, a valálshoz, a mítoszok, a hiedelmek világához. A szerző ezt a problémát járja körül, és keres összefüggéseket — felhasználva a pszichológia segítségét is — s magyarázatot a művekben megjelenő szimbólumokra, formákra, anyagokra. Megtudhatjuk, milyen nagy szerepet játszott az építészetben az a fölfogás, amely ezt a művészeti ágat az isteni teremtéshez hasonlóként fogta fel. Ő a világ teremtője, ugyanakkor ez az emberi teremtő aktus nem kíván az isteni helyébe lépni, sőt az épületek fontos funkciója, hogy kapcsolatot teremtsenek a föld és az ég között. A könyv fejezetekre bontva, konkrét példákkal illusztrálva mutatja be a főbb építészeti elemekhez kapcsolódó szimbolikát. Rendkívül nagy és szerteágazó anyagot próbál átfogni viszonylag rövid terjedelemben.

A szövegnél jelentősebb a képanyag, a megjelenés. A fejezetek végén található montázsok a szerző munkái, melyek képekben fejezik ki mindazt, amit a szöveg tartalmaz. Az épületek részletes ábrázolása mutatja be a szecesszió gazdagságát és sugározza azt a belső hatóerőt, ami e művek egyik létrehozója. A könyvet a benne szereplő épületek listája és térkép zárja, lehetővé téve a bemutatott alkotások felkeresését. (*HG & Társa Kiadó Kft.*)

HADNAGY CSABA

TAKÁCS ZSUZSA: UTÓSZÓ

Mindig élvezettel olvasom Takács Zsuzsa költeményeit, s ezzel az érzéssel biztosan nem vagyok egyedül.

Nem véletlenül említtem meg ezt a szinte empirikus tapasztalatot, amelyet ezek az alkotások keltenek, hiszen annyira jellemző rájuk. Nagyon hangsúlyos a decensségében is magával ragadó esztétikai hatás, amely már az első „észlelő olvasásnál” éri a befogadót.

Ez a bizonyos rokonszenves és intim, ízigvérig nőies hang szól az 1970-es években induló, gondolati lírát művelő költő legújabb, *Utószó* című verseskötetéből is. A mostani könyv nem akármilyen darabja az eddigi életműnek sem,

hiszen az újabb versek mellett válogatást nyújt a szerző korábbi alkotásaiból is.

A sokszor naplóformát imitáló költeményekben a hétköznapi események felsorolásának az a funkciója, hogy szinte észrevétlenül emelkedjenek a transzcendencia szférájába. Ennek a transzcendenciának azonban megismerhetetlenek a lényegei, csak utalni lehet rájuk. Szelelem és halál titkainak agnoszficizmusa ily módon helyezi el az objektív líra későmodern világképe által meghatározott, arra adott költői „válasz-szerkezetekbe” a költemények értelemegészét. S abban talán a mai líra köznyelvének változása is közrejátszik, hogy az objektív líra hatástörténetében az elvontság komponense ebben a költészetben kevésbé nyilvánvaló, mint a privát élettények tárgyiasága. Az egyetemes értékekhez való kötődés azonban mégsem szűnik meg, mint például az újszenzibilitás, vagy szerintem pontosabb megfogalmazásban új szubjektivitás poézisében. Elvontság és tárgyiaság mondhatni ontológiai paradoxona továbbra is fennáll Takács Zsuzsánál. Versei az emberi kapcsolatokat, ezek elvesztését illetve magát a gyászt tematizálják. A költő két ciklusban is a *Befejezés* és az *Útószó* címűben próbálja feldolgozni azt a traumát, amelyet édesanyja elhunytá jelent — megrendítő alkotásokban.

A kötetben levő, az élőbeszédhez közelítő, nem kifejezetten metaforikus versbeszéd, a közbeiktatott intellektuális reflexiókkal Szabó Lőrinc vagy még közvetettebb módon a kései Kosztolányi Dezsőre emlékeztet. Mindehhez azonban hozzájárul az az utánozhatatlan nőies kedvesség, báj, amelyek kifinomult módon tudják továbbvinni eme korábbi poétikák eredményeit, egészen eredetien olyan nagyszerű — olykori iróniájukban vagy groteszk-ségükben is kedvesen szóló — művekben, mint például *A tiltakozó*, az *Édes Churchill, köszönöm a táviratot* vagy az *Emeljétek föl szíveteket!* címűekben. Utóbbiak olyan szabadversek, amelyek versformaszerűségét a sorok adják. De remekműnek mondható a háromsoros strófákra bomló, szinten rímtelen sorvégű, a sokszor számozott címekekkel is ellátott szériák közé sorolható *Egy hangversenyen* is. Takács Zsuzsa azonban, annak ellenére, hogy láthatóan a szabadabb versformákat kedveli, mintegy komplementer módon, ha kötött formát alkalmaz, előnyben részesíti a nagyon szigorúan megkötöttet. Az élőbeszéd szerű, közvetlen, melankolikus hang azonban itt is megőrződik a verstanilag hibátlan (pantum,

szapphói) formákban, s ez ugyancsak költői erőre utal. (*Jelenkor Kiadó*, 1996)

PAYER IMRE

FÜST MILÁN ÖSSZES DRÁMÁI

Az utóbbi harminc-negyven esztendőben egy drámaírói életmű páratlan, egyben különös gyarapodásának lehettünk tanúi. Az oeuvre úgy formálódott mind jelentékenyebbé, hogy a szerző, Füst Milán egyetlen friss sort sem vetett papírra, sőt az igazán nagy sikereket meg sem érthette. Egyik-másik színművének színházi megelevenítésében még örömet és öngazolást lehelte, de „férfikora fényessége”, a *Negyedik Henrik király*, s kivált „fiatalkora fényessége”, a *Boldogtalanok* csak nemrégiben foglalta el méltó helyét az irodalomtörténetekben, s hódította meg a világot jelentő deszkákat. A *Catullus*, a *Máli néni*, a *Zongora* más-más oldalról mutatja azt a drámaírói talentumot, amelynek kivételességét a mindig öntudatos Füst Milán maga is fölismerete, mégsem bízott benne eléggé, bizonyos technikai, dramaturgiai fogásokat pedig soha nem is volt hajlandó elsajátítani.

Az utókor színházkultúrájától „jóvátételnek”, posztumusz diadalmenetnek tűnhet, hogy egészen 1993-ig két-három évente mindig előkerült egy-egy (általában kisebb lélegzetű) Füst-darab, majd kötetben is napvilágot láttak a „*Megtagadott*” színművek. Ezeket az író a lángok martalékául szánta — bár talán sejtette, hogy felesége hűséges sáfárként mégiscsak megőrzi a kéziratokat és az elfeledett, visszhangtalan publikációkat. Ez a sikertörténet mégis a magyar színház (és részben az irodalomértés) kritikája. Füst Milán nemegyszer önéletrajzi vonatkozású, szcenikailag és nyelvtanilag is ceremoniális drámái idegenkedést váltottak ki sokáig a legtöbb jó szakemberből is. Naturalizmusából nem sejtették meg a preabszurditást, költőiségéből sem a 20. század végi látomásságot. Enyhén sikervadász játékaival is pórul járt: a szituációteremtés, a lélektani éleslátás, a gonoszkoedán friss humor sem ért célt. Direktörök és rendezők féltették a közönséget e művektől, vagy esetleg a gőgös fájvirágnak hitt író fél-tették a publikum vélt reaklásaitól.

Így került talonba századunk egyik legformátumosabb magyar drámaírói életműve. A Fekete Sas Kiadót éltető Fazekas Istváné, a szöveget sajtó alá rendező és jegyzetelő iro-

dalomtörténész Petrányi Ilonáé az érdem, hogy végre, első ízben megjelenhettek *Füst Milán összes drámái*. A színpadra szánt alkotások immár teljesen vélhető sora, a kötet igazi irodalmi ütőkártya — mindnyájunk kezében. (*Fekete Sas*)

TARJÁN TAMÁS

BARSI BALÁZS: KRISZTUS BÉKÉJE

CS. VARGA ISTVÁN

Barsi Balázs, a szécsényi ferences rendház ötven éves gvárdiánja életét beteljesítő hivatásának tartja a novíciusok képzését, az igehirdetést, a lelkigyakorlatok vezetését.

Könyvei közül a *Hozsanna allelujáig* a nagyheti szertartások mélységeit tárja az olvasók elé. Az *Úrjövét* a keresztény hit adventi ünnepét vizsgálja. A *megkísértés Misztériuma* hívő lélekkel szemléli Krisztus szenvedésének kifürkészhetetlen titkait. A *Szent művészet* című gyűjteményes könyvben Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* elemzi maradandó érvénnyel.

Új könyvének címe: *Krisztus békéje*, alcíme: *Naplótöredékek egy ferences kolostorból*. A naplóíró gvárdián a nyitányban Szent Mihályhoz fohászodik: „Védelmetek minket a küzdelemben!”, a zárásban pedig Nüsszai Szent Gergelynek *A keresztény tökéletesség* című művéből Krisztus békéjének örömét, jelentőségét idézi.

A napló Barsi Balázs számára szerzetesi önképet realizáló forma, amelyben magas fokú personalizáció érvényesül. Az önismeret és valóságtudat-alakító igény a napló szövegének szemantikai egységében, intenciójában, az értelemkeresésben érhető tetten. A napló nyelvezete a szerző emberi attribútuma, beszéde pedig az igehirdető lelkipásztor jellemzője, aki önazonosságát Istenhez való viszonyában méri és értelmezi.

Az alcím a könyv műfaji sajátosságát, keltezésének helyét, idejét, legfőbb terét jelöli meg, ahol az alkotás létrejött. A „naplótöredékek” megjelölés a folytonosság megszakítottságát és a naplóíró szellemi-lelki önképének mozaikszerűségét is jellemzi. A gyakori bibliai idézetek értelem-manifestációk, a bizonyágkeresés eszközei. A novíciátus-vezető naplóíró a szerzetesi hivatásról gondolkodva arra a megállapításra jut, hogy: „sok műkedvelő szerzetes-hivatás van, arról lehet felismerni őket, hogy amíg tetszik, csinálják. Magukat keresik vallásos önámítással; keresésüknek alig van köze Isten kereséséhez.”

Krisztus az egyetlen hiteles mérce, megtartó erő. Csak Krisztus békéjében teljesebben ki a szerzetesközösség. Döntő, hogy a novícius képes-e teljesen Jézusra hagyatkozni. Barsi Balázs kategorikusan leszögezi: „Nincs ’pályamódosító’ pap vagy szerzetes, hanem csak aposztata van (...) Valójában az embertelen, ha hűtlenek vagyunk Jézus Krisztushoz és kegyelméhez. Emberré csak a kegyelem tesz...” (Szécsény, 1996)

CSERNOBIL REÁLIS TANULSÁGAI TÍZ ÉV UTÁN

A tíz év előtti csernobili „békés” atomrobbanás, részben a tömegkommunikációs média túlhajtott és több mint felületes beavatkozása miatt is a huszadik század második felének egyik történelmi eseményeként értékelendő, amely politikai, gazdasági, ökológiai, tudományos, orvosi és radiobiológiai vonalon egyaránt jelentősen befolyásolta az emberiség fejlődését, s igazi jelentősége csak most, egy évtized múltán kezd letisztulni.

Ha tárgyilagosan igyekezzük kiszűrni a minden objektív kritikának ellenálló tényeket — anélkül, hogy a primitív antinuklearista szellem vagy a naiv optimizmus csapdájába esnénk —, a következő alapvető tanulságokat lehet ebből az eseményből levonni:

A rákövetkezők fényében ez a katasztrófa már előre jelezte a 3-5 év múlva bekövetkezendő történelmi változásokat. Európa keleti felében, a szocialista tábor láncreakcióként bekövetkező, feltartóztatathatlan összeomlását, amely már a Gorbacsov-féle vezetés skizofrén viselkedéséből is kiolvasható volt 1986 tavaszán: viszonylagos őszinteség a nyugat felé, a szokott ködösítés befelé.

Csernobil és következményei Hirosima és Nagaszaki után az emberiség legnagyobb — világméretű — kísérleti laboratóriumát jelentik a radiobiológia és a radiopathológia terén.

Minden még mindig hiányzó objektív gazdasági elemzésen túl a csernobili baleset jelenleg legalább két évtizedre leállította az atomerő békés felhasználásán alapuló energiaszolgáltató ipar fejlődését, anélkül, hogy az emberiség előhaladt volna más, „alternatív” energiaforrások kihasználásában.

Tekintettel a politikai és a bürokrácia okozta nehézségekre, valamint a szaktudás és hozzáértők krónikus hiányára, a világ csak

most, tíz év múlva kezd azzal próbálkozni, hogy a helyi felelős (?) döntéshozókra rákényszerítse az alapvető biztonsági normák megtartását, hogy a csernobilihez hasonló katasztrófák a jövőben elkerülhetők legyenek.

Csernobil „pozitív hozzájárulása” az emberiség kollektív tapasztalatához „sürgősségi nukleár-medicinai gyakorlatok” címszó alatt foglalható össze a szakértők számára, azaz:

— Hogyan lehet és kell megoldani egy súlyos és nagy tömegeket érintő nukleáris katasztrófa következményeit.

— Az orvosi elsősegélyt nyújtó csapatok összeállítása és célzott, jól meggondolt bevétele rövid és középtávon.

— A környező területek kiürítésének megszervezése, és annak eldöntése, hol nem kell kiüríteni. (Egy elő nem készített többmillió város — Kijev — kiürítése több áldozatot követelt volna, mint a radioaktív lecsapódás.) Mindezt a dozimetriás adatok, az érintett lakosság lélekszáma, a katasztrófa középpontjától számított távolság és az uralkodó szélirány szerint.

— Az alfa- és főleg béta-sugárzó elemeket tartalmazó radioaktív por lerakódása következményeként keletkező külső és belső felületi égési sebek kezelésének fontos volta.

— Annak a régen jólismert alapelvnek a beigazolása, hogy az időben beadott „hideg” jodkálium tabletták eredményesen csökkentik a pajzsmirigybe felvett radioaktív jód mennyiségét. E tekintetben a szovjet hatóságok megbocsáthatatlanul sokáig vártak, mivel csak a legközvetlenebbül érintetteknek osztották ki időben a jód-tablettákat.

— Végül Csernobil „pozitív” hatása: első sorban a nyugat-európai országokban meggyorsította a nemzeti nukleáris katasztrófa-terv kidolgozását vagy aktualizálását. A bal eset utóregzésként még az egyetemi orvosképzés tananyagát is módosították, bevezetvén a gyakorlati sugárvédelem oktatását.

Tíz év múltán még kevés ellenőrizhető, statisztikailag érvényes és így igazán megbízható tudományos eredmény áll rendelkezésünkre. Mégis a radiobiológia és a radiopatológia eddig alapvetőnek mutakozó egyes alapelvei revízióra szorulnak a Csernobil-utáni megfigyelések fényében. Így a hematoszarkómák (limfómák, leukémiák) a sugárhatás után várható viszonylag gyors megjelenése (2-5 év után volt várható a tudomány eddigi álláspontja szerint) egyértelműen elmaradt: százalékos arányuk a lakossághoz viszonyít-

va semmit sem változott kilenc év alatt sem Ukrajnában, sem Fehéroroszországban. Az 1945-ös, Japánban szerzett tapasztalatok szerint az epitheliális daganatok megjelenése évtizedek (20 év és több után várható. A differenciált (papilláris) pajzsmirigyrákok esetszáma a gyermekeknél viszont ugrásszerűen megnövekedett, elsősorban Belorusszia, valamint Ukrajna olyan területein, ahová a robbanás utáni napokon a radioaktív felhő a szél elterelte. Ezzel szemben eddig semmilyen más betegség tömeges fellépését nem lehet az erőmű robbanása következményeként igazolni. Ugyanígy a torzszülöttek száma sem növekedett az első kilenc év alatt.

Lehetetlen volt és lehetetlen marad az érintett embertömeg, azaz a potenciális áldozatok teljességének (erőművi dolgozók, mentőcsapatok, „likvidátorok”, környező lakosság, a radioaktív felhő lecsapódásának szenvedői) megfigyelése, felülvizsgálata, követése és esetleges kóros jelenségeinek diagnosztizálása, vagy esetleg kezelése — tekintettel a volt Szovjetunió szétesése után bekövetkezett kaotikus helyzetre és arra, hogy a volt birodalom polgárai és katonái más országok és egy más kontinens lakói lettek. Ráadásul mindez egy olyan országban történt, amelynek orvosi kultúrája és tradíciói mélyen a nyugat- és közép-európai normák alatt maradtak. Eszerint — és mivel a sugárfertőzött területen fellépő jelenségeket sohasem lehet majd a baleset előtti helybeli (nemlétező) fehérorosz vagy ukrainai adatokkal összehasonlítani, vagy a volt szovjet birodalom olyan területeivel, melyek földrajzi, szociológiai és etnikai adatai hasonlóak voltak 1986 előtt — minden epidemiológiai adat vagy közegészségi megállapítás, amelyet bárki a csernobili katasztrófa következményeként akar értékelni, csak feltételes módban fogadható el, persze a legkézenfekvőbb eredmények kivételével, mint az 1990 óta regisztrált 800 differenciált gyermek pajzsmirigyrák eset.

Függő még a sugárfertőzött élelem-lánc (főleg a két fő cézium-izotóp) következményeinek értékelése, pedig ez a probléma mind a vízhálózatot, mind a növény-, mind az állatvilágot illeti.

Nem várt komplikációként külön fel kell hívni a figyelmet a pszichológiai problémákra, mind az áldozatoknál, mind a mentőcsapatoknál, mind az érintett és főleg a kitelepített lakoságnál. Ennek felismerése és az ezen a téren eddig végrehajtott felvilágosító mun-

ka a pozitív tanulságok egyikeként értékelendő.

Végül e tíz év lesújtó következménye, hogy az akut fázis alatt jelentkező nemzetközi szolidaritási hullám után az emberiség képtelen volt logikus, tisztességes, eredményes és elfogulatlan központi terv és akcióprogram szerint optimálisan elvégezni Csernobil következményeinek tudományos, szociális és gazdasági feldolgozását. A világ ezzel nagy lehetőséget mulasztott el, mivel mind az érdekelt nagy világszervezetek (EK, WHO, AEIO), mind az „áldozatok” (Fehér-

oroszsország, Oroszsország, Ukrajna) és végül a „segítő” nyugati országok mind csak saját (gyakran anyagi) érdeküket és dicsőségüket helyezték előtérbe ahelyett, hogy tervszerű, összehangolt munkával, sokkal kevesebb pénz bevetésével arra koncentráltak volna, hogy a megtörténtek tanulságaként olyan eredményeket mutassanak fel, amelyek alapján a hasonló katasztrófák eltűnhetnének az emberiség látóhatáráról.

JEAN FRÜHLING

KEDVES OLVASÓINK!

Nemrég értesültünk a megdöbbentő tényről, hogy 1997. január 1-jétől 28%-kal emelkednek a postai díjak. Ez lapunk esetében mintegy tíz forint költségtöbbletet jelent példányonként. A papírárak és a nyomdai kiadások hasonló mértékben emelkedtek az év során, a folyóirat megjelentetésével járó többi költségeket nem is említve.

Ezért kénytelenek vagyunk 1997 januárjától a lap példányonkénti árát 115 Ft-ra emelni. Előfizetőinknek most is kedvezményt biztosítunk.

Az előfizetői díj 1997-től egy évre 1200 Ft, félévre 600 Ft, negyed évre 300 Ft. Bízunk benne, hogy hűséges olvasóink ezután is kitartanak a lap mellett, bár tudjuk jól, hogy mindnyájan megélhetési gondokkal küzdenek.

A VIGILIA SZERKESZTŐSÉGE

HIBAIGAZÍTÁS

1996. 7. számunk 551. oldalának első jegyzete helyesen: A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja Levéltára, Ausztria 697, n^o93596.

1996. 9. számunk 654. oldalán Pilinszky János karácsonyi ajándékait köszönve a következőket írja: „Angol esszét és fordítást olvastam Gömöri Endre tollából.” A szerző nevét Pilinszky elírta, a szóban forgó esszé szerzője Gömöri György, Cambridge-ben élő író, irodalomtörténész, s az esszé a Hungarian Quarterly 1965. április-júliusi számában, két vers kíséretében jelent meg.

1996. 10. számunk 749. oldalán M. Kiss Sándor Almási Jánossal folytatott beszélgetésének utolsó mondata helyesen így hangzik: „Az 1945-ös földreform, a nagytőke uralmának megdöntése forradalmi tett volt, de utána jöttek a diktatúra véres évei, elszegényedés, és csak egy kis szikra kellett: a poznani felkelés példája, és jött a forradalom. (Egyébként nem hiszem, hogy aki népfelkelést mond, nem forradalmat ért ezen.)

SOMMAIRE

- JEAN PAUL II: La Hongrie, le christianisme et la culture
 LÁSZLÓ RAPCSÁNYI: Le déclin de Pedro de Luna
 ZOLTÁN RÓNAI: L'Église et l'État dans la nouvelle Espagne

Église et Société

- Lettre pastorale de la Conférence des Évêques de Hongrie: revue de presse
- Une société plus juste! (Message de la Conférence des Évêques des États Unis)

- JOACHIM SIKORA —
 ELISABETH JÜNEMANN: Le processus de consultation
 MATTHIAS SEILMANN: Évaluation du processus de consultation

INHALT

- JOHANNES PAUL II: Ungarn, das Christentum und die Kultur
 LÁSZLÓ RAPCSÁNYI: Der Niedergang von Pedro de Luna
 ZOLTÁN RÓNAI: Die Kirche und der Staat im neuen Spanien

Die Kirche zur Gesellschaft

- Das Presseecho des Pastoral Schreibens der Ungarischen Bischofskonferenz
- Eine gerechtere Gesellschaft! (Botschaft der Bischofskonferenz der Vereinigten Staaten)

- JOACHIM SIKORA —
 ELISABETH JÜNEMANN: Der Konsultationsprozeß
 MATTHIAS SEILMANN: Eine Auswertung des Konsultationsprozesses

CONTENTS

- POPE JOHN PAUL II: Hungary, Christianity, Culture
 LÁSZLÓ RAPCSÁNYI: Twilight of Pedro de Luna
 ZOLTÁN RÓNAI: Church and state in the new Spain

Church and society

- The Pastoral message of the bishops in the mass media
- A Decade after Economic Justice for all (USA)

- JOACHIM SIKORA —
 ELISABETH JÜNEMANN: The consulting process
 MATTHIAS SEILMANN: The evaluation of the consulting process

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKES GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja.
 Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámja száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizelési díj: 1 évre 1000, — Ft, fél évre 500, — Ft, negyed évre 250, — Ft egy szám ára 95, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 35, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 95 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus
  - LACZKÓ ANDRÁS Keressük a Hesperidák kertjét
  - Takáts Gyula költészetéről
  - KÁROLYI AMY A tű foka
  - RÁKOS SÁNDOR Senki úr semmibe indul
  - KALÁSZ MÁRTON Sötét seb
  - PARANCS JÁNOS Sötét folyam
  - MACZÓ JÁNOS Változó évek
  - Tibetről, magyarul
  - BOCCACCIO Súlyompecsenye (a beregszászi Nemzeti Színház előadása)
  - RÓNAY GYÖRGY Zakeus a fügefán
  - SZEGŐ GYÖRGY Teremtés és átváltozás
  - TAKÁCS ZSUZSA Utószó
  - FÜST MILÁN Összes drámái
  - BARSI BALÁZS Krisztus békéje
  - Csernobil reális tanulságai tíz év után
- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Cs. Varga István, Jean Frühling, Hadnagy Csaba, Kállai Katalin, Kelényi Béla, Payer Imre, Rónay László, Sárközy Péter, Sipos Lajos és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Karácsony – ünneplés – ajándék
- Reflexiók a püspöki kar körlevelére
- Ezeréves a magyar szerzetesség: múlt és jövő
- Egyház és közösség, közösségek az egyházban
- Műveltségcsomópont, nevelés, iskola az ezredfordulón
- Márai Sándor ismeretlen írásaiból